

Hovedoppgave i filosofi ved universitetet i Oslo

våren 2007

av Heidi Karlsen:

**”Biomakt i kontrollsamfunnet og mulighetene for
aktualisering av mengden”**

INNHOLDSFORTEGNELSE	Side
• Innledning	3
• Del 1: Foucault og biomakt/biopolitikk	13
<i>Bakgrunn</i>	14
Hva er Foucault på utkikk etter, og hvilken innflytelse har det på hva han finner?	15
Fra suverenitet til regjering	18
<i>Biomakt</i>	21
Anatomisk politikk og det disiplinære regimet	22
Biopolitikk	26
Forbindelseslinjer mellom den anatomiske politikken og biopolitikken	28
Hva oppnås med denne makten?	29
Biomakt eller biopolitikk?	30
Hva skiller spørsmålet om makt fra det om politikk?	32
<i>Fra disiplinsamfunn til kontrollsamfunn</i>	33
Kontroll og kommunikasjon	37
• Del 2: Fra Marx til Foucault: Hardt og Negris perspektiv på biomakt/biopolitikk	40
<i>Hardt og Negri sitt teoretiske utgangspunkt</i>	41
Arbeideristisk/autonomistisk marxisme	42
Fra formell til reell subsumpsjon av arbeidet under kapitalen	43
<i>Det imperiale kontrollsamfunnet</i>	45
Fra transcendens til immanens	46
Overvåkning, administrasjon av frykt og ontologisk krigføring	48
<i>Biopolitisk produksjon og immaterielt arbeid</i>	52
Fra fordisme til postfordisme	54
Masseintellektualitet og allment intellekt	56
Immaterielt arbeid	56
Affektivt arbeid	58
Utfordringer Hardt og Negris biopolitikk/makt-begreper møter på	62
• Del 3: Mengdens motstand og aktualisering	66
<i>Livets inntreden i historien og "det etiske subjektet"</i>	68
"Selvteknikker"	68
<i>Fravær av mediering?</i>	70
Medienes mediering	71
<i>Om Hardt og Negri sin anvendelse av begrepet mengden</i>	73
"Alltid-allerede – ennå-ikke"	73
<i>Produksjon av fellesskap og biopolitikken "nedenfra"</i>	78
Allment intellekt	79
Produksjon av "fellesbegreper"	80
Affektivt arbeid og produksjon av fellesbegreper	83
Aktualisering av virtuelle størrelser	87
• Konklusjon	90
• Litteraturliste	94

Innledning

The empire we are faced with wields enormous powers of oppression and destruction, but that should not make us nostalgic in any way of the old forms of domination. The passage to Empire and its processes of globalization offer new possibilities to the forces of liberation ¹

Den franske idéhistorikeren og filosofen Michel Foucault (1926-1984) uttalte i en forelesning han holdt i 1976 at han mener en av de største endringene politisk rett gjennomgikk på 1800-tallet, var at den suverene herskermaktens tradisjonelle rett til å *ta liv* eller *la leve*, utfylles av en rett til å *bevirke liv* eller å *la dø*². Hva ville Foucault si med dette? Som vi skal se, er det med denne overgangen Foucault mener at en makt over mennesket som biologisk vesen, ser dagens lys. Denne makten kaller han for *biomakt*.

Den gryende opprinnelsen til biomakten daterer Foucault enda lengre tilbake i tid, til slutten av 1600-tallet. Sekulariseringsprosesser, vitenskapelige nyvinninger som gir mennesket muligheter til en viss inngripen i naturen, troen på framskrittet og fornuftens fornyede status fra opplysningstiden av, er blant de strømningene som ofte pekes på som viktige for de endringene herredømmemekanismene gjennomgår fra 1600-tallet og videre utover i modernitetens tidsalder. Tidspunktet sammenfaller med at opplysningstidens humanistiske idealer gradvis begynner å reflekteres i det som skal bli den moderne stats lovverk. Flere tenkere har imidlertid påpekt at vi betaler en høy pris for moderniseringen. Mye leste tenkere som for eksempel både Habermas, i sin utforming av teorien om *koloniseringen av livsverdenen*³, så vel som Frankfurterskolens Adorno og Horkenheimer, med sine påstander om at menneskeheten gjennom å opparbeide seg herredømme over naturen dermed ender opp også med å beherske mennesket selv⁴, har analysert det de betegner som et av modernitetens paradokser.

Foucault kritiserer selv det moderne prosjekt, og en redegjørelse for hans kritikk lar seg vanskelig utforme uten å gå innom begrepet biomakt, som Michael Hardt og Antoni Negri sier: "The realization of modern sovereignty is the birth of biopower"⁵. De *anordningene* (se definisjon nedenfor) Foucault mente skulle komme til å utvikle seg til biomakten, var maktteknikker som var rettet mot å gripe inn i og forme menneskelivet. Foucault hevder at en *normalisering* er resultatet av en maktteknologi som konsentrerer

¹ Michael Hardt og Antoni Negri, *Empire* (Harvard University Press, 2000) side XV

² Forelesningen fant sted 17.mars 1976 og er gjengitt i *Society must be defended*, Penguin books 2003

³ *The theory of communicative action*, 1989

⁴ Slik Adorno beskriver det i *Opplysningens dialektikk*, 1947

⁵ *Empire* side 89.

seg om livet, som har kommet til i navn av respekten for idealet om det frie mennesket og det beste for befolkningen⁶. Troen på at rasjonaliteten og teknologien kunne frigjøre mennesket, gav disse teknikkene stort spillerom, og de fikk utvikle seg og sammenkoble seg, slik vi skal se, til det Foucault kaller biomakt. Denne maktens logikk gjennom hvilken mennesket blir sterkere, mer levedyktig og mindre hyppig utsatt for ulykker, denne makten som retter seg mot forøkelse og styrking av livet, er samtidig en makt som på grunn av sin logikk resulterer i en normalisering, en tilpasning til normer som risikerer å medføre en undertrykning av ethvert menneskes singularitet eller ureduserbare forskjellighet⁷.

Det jeg i vesentlig grad skal konsentrere meg om i denne oppgaven, er biomaktbegrepet. Vi må tilbake til overgangen fra den klassiske tidsalder til moderniteten, for å spore opprinnelsen til det Foucault betegner biomakt. Det er i forbindelse med sine undersøkelser av seksualitetens plass i den vestlige kulturen at han i *La volonté de savoir (Viljen til viten)* redegjør for en maktendring fra det han omtaler som en makt der herskeren har rett til å kreve av sine undersåtter at de beskytter ham, at de adlyder ham selv om det innebærer å risikere sitt liv, og at herskeren kan ta deres liv hvis hans undersåtter ikke handler etter hans vilje, til en makt til å påvirke det biologiske livet til befolkningen, til å kunne påvirke deres helsetilstand, levealder og produktivitet. Fra en makt til å kunne la undersåttene leve eller bevirke deres død, vokser det fram en type makt i følge Foucault, hvis begynnende innretninger allerede ser dagens lys på 16-1700-tallet, der menneskenes liv blir objekt for maktens utøvelse. Foucault skriver:

det var intet mindre enn livets inntreden i historien – med dette mener jeg at de fenomenene som er karakteristiske for menneskelivet trer inn i vitens og maktens orden – livets inntreden i de politiske teknikkens felt⁸

Jeg skal innledningsvis se litt nærmere på den filosofiske konteksten som Foucault sin tenkning befinner seg innen. For Foucault er makt og viten uløselig sammenknyttet. Der det er makt er det viten, og der det er viten er det makt, sier Foucault⁹. Foucault avviser

⁶ *Viljen til viten* side 158 og Jon Simons, *Foucault and the political* (Routledge, 1995).

⁷ I sin ytterste konsekvens hevder imidlertid Foucault at biomakten legitimerer massedrap i en større skala enn noen annen makt. Hvordan kan en makt som har livet som objekt for sin utøvelse, som bevirker liv, kunne legitimere å ta liv? Her er det Foucault viser til rasismen. En makt som søker å bevirke liv, beskytte det, verne om det, få det til å tre inn i de beregnende kalkylers domene, må ta hånd om en hver ide om trussel mot dette livet. Massakrene blir livsviktige, sier Foucault i *Viljen til viten*.

Se for eksempel *Viljen til Viten* side 149

⁸ *Viljen til viten* side 155.

⁹ Se *Surveiller et Punir* (Gallimard, 1975), side 26. Her skriver Foucault om fengslets opprinnelse. Han argumenterer mot ideen om straffen som noe som er vokst fram for å bekjempe allerede eksisterende forbrytelser. Snarere hevder Foucault at straffemetodene er forbundet med definisjonene av forbrytelser og de videre utgreininger om disse, og med på både å produsere forbrytelser som igjen inngår i systemer av

opplysningstidens ideal om vitenskapen som sannhetsavdekkende. Vitenskapen avdekker ikke sannheter om verden, men *produserer* snarere de sannhetene som blir avgjørende for det vitenskapelige *epistemet* til enhver tid¹⁰. I skarp motsetning til opplysningstidens optimistiske syn på vitenskapen som avslørende, fri for makt og fri for fordommer, hevder Foucault at vitenskapen er uløselig sammenknyttet til makt. Snarere følger Foucault Friedrich Nietzsche og hevder at det ligger en *vilje til makt* til grunn for all vitenproduksjon. Meningsproduksjon overhodet mener ikke Foucault at kan forstås om ikke vi tar i betraktning menneskets begjær etter viten så vel som vilje til selvhevdelse og makt. Foucaults verk refereres gjerne til som poststrukturalistiske. Poststrukturalismen i Frankrike vokste fram på 1960- og 1970-tallet, delvis som en reaksjon på strukturalismen hvis forutsetning for humanistiske studier var ideen om at det ligger faste generaliserbare strukturer til grunn for et hvert system av tegn hvilke muliggjør studiet av forholdet tegnene imellom gjennom deres motsetninger, og videre at tegnene som eksempelvis utgjør et språk, danner et sammenhengende hele. Kjennetegn ved den franske poststrukturalismen er blant annet ideen om at det ligger skjulte makthierarkier til grunn for strukturalistenes binære størrelser, og en oppfatning av at det å betrakte språk, sosial praksis eller et subjekt som et uttømmende system eller hele, i praksis innebærer en anskuelsesmåte der det ikke er plass til dets dynamikk og ureduserbare singularitet. Snarere enn å ville studere fenomener som del av en overordnet struktur, bestreber poststrukturalistene studiet av praksiser der flere faktorer virker på hverandre både synkront og diakront, de legger særlig vekt på en diakron tilnæringsmåte; et hvert fenomen må studeres i sin historiske kontekst, og begjær og den nietzscheanske viljen til makt blir ansett som medvirkende til meningsproduksjon. Når det gjelder identitet som et illusorisk (kunstig, sosial konstruert) fenomen, er også dette en posisjon Foucault forfekter, og som han krediterer Nietzsche for å ha brakt på bane. Foucault mener at subjektet er konstituert av maktteknikker med sammenkoblinger til viten. I *Les Mots et les Choses* er et hovedanliggende for Foucault å vise hvordan de humanistiske vitenskapene og

viten som underbygger og rettferdiggjør straffemåtene. Se også Gilles Deleuze sin bok om Foucault (*Foucault*, 1986, Les Éditions de Minuit, Paris) spesielt kapittelet nettopp om Foucault sin bok *Surveiller et Punir*.

¹⁰ Med "Episteme" forstår Foucault et sett med historisk determinerte foranderlige forutsetninger for viten. Disse styrer i følge Foucault vår persepsjon. I *Les mots et les choses* (Gallimard, 1966) redegjør Foucault blant annet for det han betegner som det klassiske epistemet og videre det moderne epistemet innenfor de humanistiske vitenskapene. Senere tar han imidlertid i bruk begrepet *anordning* (*dispositif*) og vil, av grunner som Espen Schaanning gir svært god rede for i forordet til sin oversettelse av *La volonté de savoir*, bruke begrepet om anordning for det han tidligere betegnet med epistemebegrepet: *an-ordning*, som en av dets dimensjoner viser til en ordning av strategier, mekanismer etc., mens *an-ordning* viser til faktorer i virksomhet i produksjonen av viten.

*diskursene*¹¹ med sammenkoblingene til maktteknikker, *subjektiverer* individene. Opplevelsen av å inneha et selv er ifølge Foucault en historisk konstruksjon. For ham, i likhet med andre som er blitt betegnet som poststrukturalister, blir et politisk og filosofisk sentralt spørsmål hvordan individer subjektiveres, hvordan individer kommer til å knytte sin selvoppfatning til det som hersker som etablerte sannheter innenfor de humanistiske vitenskapene og diskursene i en gitt epoke¹².

Med disse innledende kommentarene til den filosofiske og historiske konteksten Foucault var en del av, er det nå på tide å se nærmere på hvilke konsekvenser dette har for Foucault sin maktforståelse, for så å kunne gå nærmere inn på det sentrale for denne oppgaven når det gjelder Foucault sitt biomaktbegrep.

Makt for Foucault er ikke en sammenhengende enhet som kan identifiseres på et sted eller som egenskap hos personer. Makt oppstår i relasjoner ifølge Foucault. Foucault sier i *Viljen til viten* at han med makt *ikke* forstår de institusjonene og apparatene som skal sikre at borgerne underkaster seg en gitt stat, heller ikke det å underkaste seg regler, eller et herredømme som utøves av en person eller gruppe over andre personer og grupper. Foucault sier:

Med makt tror jeg man først og fremst må forstå mangfoldet av de styrkeforholdene som er immanente i det feltet de utøves og som er konstitutive for deres organisering. Den er det spillet av uopphørlige kamper og sammenstøt som transformerer, bestyrker eller omvelter styrkeforholdene. Den er den støtte som disse styrkeforholdene finner hos hverandre ved å danne en kjede eller et system, eller i motsatt fall de forskyvningene og motsetningene som avgrenser dem fra hverandre. Endelig er den de strategiene hvor disse styrkeforholdene trer i kraft og som utgjør et generelt mønster eller en institusjonell krystallisering som legemliggjøres i statsapparatene, lovformuleringene og de sosiale hegemoniene¹³.

Makt er ikke noe som de som formelt styrer et samfunn har og som de underordnede presses til å rette seg etter. Disse institusjonene, som vel kan sies at har fått mye oppmerksomhet i maktstudier innen politisk filosofi, så vel som innenfor samfunnsvitenskaplige studier, utgjør for Foucault kun maktens endepunkter, slik det kommer fram i sitatet ovenfor, og som han også nevner eksplisitt rett nedenfor. Makt ”er

¹¹ Diskursbegrepet til Foucault kommer jeg om litt nærmere inn på.

¹² Subjektivering er et begrep hos Foucault som betegner både en prosess der mennesket blir formet gjennom å være objekt for maktutøvelse i en sosial kontekst, og hvordan mennesket også kan konstituere seg som subjekt for sin egen eksistens gjennom det Foucault kaller selv-teknikker, og som vi skal se fører oss inn på Foucault sitt etikk-begrep. Begge prosessene vil bli ytterligere utdypet.

¹³ *Viljen til viten* side 103

navnet man setter på en kompleks strategisk situasjon i et gitt samfunn”¹⁴. For Foucault er perspektivet snarere hvordan makt utøves og effektene til disse maktteknikkene, enn hvem som har makt. Også når Foucault beskriver biomaktens framvekst, viser han til hvordan vitenskapens utvikling direkte innvirker på maktteknikkene.

Det er langs to poler Foucault mener biomakten har utviklet seg:

I *Surveiller et Punir* beskriver Foucault det han betegner det disiplinære regimet i vestlige samfunn, og han mener det som kjennetegner dem er den sentrale rollen en rekke institusjoner som skolen, sykehuset og fengselet får når det gjelder å styrke menneskekroppen, og mane fram den adferden som ønskes, og motvirke annen adferd¹⁵. Foucault betegner de mangeartede innretningene rettet mot kroppen som maskin for en *anatomisk politikk*, som utgjør den første av de to polene. Allerede rundt overgangen fra 1600-1700-tallet mener Foucault at vestlige samfunn begynner å utvikle seg mot å bli disiplinsamfunn. Videre er så perspektivet Foucault anlegger hvordan subjektet konstitueres i disiplinsamfunnet. Et sentralt punkt her er Foucault sin understreking av at det, i tråd med hans maktforståelse, ikke dreier seg om institusjoner der eksempelvis fengselsbetjenter, leger, psykiatere, lærere har makt over de ”innsatte” til å få dem til å adlyde deres ordre, snarere hevder Foucault at institusjonene er steder som legger til rette, gjennom å observere de innsatte og ikke minst, de innsattes visshet om at de til enhver tid kan observeres, for at individer kan *disiplinere seg selv* i forhold til normer som institusjonene kommuniserer¹⁶. Individene subjektiveres gjennom å forholde seg til normene i omløp og å handle overfor seg selv i forhold til dem.

Foucault bruker begrepet kontroll for å betegne de regulerende kontrollene og overvåkingsmekanismene han mener utvikler seg i den vestlige verden fra midten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet. Disse utøves over en større gruppe, et samfunns befolkning eller grupper innenfor denne, gjennom regulerende kontroller ifølge Foucault. De retter seg mot mennesket som art, mot dets livsprosesser; fødselsrate, helsetilstand, levealder etc, og utgjør det Foucault betegner for en *befolkningens biopolitikk*. Demografien og statistiske metoder er historisk sammenfallende vitenskaplige utviklinger som muliggjør maktutøvelse overfor store grupper mennesker. Biopolitikken er den andre

¹⁴ Ibid

¹⁵ Det er i *Surveiller et Punir* hvor Foucault skriver om fengselsinstitusjonens fødsel at han utarbeider begrepene om disiplinsamfunnene og ”det disiplinære regimet”.

¹⁶ Ibid, se side 228-298 for hans utarbeidelse av *Panoptikonet* som diagrammet som muliggjør disiplineringen institusjonene er sted for (dette kommer jeg grundigere inn på i Del 1). Se side 233-237 for redegjørelsen for sentrale trekk ved panoptikonet, som maktens deindividualisering og observasjonens rolle for at subjektivering skal finne sted.

polen Foucault hevder i *Viljen til viten* at biomakten utviklet seg langs.

Foucault understreker at utviklingen av biomakten har vært av stor betydning for kapitalismen. Med industrialiseringen av de vestlige samfunnene vokser det fram behov for å tilpasse kroppene og befolkningens livsprosesser til produksjonens krav¹⁷.

Det er imidlertid, slik det framgår av denne oppgavens tittel, ikke biomakten i disiplinsamfunnene som skal utgjøre hovedfokuset i denne oppgaven. Den franske filosofen Gilles Deleuze, som i likhet med Foucault regnes som poststrukturalist, gir Foucault anerkjennelse for sin analyse av disiplinsamfunnene, men han hevder at Foucault også var oppmerksom på det disiplinære regimets begrensede levetid¹⁸. Deleuze anvender begrepet kontroll for å betegne de maktteknologier han mener skyter etter andre verdenskrig idet det disiplinære regimet blir utsatt for motstand så altomfattende at dets maktteknikker ikke lenger er velfungerende. Kontrollmekanismer rettet mot befolkningen, eller biopolitiske innretninger, som altså Foucault mente ble tatt i bruk allerede fra midten av 1700-tallet, mener Foucault og Deleuze, i forlengelsen av disse undersøkelsene, at vinner nytt terreng, og inntil en viss grad erstatter de disiplinformene som opererer i de lukkede institusjonene, som Deleuze hevder er i en generalisert krise. Mens disiplinsamfunnet var et innestengningssamfunn, fungerer ”kontrollsamfunnet” (*Société de contrôle*) gjennom forebygging og risikoreduksjon ved hjelp av normpåvirkning og overvåkning.

Kontrollsamfunnet har ingen utside, veggene institusjonene utgjorde, har falt. Deleuze mener imidlertid ikke at det vil si at disiplinen har opphørt. Som vi skal se mener han snarere at idet institusjonene svekkes når det gjelder hvordan effektiviteten av disiplinering innad i disse reduseres, men resultatet er at den disiplinære logikken slik sprer seg utover hele samfunnet, den begrenses ikke til å finne sted innenfor institusjonenes fire vegger. Det finnes ikke noe sted makten ikke slipper til i kontrollsamfunnet, hevder Deleuze.

For Deleuze er kommunikasjon et sentralt trekk ved kontrollsamfunnet. Kontrollmekanismer finnes internt i kommunikasjonshandlinger, noe som også gir en pekepinn på hvordan Deleuze forstår den disiplinære logikkens spredning hinsides institusjonenes begrensinger. Et siste trekk ved kontrollsamfunnet slik Deleuze beskriver det, i forlengelsen av hva jeg har nevnt hva angår kommunikasjon, som jeg innledningsvis skal nevne, er hva Deleuze omtaler som marketingens rolle i forhold til subjektivering

¹⁷ Se *Viljen til viten*, side 153-154.

¹⁸ Gilles Deleuze, Se Gilles Deleuze *Pourparlers 1972-1990*, Les éditions de minuit, 1990, *Post-scriptum sur les sociétés de contrôle*, side 240-247 for essayet til Deleuze om *Kontrollsamfunnet*.

av individene.

”Only the society of control is able to adopt the biopolitical context as its exclusive terrain of reference.”, og noen linjer nedenfor: ”Power can achieve an effective command over the entire life of the population only when it becomes an integral, vital function that every individual embraces and reactivates of his or her own record.”¹⁹ Den mest effektive måten å utøve makt på i følge sitatet ovenfor skulle altså være at makten omfavnes av individene selv. Hardt og Negri argumenterer i *Empire* for at vi nærmer oss et samfunn der makten gjennom syr alle aspekter ved befolkningens liv. Som følger av sitatet ovenfor skulle det bety for forfatterne også at makten har blitt en levende, integrert funksjon som individene omfavner og retter seg etter av egen overbevisning. Dette samfunnet kaller de for kontrollsamfunnet, de følger her Foucault og Deleuze, et samfunn der makten, hovedsakelig gjennom kontrollmekanismer, utøves over hele livet.

Hva legger Hardt og Negri i tittelbegrepet ”Empire”, ”Imperiet? Antonio Negri uttalte i et intervju til *Le Monde Diplomatique* at de mener at:

..det ikke kan finnes noe verdensmarked, som makroøkonomisk paradigme og politisk kategori, hvis det ikke finnes en tilhørende form for juridisk organisering, og at denne ordenen ikke kan eksistere uten en makt som garanterer at den fungerer effektivt og at denne juridiske ordenen som kalles imperial er en betegnelse på overmakten den organiserer, men den registrerer også livskraft, ulydighet, produksjon og klassekamp. Imperiet representerer *biomaktens* paradigme, en makt som har *bios*, livet som objekt for sin utøvelse.

Imperiebegrepet til Hardt og Negri ser vi altså betegner for dem både en juridisk orden og makten som garanterer at den juridiske ordenen fungerer effektivt. Her understreker Hardt og Negri at det er Foucault som har bidratt til den teoretiske grunnen med sin utarbeidelse av biomaktbegrepet, samt fortsatt Foucault, men også Deleuze og Félix Guattari, i videreførelsen av Foucault sitt arbeid, når det gjelder ideen om hvordan makten til å regulere og forme livet spres utover hele det sosiale feltet med overgangen fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet. Vi skal se at mens Foucault hevder at *panoptikon* utgjorde maktens *diagram* i disiplinsamfunnet, utgjør ifølge Hardt og Negri *det globale verdensmarkedet* maktens diagram i kontrollsamfunnet²⁰.

Hardt og Negri hevder imidlertid at Karl Marx var oppmerksom på noe tilsvarende overgangen mellom disiplinsamfunnet og kontrollsamfunnet i sin redegjørelse for det han betegnet som overgangen mellom den *formelle* og den *reelle* subsumpsjonen av arbeidet

¹⁹ Sitatene stammer fra *Empire* side 24.

²⁰ Se *Empire* side. Jeg kommer inn på de to ”diagrammene” i henholdsvis del 1 og del 2.

under kapitalen, der den reelle subsumpsjonene forenklet vil si at kapitalen direkte styrer produksjonen og er i stand til å transformere dens betingelser²¹.

Hardt og Negri refereres ofte til som arbeideristiske marxister. Arbeiderismen vokste fram i Italia fra slutten av 1950-tallet og 1960-tallet. Arbeideristene framhever arbeiderklassen som den aktive parten i forholdet mellom den og kapitalen, mens den kapitalistiske utviklingen tenkes som reaksjon på arbeidernes kamper²². Denne såkalte *kopernikanske vending* innen marxistisk teori, skal vi se at er av stor betydning for Hardt og Negri sin utarbeidelse av teori om motstandsmuligheter overfor det globaliserte kapitalistiske herredømmet. Videre anses arbeiderklassens indre forskjeller som viktig å kartlegge for arbeideristene da disse legger føringer på arbeiderklassens organisering og dens kamper²³, det blir også som vi skal se svært viktig for Hardt og Negri når det gjelder det deres idé om det politiske subjektet som de mener har frembrakt Imperiet. Videre vektlegger arbeideristene i stor grad arbeiderklassens opprør på tvers av organisert opprør, også forskjellige former for vegring mot arbeidet (*rifiuto de lavoro*), kan være strategier der arbeiderne gjør opprør mot produksjonsrelasjonene og strukturene kapitaleierne pålegger arbeiderne²⁴. Mens denne vegringen mot arbeidet utgjør en negativ motstand mot overfor det kapitalistiske herredømmet, vektlegger arbeideristene også det de kaller *selvvalorisering*, som en positiv, konstituerende anti-kapitalistisk kamp der en alternativ og autonom kollektiv subjektivitet skapes innenfor og mot det kapitalistiske samfunnet²⁵.

Produksjonen i kontrollsamfunnet er postfordistisk, hevder Hardt og Negri. Dette er blitt en utbredt betegnelse på produksjonen i kommunikasjonsteknologiens tid, der bl.a den industrielle produksjonen er blitt informatisert, og tertiærnæringen har økt i omfang og blitt kvalitativt endret. Hardt og Negri hevder at *immaterielt arbeid* utgjør det hegemoniske arbeidet i postfordismen. Kort oppsummert kan immaterielt arbeid defineres som "the labor that produces the informational and cultural content of the commodity"²⁶. Videre, ifølge Hardt og Negri, produserer det immaterielle arbeidet subjektivitet og sosialt fellesskap. Hardt og Negri hevder nemlig at det immaterielle arbeidet er biopolitisk. Med

²¹ Denne overgangen, og særlig hva som karakteriserer *realsubsumpsjonen* i forhold til kontrollsamfunnbegrepet, kommer jeg nærmere inn på i del 2 på side 42-44.

²² Se Del 2, side 40-45 for denne overgangen og for mer om andre trekk ved arbeiderismen, som jeg bare kort vil redegjøre for her i innledningen.

²³ Se Harry Cleaver *Reading Capital Politically*, delen om *Italian New Left* i kapittel 1. Tilgjengelig online: <http://www.eco.utexas.edu/facstaff/Cleaver/rcpl.html>

²⁴ Se Michael Hardt, Paolo Virno *Radical Thought in Italy*, (Minnesota University Press, 1996) side 262 ("Glossary of concepts) for en definisjon av dette trekket ved arbeiderismen

²⁵ Ibid, side 263. Dette poenget blir sentralt i Del 3, og dermed der videre utdypet.

²⁶ Maurizio Lazzarato, "Immaterial Labour" side 132-146 i *Radical Thought in Italy* (Minnesota University Press, 1996)

dette fokuset på det immaterielle arbeidet og, ikke minst, behovet for å ta i bruk poststrukturalistisk tankgods i analysen av det, er det rimelig å snakke om etterarbeiderisme²⁷. Det er begrenset hvor mye jeg skal utarbeide de arbeideristiske retningene innenfor marxistisk teori, det er først og fremst etter-arbeideristenes bruk av poststrukturalistisk teori, fortrinnsvis Foucault, Deleuze og Guattari, slik vi finner det hos Hardt og Negri som jeg skal utarbeide i del 2 av denne oppgaven.

Hardt og Negri hevder de altså at kun kontrollsamfunnet er i stand til å tilegne seg den biopolitiske konteksten som sitt eksklusive referanseområde, og at dette skjer på følgende måte:

Power is now exercised through machines that directly organize the brains (in communication systems, information networks, etc) and bodies (in welfare systems, monitored activities, etc)²⁸.

Herredømmemekanismene har slik blitt enda mer immanente i kontrollsamfunnet enn hva de var i disiplinsamfunnet, her samstemmer Hardt og Negri med poststrukturalistene, men de vi skal se at de mener de poststrukturalistiske analysene ikke er tilstrekkelig for å forstå den postforidistiske produksjonens potensial for frigjøring fra det kapitalistiske systemets herredømme.

Jeg skal videre i denne oppgaven undersøke om hvorvidt det i kontrollsamfunnet finnes unike muligheter for *aktualisering av den virtuelle mengden*, slik Hardt og Negri hevder. Et sentralt begrep for å nærme seg ”motstandsoptimismen” til Hardt og Negri, er ”multitude”, ”mengden”²⁹, av alle undertrykt av biomakten som reiser seg mot denne. Dette begrepet vil bli viet en del oppmerksomhet i tredje del av oppgaven. Dette begrepet vil også ta oss til Baruch Spinoza og hans *Etikk* der Hardt og Negri tar med seg ideen om etikk og ontologi som noe som går ut på det samme, og herfra utarbeider ideen om et aktivt, ontologisk skapende demokrati, som ”mengdens prosjekt”. Spinozas aktualitet for Hardt og Negri kan sees i forbindelse med det Hardt og Negri betegner som *oppdagelsen av immanensplanet*. Ifølge Hardt og Negri var oppdagelsen av denne verdens krefter, troen på menneskets evne og vilje til å skape et fellesskap som kunne fungere uten en transcendent orden – den moderne tidsalders første ansikt, og det er et demokrati basert på det samme fellesskapet Hardt og Negri fester sin lit til idet de oppfatter samtiden som et immanensplan idet de mener mengdens produksjon av fellesskap, av sosialt liv, ikke

²⁷ Se Ragnar Myklebust sin redegjørelse for etter-arbeiderismen i artikkelen: *Marx, Foucault, Spinoza: om biopolitisk produksjon og affektverdi hos Michael Hardt og Antonio Negri* i tidsskriftet *Agora*, nr 4, 2004.

²⁸ *Empire* side 23.

²⁹ I enkelte oversettelser til norsk finner vi begrepet *Multitude* oversatt til *Mengden*, i andre til *Multituden*. Jeg kommer gjennomgående til å benytte *Mengden*.

lenger kan undertrykkes når maktmekanismene er immanente i den grad de er det gjennom den biopolitiske maktutøvelsen i kontrollsamfunnet. Jeg forstår Hardt og Negri dit hen at de mener at den økte reguleringen som oppsto som reaksjon på de immanente kreftenes utspring, paradoksalt nok side om side med en frihetsretorikk, vil kunne opphøre idet mengden blir herre over sin produksjon. Det er deres undersøkelser av biomakten og biopolitikken i sammenheng med analysen av det immaterielle arbeidet som jeg vil fokusere på for å gjøre meg opp en mening om deres tro på en løsning på den regulerende kontrollens begrensning av det politiske subjektets frihet er berettiget.

Vi skal se at Foucault, som Hardt og Negri har lånt begrepene biomakt og biopolitikk av, selv var optimistiske i forhold til motstandsmuligheter i et samfunn der makten er biopolitisk. Foucault forespeilet nye muligheter for iscenesetting av flere måter å leve på i et biopolitisk samfunn der mennesket som levende vesen står på spill politisk.

Blant former for immaterielt arbeid er det særlig det Hardt og Negri betegner *affektivt arbeid*, produksjon og manipulasjon av affekter, de mener spiller en svært sentral rolle i den biopolitiske produksjonen, det er også med utgangspunkt i det affektive arbeidet at Hardt og Negri, ved hjelp av Spinoza sin tenkning, mener å finne grunnlag for å hevde at nye muligheter eksisterer for den *virtuelle* mengden til å *aktualisere seg*.

I undersøkelsen av disse spørsmålene skal jeg i første hoveddel diskutere biomakt og biopolitikk hos Foucault og overgangen til kontrollsamfunnet slik Deleuze redegjør for den. Videre skal jeg i andre hoveddel ta for meg Hardt og Negri sin posisjon med tanke på en etter-arbeideristisk tilnærming til biomakten og produksjonen i kontrollsamfunnet. I tredje del skal jeg diskutere de argumentene for at unike motstandsmuligheter finnes i kontrollsamfunnet og de utfordringene vi skal se at de møter.

Del 1:
Foucault og biomakt/biopolitikk

Bakgrunn

I tusenvis av år var mennesket det samme som det var for Aristoteles: et levende dyr som i tillegg var i stand til å ha en politisk eksistens; det moderne mennesket er et dyr som befinner seg i en politikk der det er spørsmål om dets liv som levende vesen³⁰

Som jeg nevnte innledningsvis, vil jeg i denne oppgaven undersøke påstanden til Hardt og Negri om at maktforholdene i dagens globaliserte samfunn har klart undertrykkende elementer ved seg, men at mulighetene for motstand likevel er større enn under tidligere regimer. Videre så vi at Hardt og Negri hevder at denne makten, som altså ifølge dem samtidig skal være veldig undertrykkende, men også sårbar for motstand mot den, er av biopolitisk karakter. Dermed finner jeg det nyttig å vende oppmerksomheten til Michel Foucault da det er han som lanserte begrepene biomakt og biopolitikk. Også Hardt og Negri anerkjenner at det er i arbeidene til Foucault de i stor grad har funnet den teoretiske grunnen de har benyttet seg av i redegjørelsen for makten i det globaliserte samfunnet, slik den framstår i *Empire* og *Multiude*. Vi skal imidlertid se, noe jeg også kort har redegjort for i innledningen, at de endringene i maktrelasjoner som Foucault mener å observere, fant sted lang tid før det tidsrommet som utgjør rammen for Hardt og Negri sitt studieobjekt. Med mitt forestående anliggende om å forsøke å avgjøre hva det gir mening å anse som karakteristikk ved biomakt og biopolitikk, skal jeg nå først undersøke hvilke historiske endringer Foucault pekte på, som var dem som motiverte ham til å lansere biomakt - og biopolitikkbegrepet.

Sitatet ovenfor, fra *Viljen til viten*, beskriver en endring fra at det levende dyret mennesket benytter sin evne til politisk eksistens til noe vesensforskjellig fra det biologiske ved det, dets beskaffenhet som levende dyr, til at det som ligger i at mennesket er et levende dyr, det biologiske mennesket, også utgjør politikken som omgir det. For Aristoteles besto den politiske evnen i å kunne tale om det rette (logos). Aristoteles mente at vi mennesker, i motsetning til andre dyr, har en evne til å tenke fornuftig, og i følge Foucault har vi altså brukt denne evnen i over to årtusener til, når det kommer til politikken, å arbeide med andre spørsmål enn de som angår vårt liv som levende vesen. Hva mener Foucault politikken omhandlet inntil modernitetens tidsalder og det moderne menneskets fødsel, hvilke spørsmål utgjorde den politiske eksistens som mennesket har blitt tilskrevet siden Aristoteles tid? Foucault hevder at til og med gjennom den klassiske

³⁰ *Viljen til viten* side 156.

epoken, dreide makten seg om å la leve eller forårsake død. I den klassiske tid var først og fremst makten uttrykt gjennom herskerens rett til å bevirke død. Man levde om herskeren lot en leve men om herkerens liv stod i fare kunne han kreve av sine undersåtter at de forsvarte ham, enkelte ganger med døden til følge. Foucault hevdet at retten som lå til grunn for denne makten kunne formuleres som retten til å bevirke død eller å la leve. Herskerens rett over livet består i å kunne drepe eller avstå fra det. Men så fra 1700-tallet begynner utviklingen av en makt der hva det står om snarere blir å bevirke liv, eller å forkaste med døden til følge, hevder Foucault. Foucault observerer at det er første gang i historien at det politiske og det biologiske møtes og går inn i et gjensidig påvirkningsforhold.

Denne overgangen ledsages av en annen endring som det framstår for meg som viktig å påpeke for ytterligere å belyse hva som får Foucault til å hevde at en omveltning innen maktmekanismene er i emning. Foucault viser altså til *retten* som den klassiske makts referansegrunnlag. Med det disiplinære regimets inntog derimot, som jeg om et øyeblikk kommer inn på, blir ifølge Foucault *normen*, som ikke har sin forankring i den juridiske diskurs, men i de moderne humanvitenskapene, maktens referansegrunnlag, men som vi skal se, er maktteknikkene også aktive i produksjonen av viten ifølge Foucault, det er gjensidige forutsetninger mellom makt og viten. Det som har status som vitenskaplig etablerte sannheter om mennesket, blir det makten knyttes til, og en makt som slik retter seg mot menneskelivet gjennom disiplinerende teknikker som har *normen* som sin regel, er på dette tidspunktet i sin spede begynnelse³¹. Politikken gjennomgår en endring fra å ha retten som sin primære referanseramme, til at den blir erstattet av normen og humanvitenskapene. Det vil kunne sies å være en omfattende endring Foucault hevder å spore.

Hva er Foucault på utkikk etter, og hvilken innflytelse har det på hva han finner?

Når Foucault undersøker maktforholdene i de moderne samfunn, er det ikke i første omgang de offentlige instansene som konstitusjonelt definerer makten i et samfunn han fester blikket ved. Foucault hevder snarere at denne juridiske framstillingen som han mener har hatt et teoretisk privilegium siden den ble nedtegnet av rettsteoretikere i

³¹ Begrepet "norm" får Foucault bruk for når han skriver om disiplinen, denne er fremmed for lovens juridiske diskurs, som Judith Revel uttrykker det i *Le vocabulaire de Foucault* (Ellipses, 2002). Framfor det juridiske som loven refererer til, er det humanvitenskapene Foucault hevder at normen refererer til.

opplysningstiden, ikke lenger er i stand til å gi oss dekkende forklaring på ”maktens konkrete virkemåte og historiske prosedyrer”³². Denne juridiske tilnærmingen til makten henviser til loven. Skatteoppkrevingen, retten til å ta liv og apparatene som skulle sikre at borgerne underkaster seg staten, var for Foucault, om enn ikke tilstrekkelig, en fungerende modell for å undersøke maktforhold i den klassiske tidsalder. Derimot hevder Foucault at fra modernitetens tid så fungerer maktprosedyrene i forhold til *teknikken* framfor retten, i henhold til *normaliseringen* framfor loven og videre i forhold til *kontrollen* i motsetning til straffen³³. For å belyse hva Foucault legger i denne formuleringen, og for å ytterligere utdype hvorfor Foucault finner det nødvendig med en ny politisk teori, en biopolitisk teori, vil jeg nå gå litt nærmere innpå Foucault sin kritikk av den moderne makt.

Foucault uttalte mot slutten av sitt virke at han først og fremst alltid hadde vært interessert i hvordan mennesket konstitueres som subjekt. Jon Simons uttrykker det slik at Foucault er interessert i å undersøke den sosiale fabrikken som produserer adlydende subjekter.

In Foucaults view, conventional political philosophy, with its talk about sovereignty and rights, diverts from the political thought that underlines government. We are given the impression that society functions because of a social contract, whereas it is discipline which constitutes the social fabric³⁴

Snarere enn å ville undersøke hvordan suverenitet og herskermakt er konstituert, ønsker Foucault, ifølge Simons, å finne ut av hvordan subjekter gradvis konstitueres gjennom en hel rekke forskjellige typer krefter, begjær og tanker.

Foucault utvikler en *genealogisk* framgangsmåte i sin filosofiske virksomhet. En genealogisk framgangsmåte, betyr for Foucault, hvis vi følger Simons, også å inkludere maktrelasjonenes rolle i å muliggjøre sannhetsdiskurser. Og som vi har sett konstituerer maktrelasjonene subjekter ifølge Foucault. Genealogien Foucault utvikler som metode bestreber nettopp blant annet på å undersøke hva slags subjekter som konstitueres under gitte historiske forhold.

Foucault påviser en samtidig framvekst på begynnelsen av 1800-tallet av de moderne humanvitenskapene og nye teknologier for å styre over menneskene. Midlene benyttet innenfor humanvitenskapene for å innhente informasjon, er de samme som dem man

³² Se kapittelet *Anliggende* i *Viljen til viten* for Foucault sin framstilling av hvordan han mener samtidige maktforhold bør studeres og hvordan han argumenterer for at den juridiske tilnærmingen ikke lenger er i særlig grad i stand til å belyse maktforhold. Sitatet er hentet fra side 102.

³³ Side 101 i *Viljen til viten*. Jeg kommer nærmere tilbake til henholdsvis begrepene teknikk, normalisering og kontroll nedenfor.

³⁴ Se *Foucault and the political* side 55-56. Se side 18 i denne oppgaven for begrepet ”gouvernement”.

benytter for å styre over individene som fungerer som ”studieobjekter”. For eksempel er det gjennom regulerende kontroll over befolkningen at dataene som underbygger læren om epidemier innen medisin³⁵. Foucault hevder at moderne makt legitimerer seg ved å vise til vitenskapelige sannheter, videre mener han disse inngår i normative diskurser som igjen henter sin næring fra teknologier for styring av helt andre krefter enn hva som var objektet for den klassiske suverene maktens utøvelse. I *Discipline et Punir* skriver Foucault om opprinnelsen til fengselet. Samtidig med humanistiske idealer der tortur og straff i hevners språk fordømmes som barbarisk, får fengselet en utbredt rolle når det gjelder å ta seg av de som bryter loven, men Foucault understreker at det ikke er humane hensyn som er motivasjonen til grunn for denne endringen, men et behov for å kontrollere krefter som i tidligere tider ikke hadde vært en del av politikken og maktens felt. ”Myths of humanization obscure the motivations for reform and occlude their cost³⁶”.

Den italienske filosofen Maurizio Lazzarato redegjør for hvordan Foucault påviser at de nye biopolitiske anordningene ser dagens lys i det den politiske økonomien utvikler seg dit hen at man stiller spørsmålet om hvordan administrere individene, ressursene og godene i et samfunn slik en innad i en familie kan stille seg slike spørsmål - den økonomiske politikken - som biopolitikkens formmodell - tillater maksimering av et mangfold av krefter som inngår i den sosiale kroppen. Disse kreftene utgjør nye maktrelasjoner som gjør at Foucault trenger en ny politisk teori og også, som vi skal se, en ny ontologi.

Biopolitikken koordinerer og stratifiserer kreftene, maktrelasjonene, rettet mot økning av samfunnets produktivitet³⁷. Historisk sett er det den krisen den suverene makten havner i når den vil styre disse kreftene som tvinger fram biomakten, og denne krisen er modernitetens fundamentale problem, legger Lazzarato til.

Innledningsvis nevnte jeg at flere tenkere har påpekt svakheter ved den moderne suverenitets apparater. Det betyr imidlertid ikke at de alle er enig med Foucault i sin kritikk. Habermas, for eksempel, med sin teori om *koloniseringen av livsverden*, mener at vitenskapens posisjon når det gjelder å definere og uttale seg om mennesket, medfører en instrumentalisering av subjektets frihet, Foucault forstår tilnærmet den samme prosessen med sitt begrep om normalisering. Habermas, derimot, er likevel ikke kritisk til det moderne prosjekt i sin helhet. Han mener det moderne prosjekt er i stand til å garantere

³⁵ *La naissance de la clinique*, 1973

³⁶ *Foucault and the Political* side 46.

³⁷ Se Lazzaratos artikkel *Du biopouvoir au biopolitique* fra tidsskriftet *Multitudes*, 03-2000.

frihet ved at praktisk-moralske og estetiske perspektiver på mennesket får ballansere det vitenskaplige. Habermas teori om dette har imidlertid ikke plass i denne sammenheng, men jeg anser det likevel som viktig å diskutere den kritikken Habermas retter mot det han betegner som Foucault sine grunnlagsproblemer. Foucault er som vi har sett i opposisjon til opplysningstidens ideer om menneskets rasjonalitet og evne til gjennom metodisk arbeid å komme fram til sannheter om verden, som er frie for makt, og oppnå kunnskap og gyldige moralske prinsipper for å ta stilling til rett og galt. Foucault hevder at makt og viten er uløselig sammenknyttet, slik vi har sett. Spørsmålet blir da hvordan vi skal vurdere Foucault sine arbeider. Habermas hevder at hvis vi anvender Foucaults påstander i lesningen av hans arbeider, har vi ikke anledning til å uttale oss om hans teories sannhetsverdi. Videre hvis makt finnes overalt, i alle relasjoner, og i all produksjon, hvis subjektet selv er et produkt av maktrelasjoner, er også Foucault sine arbeider et resultat av eller utslag for de spesifikke anordningene i sin tid. Men forutsetter ikke Foucault et maktfritt utgangspunkt for seg selv, fra hvilket han kan kritisere maktens anordninger. Forutsetter ikke Foucault de samme vitenskaplige prinsippene som han avviser.

Foucault hevder derimot at når makten finnes overalt, finnes også motstand og motmakt overalt, på tross av at det ikke for Foucault finnes gyldige kriterier for å skille disse to formene for makt fra hverandre, er det likevel muligheter for at for eksempel Foucault sine arbeider skal lede til motstand mot de maktordningene. Er det hva Foucault maksimalt kan håpe på? Som Simons hevder, forsøker Foucault i sine arbeider å bringe lys rundt konsekvensene av å appellere til prinsipper utledet ved hjelp av rasjonaliteten som gyldige for å trekke distinksjoner mellom rett og galt, sann eller falsk kunnskap. Habermas kritikk av Foucault hviler på dette vitenskaplige paradigmet.

Fra suverenitet til regjering

Mens det i det tidligere regimet, slik klassiske teoretikere har betegnet det, hadde hersermakten en suveren rett til å forlange av undersåttene at de skulle forsvare ham, muligens med livet til følge. Med de endringene med hensyn til hva politikken dreier seg om, slik jeg nå har redegjort for det, mot å konsentrere seg om å styrke og beskytte befolkningens liv, foreligger utfordringer som den suverene premoderne makten ikke er i stand til å komme i berøring med.

Foucault introduserer begrepene "gouvernement" og "gouvernementalité" første gang i forelesningene han holdt mens han arbeidet ved Collège de France³⁸. Med begrepet regjering henviser Foucault til praksiser eller teknikker gjennom hvilke vi kan påvirke, konstituere, definere og organisere de strategiene folk kan ha i sine forhold til hverandre.

De moderne regjeringsteknikkenes fødsel markerer et skille fra den klassiske tidsalders suverene makt, slik den klassiske transcendent herskermakten tillot seg å kreve av sine undersotter at de beskyttet ham, til regjeringsmodellens immanente maktteknikker der de strategiene mennesker kan ha overfor hverandre og overfor seg selv stratifiseres. *Det er styrkeforholdene og disse strategiene styrkeforholdene inngår i som er makten* ifølge Foucault, slik vi så innledningsvis. Regjeringsteknikkene derimot, er teknologier for påvirkning av menneskers handlinger, for påvirkning av de strategiene kan ha overfor hverandre i styrkeforholdene. Men hvorfor trenger Foucault dette begrepet, i tillegg til begrepene disiplin (og anatomisk politikk) og kontroll (og biopolitikk)? Ovenfor redegjorde jeg for hvordan Lazzarato påpeker at det er idet økonomien trer inn i den praktiske politikken at Foucault finner det nødvendig å ta i bruk betegnelsen biopolitikk. Hvis vi følger Foucault i *Dits et écrits*, ser vi at også det han kaller regjeringsteknikken (l'art de gouverner) nettopp er å utøve politikk etter økonomiens modell og i dens form³⁹. Foucault sier at han med *regjering* mener det som forbinder hvordan vi forholder oss til og kontrollerer oss selv og hvordan vi forholder oss til og kontrollerer andre⁴⁰.

Som allerede nevnt rett ovenfor er makt styrkerelasjoner for Foucault, det dreier seg om styrkeforhold, eller strategiske forhold, der man affekterer og blir affektet, påvirker og blir påvirket. Eller som Deleuze sier maktrelasjonene, styrkeforholdene samlet, er differensierende relasjoner som determinerer singulariteter⁴¹. Disse styrkeforholdene utspilles mellom lærer og elev, barn og forsørger, partene i kjærlighetsforhold, vennsforhold etc. Foucault uttaler i *Viljen til viten* at makt følgelig finnes overalt, da styrkeforhold finnes på alle slags plan, i alle sosiale konstellasjoner, i forskjellige slags forhold mennesker i mellom.

Foucault skiller styrkerelasjonene, de strategiske relasjonene (les relations stratégiques) fra statsapparatene ("les états de domination"). Statsapparatene, eller domineringsinstansene,

³⁸ Sammendrag av kurset finnes under tittelen "Sécurité, territoire et population" i *Résumé des cours 1970-1982*, Collège de France, Juillard, 1989. Se også « La gouvernementalité » i *Dits et écrits* side 635- 657. Foucault holdt forelesningen 1.februar 1978.

³⁹ *Dits et écrits* side 642.

⁴⁰ Se *Dits et écrits* side 1596-1632 for regjeringsteknikkene som forbindelsen mellom kontrollteknologier overfor andre og overfor en selv (Techniques de soi). Jeg støtter meg også på introduksjon til regjeringbegrepet til Foucault i Jon Simons: *Foucault and the Political* side 36-39

⁴¹ Se delen i *Foucault* om makt.

er vel hva mange vanligvis assosierer med makt og hva man ofte finner henvisninger til i samfunnsvitenskaplige undersøkelser av makt, og innen politisk filosofi, men en politisk teori som kun studerer makten i konstitusjonelle termer, mener Foucault altså ikke at er i stand til å begripe det mangfoldet av krefter som moderne maktmekanismer gjennomløper og gjennomløpes av. I mellom domineringsinstansene og de strategiske relasjonene plasserer Foucault regjeringsteknikkene⁴². Det er gjennom disse at strategiene som individene i sin *frihet* kan ha overfor hverandre konstitueres, formes, defineres, organiseres, administreres og instrumentaliseres, sier Foucault⁴³. Som nevnt sier Deleuze at de strategiske relasjonene determinerer singulariteter, og Foucault uttaler altså om disse strategiene at individene har dem overfor hverandre i *frihet*. Det er også dit Lazzarato vil med sin gjennomgang av de forskjellige relasjonene og teknologiene som utgjør makten. Foucault mente at overgangen fra den klassiske tids suverene makt, til den moderne makt der regjeringsteknikker har erstattet den transcendent suvereniteten, gir unike muligheter for at individene gjennom å handle overfor seg selv, kan skape seg selv med sin frihet og unngå å bli subjektivert av biomaktens regjeringsteknikker. Dette bringer oss til Foucault sin etikk som jeg først senere i oppgaven skal gå inn på.

Hvordan kommer disse regjeringsteknikkene til syne? I følge den spanske filosofen Francisco Vázquez García, introduserer Foucault begrepene *gouvernement* et *gouvernementalité* for å betegne den tendensen han ser vokser fram der suvereniteten delegeres til individene selv, der den politiske utøvelsen støtter seg på opprettholdelsen av autonomien og initiativet innad i de styrte prosessene. De styrte prosessene er for ham eksempelvis markedet, befolkningens dynamiske biologi og organiserende strukturer ved sivilsamfunnet⁴⁴.

Hvis biopolitikken er den overordnede korrigeringen av de mange prosessene, på makro- og mikronivå, som inngår i å beskytte og styrke en befolkning, så er regjeringsteknikkene de som styrer oss til påvirke de rundt oss, så vel som oss selv til å leve i pakt med den viten vi har på en rekke nivåer når det gjelder kosthold, pleie av egen kropp og psyke, hvordan forholde seg til sin fruktbarhet, hygiene osv, faktorer som påvirker befolkningens levealder, fødselsrate osv, sier Vázquez García. Regjeringsmodellen, i motsetning til suverenitetsmodellen, bestreber ikke å bryte ned

⁴² Lazzarato, *du biopouvoir á la biopolitique*

⁴³ *Dits et écrits*, side 728 (min utheving).

⁴⁴ Vázquez García undersøker regjering og regjeringsteknikkene innenfor liberalismen og nyliberalismen i sitt essay ““Empresarios de nosotros mismos”. Biopolítica, Mercado y Soberanía en la gubernamentalidad neoliberal” i boken *La Administración de la vida. Estudios biopolíticos*, Anthropos, 2005.

initiativene til individene idet de praktiserer sin frihet, men snarere å påvirke disse til sin fordel.

Nordmennene Iver Neumann og Ole Jacob Sending kommer med flere eksempler på *regjering* i Norge i boken med nettopp tittelen *Regjering i Norge*, blant annet gjennom barn. De nevner som et eksempel det som har blitt den tradisjonelle norske matpakka. I stedet for at offentligheten står for matlagingen til lunsj, faller ansvaret over på de foresatte, slik blir hjemmet indirekte overvåket. Videre regulerer dette seg gjennom normer, og sanksjoner kan utføres av institusjonen eller av barnet selv om det ikke får med seg en konvensjonell matpakke hver dag på skolen. Blir dette til noe barna og de foresatte selv *vil*, og hvis dette skjer med det ”uangripelige” argumentet ”til barnas beste”, det vil si at det ikke tales om at dette er et ytre press på familiene om å tilpasse seg en viss norm, kan dette tegne som eksempel på regjering i foucauldiansk forstand⁴⁵.

Hvordan de sosiale hierarkiene og segmentene, eksister allerede og hvordan enkeltindividene vokser inn i styrkerelasjoner, snarere enn at man tar eller har makt som fritt enkeltindivid, og hvordan regjeringsteknikkene som vi kan få øye på gjennom å studere diskurser og anordninger til enhver tid påvirker, former og stratifiserer disse – er et perspektiv hos Foucault som blir viktig for min tilnærming videre til det jeg undersøker. Gir det mening å snakke om biopolitiske regjeringsteknikker i kontrollsamfunnet? Vil eventuelt det å kartlegge hvor åpne eller lukkede de er danne et utgangspunkt for å ta stilling til den frigjøringen Hardt og Negri mener mulighetene er store for i det globale kontrollsamfunnet? Dette kommer jeg tilbake til i del 3.

Biomakt

Foucault hevder at det utvikles to nye typer politikk som litt senere, på bestemt vis, blir sammenkoblet til en biomakt over selve det menneskelige livet. Jeg skal nå se nærmere på de to politikkene og på sammenkoblingen av dem hos Foucault⁴⁶.

Biomaktens første hovedlinjes opprinnelse daterer Foucault til overgangen fra 16 - 1700-tallet, og retter seg først og fremst mot kroppen som maskin, dens kapasiteter og utholdenhet, forsøkes styrket gjennom maktprosedyrer som kjennetegner disiplinering, sier

⁴⁵ Se boken *Regjering i Norge*, Pax, 2003, kapittelet ”De uangripelige”. Se også artikkel i *Le Monde Diplomatique*, mars 2005 av Runar Rykkan, forsker ved institutt for forbruksforskning.

⁴⁶ Foucault redegjør for hvordan han mener å observere at maktmekanismene gjennomgår en endring fra den klassiske tidsalder til den moderne i kapittel V, ”Rett til død og makt over livet” i *Viljen til Viten*.

Foucault og kaller disse menneskekroppens anatomiske politikk. Den andre linjen han hevder biomakten utvikler seg langs, daterer han til midten av samme århundre. Denne retter seg mot befolkningens livsprosesser, og Foucault kaller den en befolkningens biopolitikk. Med en befolkningens biopolitikk, mener han en rekke inngrep og regulerende kontroller, på forskjellige nivåer, som har den virkningen at befolkningens livsprosesser påvirkes, det vil si fødselsrate, helsetilstand, levealder osv – og det er, som vi skal se, ifølge Foucault *seksualitetsanordningen* og *normen* som skulle bli bindeleddet de to mellom.

Anatomisk politikk og det ”disiplinære regimet”

Jeg skal se nærmere på den førstnevnte. Foucault hevder at en anatomisk politikk utvikler seg fra slutten av 1600-tallet eller begynnelsen av 1700-tallet i vestlige samfunn. Med anatomisk politikk tenker Foucault på disiplinformer som sikter mot økning av kroppens yteevne, gjøre den sterkere og samtidig kontrollerbar, ”en parallell økning av dens nytte og føyelighet”⁴⁷. Hvordan utøves denne makten rettet mot kroppen som maskin? For Foucault vil disiplinformer si en maktutøvelse der institusjonene spiller en sentral rolle. Institusjonene som hadde blitt utviklet innenfor den klassiske tidsalder, viser seg fra begynnelsen av 1700-tallet som steder der en makt over menneskekroppen utøves. Foucault bemerker hvordan institusjoner som fengsler, skoler og psykiatriske klinikker blir fra denne perioden i mye større grad effektive i å sørge for at disiplinering finner sted i. Institusjonenes hovedoppgave for Foucault er å besørge at disiplinering av de innsatte finner sted slik at de skal bli i stand til å yte mer. De som er underlagt disse disiplininstitusjonene oppnår at kroppene deres blir dressert, at opplæring og trening blir forventet av dem slik at de blir i stand til å yte mer. Disiplinsamfunn er betegnelsen Foucault setter på de vestlige samfunnene med de furene institusjonene fra denne epoken nedfeller.

Et panoptikon registrerer til enhver tid om de velger å opptre konformt eller i strid med normene som kommuniseres dem, og dermed utsettes for straff i en eller annen grad⁴⁸. I tillegg til å bli mer ytelsesdyktige, sikter som nevnt ovenfor også disiplinformene mot å gjøre kroppene mer føyelige, noe jeg snart skal komme tilbake til. Mennesket som

⁴⁷ *Viljen til viten* side 152.

⁴⁸ Panoptikon betegner for filosofen Jeremy Bentham et punkt fra hvilket alt og alle innenfor dets virkeområde kan bli sett samtidig som det panoptiske øyet selv ikke kan bli sett. Foucault redegjør for Benthams teori om Panoptikon i kapittel tre i delen om disiplin i *Surveiller et Punir*.

maskin i denne sammenheng er mennesket formet slik at det er i stand til å produsere maksimalt. Bakenfor denne disiplineringen ligger en masse tenkning, teorier utviklet om hvordan dannelse, yrkesopplæring og så videre bør foregå for å oppnå slike resultater. Denne kunnskapen blir iverksatt og effektivisert gjennom at den videre kobles til makt som utøves ved hjelp av disiplininstusjonene. Fengselet danner modell for hvordan disiplininstusjonene generelt fungerer i følge Foucault. Ved hjelp av et panoptikon, et punkt fra hvilket alt kan sees, men som selv er usynlig for de innsatte, påføres en oppførsel på en mindre gruppe mennesker på et lukket, avgrenset område. Noe som også er viktig når det gjelder disiplinutøvelsen, er at *normen* spiller en sentral rolle, som jeg allerede har nevnt. I disiplinens diskurs er det normen – og ikke loven – som fungerer som rettesnor for oppførselen som pålegges⁴⁹. Foucault sier imidlertid at i den klassiske tiden var trusselen om død som fungerte som garantist for adlyding av loven. Panoptikon virker slik at *individene disiplinere seg selv* i henhold til normer i omløp. Disiplin som maktutøvelse blir ikke synlig hvis vi studerer makten i denne perioden fra et tradisjonelt politisk perspektiv der retten, loven og straffen står som grunnpilarer, ville Foucault hevde. Institusjonene, som steder der utgangspunktet for disiplineringen finner sted, danner ifølge Foucault et rom der de innsatte velger å adlyde eller ikke adlyde ordre. Hvordan individene disiplinere seg selv i henhold til normene institusjonene kommuniserer, er det Foucault forstår med disiplinære maktmekanismer, og de anordningene som skal besørge disiplineringen, inngår i den anatomiske politikken. Men, overgangen fra det klassiske samfunnet der Foucault hevder at den suverene herskeren hadde en juridisk nedfelt rett til å ta liv eller å la leve, til den moderne disiplinære makten der normen, begrunnet i humanvitenskapene, legitimerer maktteknikker som retter seg mot livet, innebærer for Foucault en overgang når det gjelder maktens grad av transcendens overfor det sosiale feltet hvor maktteknikkene anvendes. Den suverene herskerens makt i den klassiske tid sto i et transcendent forhold til undersottene. Som allerede nevnt hevder Foucault imidlertid at individene innenfor institusjonene i det moderne samfunnet disiplinere seg selv, og at maktmekanismene dermed er blitt mer immanente i det sosiale feltet. Likevel opprettholder tilsynelatende institusjonene transcendent elementer ved maktsituasjonen i sin helhet i samfunnet, idet de fungerer som maktens ”endepunkter”, og slik formelt

⁴⁹ Begrepet diskurs er, som nevnt flere ganger, sentralt i Foucaults tenkning. For Foucault betegner begrepet i følge Judith Revel (*Le vocabulaire de Foucault*) uttalelser generelt som springer ut fra ulike områder av samfunnet, og som er konforme i forhold til de aktuelle settene med regler for fellesskapet som til enhver tid finnes. Disse tenker han videre at reproducerer historisk determinerte fellesoppfatninger.

atskiller stedene for maktutøvelsen, men Foucault har, ifølge Deleuze, vist hvordan hele den komplekse maktsituasjonen i de disiplinære samfunnene har beveget seg mot immanensplanet. Foucault sine begreper om *diagrammet* og om anordningen (som jeg allerede har tatt i bruk) er her belysende for den moderne disiplinære maktens kompleksitet. Det er i sin analyse av fengslet at Foucault eksemplifiserer denne relasjonen. Med fengselsanordning her kan vi forstå de samlede fengselslogikkene, abstrahert fra praksisene i de enkelte fengslene.

Panoptikonet muliggjør at en oppførsel påføres de innsatte i fengselet. Den panoptiske maktkategorien befinner seg imidlertid utenfor den faktiske disiplinutøvelsen, og den er igjen abstrahert fra fengselsanordningen (den kan påføre en oppførsel også på andre grupper mennesker enn de innsatte i et fengsel). Deleuze beskriver i sin bok om Foucault *diagrammet* som den presise betegnelsen Foucault setter på denne nye dimensjonen i disiplinsamfunnene, som styrkeforholdenes kartografi, og som kan defineres ved *funksjon* og *materie*⁵⁰. Videre beskriver Deleuze panoptikonet, det disiplinære diagrammet, eksemplifisert gjennom fengselsanordningen, som forholdet mellom strafferetten og fengselet som et der strafferetten utgjør uttrykkets form og der fengselet utgjør innholdets form. Strafferetten består av en rekke uttalelser om lovbrudd, forbrytelser og straff, som i denne perioden begynner å uttrykke beskyttelse av samfunnet som sin funksjon (snarere enn hevn, slik vi finner det i premoderne rett). Fengselet, som innholdets form, befinner seg ikke på det samme diskursive planet som strafferetten, fortsetter Deleuze, men tar i bruk midler for å handle overfor kroppene til de innsatte. Fengslet vedrører nettopp det å *gjøre synlig* forbrytelser og forbrytere, men også, som jeg om et øyeblikk kommer tilbake til; å *danne en synlighet*. Videre når det gjelder denne modellen jeg er i ferd med å redegjøre for, er *de kriminelle* uttrykkets substans, mens *de innsatte, fangene* er innholdets substans⁵¹. Med hensyn til distinksjonen mellom det synliges form, fengselet, og det uttalbares form, strafferetten, hevder Deleuze at denne utgjør en konstans igjennom Foucault sine verker. Det synliges form og det uttalbares form er stadig i kontakt med hverandre, eksempelvis bekrefter stadig strafferetten fengslet, mens fengslet reproducerer kriminalitet og konverterer den til et objekt. Fengslet når målene som strafferetten satte

⁵⁰ Se Deleuze, *Foucault* side 60-65 (kapittelet om *Surveiller et punir*) i spansk utgave fra 1987, Paidós studio forlag.

⁵¹ Deleuze støtter seg her på Louis Hjelmslev sin tegnlære. I motsetning til den mer konvensjonelle tegnlæren der tegnet forstås som bestående av en signifikant og et signifikat, hevder Hjelmslev at det består av innhold, som igjen består av form og substans, og uttrykk, som også har sin form og sin substans. Hjelmslev redegjør for denne i: *Prolegomena to a theory of language*, The University of Wisconsin Press 1961, side 47-60

seg, men innenfor en annen form, gjennom for eksempel å forsvare samfunnet. Det finnes en gjensidig forutsetning mellom de to formene. Likevel, som Deleuze legger til, eksisterer det ikke en felles form. Diagrammet fungerer derimot som en *immanent årsak*. Med ”den immanente årsaken” mener Deleuze en årsak som aktualiserer seg i effekten, som integreres i sin effekt og som differensierer seg i sin effekt. Diagrammet er kartet som uttrykker alle styrkerelasjonene som utgjør makten, diagrammet er ikke en overordnet transcendent idé, men et kart for styrkerelasjonene. For Foucault er alle styrkerelasjoner maktrelasjoner. Det er i denne perioden Foucault mener å observere en overgang fra suverenitet til *regjering*. Dette er en overgang henimot et immanensplan. De konkrete anordningene iverksetter disse styrkeforholdene, og styrkeforholdene igjen manifesterer seg innenfor anordningene de produserer. Diagrammet former funksjoner og materier. Det disiplinære diagrammet har som sin form, på uttrykkets plan, strafferetten men med sine forbindelser til humanvitenskapene og, på innholdets plan, fengselet, som den paradigmatiskke innestengningsfunksjonen, men institusjoner som eksempelvis mentalsykehuset og skolen, får også form av det disiplinære regimet. Det disiplinære diagrammet former funksjoner som det å straffe, utdanne, kurere, og det former materier som fengselet, skolen og mentalsykehuset. Nok en gang er ikke makten disse formene ifølge Foucault, og, som Deleuze hevder, er makten heller ikke noe som produseres mellom disse formene, makten er relasjonene der disse formene kommer til uttrykk. Viten derimot, som Foucault altså mener alltid er tilstede der det er makt, kan som jeg har forsøkt å vise, produseres mellom diagrammets former⁵². Maktpraksis er ikke reduserbar til vitenpraksis. Makten henviser i praksis til et annet domene, til ulokaliserbare og dynamiske forbindelser. Makten er styrkerelasjonene, og disse er i sin essens det å affekttere og det å bli affekttert, det er det å determinere singulariteter, forme dem, differensiere dem. Styrkerelasjonene er relasjonene mellom substansene, som jeg var inne på ovenfor, altså hvis vi fortsetter å forholde oss til fengselet og strafferetten, nemlig de kriminelle (uttrykkets substans) og de innsatte (innholdets substans) Her igjen: diagrammets immanente årsak, effektens integrering av årsaken. Humanvitenskapene forutsetter det samme diagrammet av styrker som fengselet forutsetter, uttrykker Deleuze⁵³.

Panoptikon gjennomtrenger alle formene som å straffe, utdanne, kurere og alle substansene som fangene, elevene, pasientene. I denne forstand, sier Deleuze, er det en

⁵² Deleuze er inne på dette på side 102 i *Foucault*, avsnittet om makt, på side 99-125 i spansk utgave fra 1987, Paidós studio forlag .

⁵³ *Ibid*, side 104.

maktkategori. Panoptikonet er et diagram med en disiplinerende funksjon. Vi kan altså forstå panoptikonet abstrakt, panoptikonets funksjon består i å påføre en hvilken som helst adferd på en hvilken som helst gruppe mennesker, så fremt antallet mennesker og størrelsen på det konkrete stedet de befinner seg er begrenset. Makten er selv nesten blind og stum men den setter i gang diskurser og den synliggjør, fortsetter Deleuze⁵⁴. Her ser vi kanskje et eksempel på det ved makten som er ureduserbart til viten og det som gjør at Foucault påstår at makten på tross av sitt gjensidige avhengighetsforhold til viten er forut for den. Visse styrkeforhold er allerede tilstede, en generell vilje til viten, som igjen er en vilje til makt⁵⁵.

Biopolitikk

Fra midten av 1700-tallet vokste det fram en *befolkningens biopolitikk* ifølge Foucault. Dette er en type makt hvis objekt for utøvelse er kroppen som art, en spesifiserende form for makt som retter seg mot befolkningen. Befolkningens livsprosesser blir objekt for makten. Det vil si at fødselsrate, folkehelse, levealder, og forplantning blir gjenstand for beregninger og kontroller, samt migrasjon og befolkningstetthet som innvirker på befolkningens livsprosesser. Om demografien som distingvert vitenskaplig disiplin først ser dagens lys mot slutten av 1800-tallet er dens praksis i Vesten allerede tilstede fra midten av 1700-tallet, ifølge Foucault. Med migrasjonen til byene i takt med industrialiseringen blir den urbane sfære underlagt politiske strategier. Denne formen for makt utøves gjennom ulike former for regulerende kontroller. Jeg skal først se nærmere på de konkrete inngrepene Foucault refererer til når han beskriver biopolitikkens fødsel, hovedsakelig slik han gjør det i *Viljen til viten*.

Befolkningsstrømmer hadde allerede trukket innover mot storbyene i flere europeiske land på den tiden for å søke arbeid. Sykdom som rammer deler av befolkningen i forskjellige faser, høy barnedødelighet, tidlig aldring og lav levealder, blir fra denne perioden ansett som politiske utfordringer. De tiltakene som ble satt i verk for å få bukt med disse utfordringenes skadevirkninger, og ikke minst det epokegjørende at disse biologiske prosessene nå blir politisk manipulerbare, bringer oss til kjernen av det som førte Foucault mot utarbeidelsen av begrepet biopolitikk. De overnevnte tiltakene retter

⁵⁴ Ibid, side 99-125.

⁵⁵ Som nevnte innledningsvis var Nietzsches tenkning til inspirasjon for Foucault, og hans teori om *en vilje til makt* har hatt betydning for Foucault sin makttenkning,

seg mot befolkningens livsprosesser. Dette er fenomener som er vilkårlige fra enkeltindividets perspektiv, det er kun på et kollektivt plan, og over tid, at de framstår som konstante og forutsigbare. Nye metoder for innhenting av kunnskap om befolkningen, statistiske metoder, inndeling av denne i stadig finere undergrupper basert på kjønn, alder, slekt, bosted, etnisitet, helsetilstand osv, sammen med medisinske nyvinninger som kunne forbedre overlevelsedyktigheten hos de forskjellige gruppene, blir det altså politisk mulig å påvirke befolkningens livsprosesser. Fødselsrate, dødelighet og helse blir politiske variabler. Noe som for Foucault til å bemerke at livet inntreer i historien, politikk begynner å handle om livet, om å forlenge det, gjennom å bedre folkehelsen, igangsette tiltak for å påvirke fødselsraten alt ettersom de samlede behov og ressurser samfunnet har taler i favør av positiv, stabil eller negativ befolkningsvekst. Biopolitikken anordninger sikter, som de disiplinære, mot å optimalisere vitalitet, men de retter seg kun mot større grupper mennesker, mot et samfunns befolkning eller segmenter av denne, og snarere enn å korrigere avvik sikter de seg inn på å forebygge dem. Foucault oppsummerer: "In a word, security mechanisms have to be installed around the random element inherent in a population of living beings so as to optimise a state of life"⁵⁶.

Med biopolittikk her forstår Foucault en politikk som har som mål å påvirke livet, det være seg ikke så mye enkeltindividets liv, som befolkningens liv.

Den biopolitiske maktkategorien har en administrerende og kontrollerende funksjon som vi kan forstå på det samme abstraksjonsnivået som den anatomisk-politiske disiplinerte, den kontrollerer og administrerer livet til en hvilken som helst befolkning så lenge denne er tallrik og territoriet er åpent og av en viss størrelse⁵⁷.

Biopolittikk er et begrep Foucault bruker på forskjellige måter, og så langt har jeg kun sett på en av dem. Jeg skal snart vise at biopolittikkbegrepet er mer komplekst enn hva som så langt har kommet fram, men først vil jeg se på hvordan Foucault tenker at den anatomiske politikken og biopolittikken ble bundet sammen til det han kaller biomakt.

Forbindelseslinjer mellom den anatomiske politikken og biopolittikken

Flere forsøk på å knytte disse to makttypene sammen er blitt gjort på et abstrakt plan men Foucault observerer at det er endelig gjennom seksualitetsanordningen som åpenbarer

⁵⁶ *Society must be defended* side 246.

⁵⁷ Deleuze, *Foucault* side 101.

seg på begynnelsen av 1800-tallet at sammenslåingen av de to finner sted og blir til hva Foucault kaller biomakt. Hva mener Foucault med seksualitetsanordningen? Kort oppsummert tenker Foucault på hvordan kjønn og seksualitet er blitt noe som politikken bryr seg om. Kjønn og seksualitet blir gjenstand for en rekke diskurser. En oppfatning av at det skulle finnes en sannhet om kjønn og seksualitet som må fram i lyset skapes. Gjennom bekjennelsen skal sannheten om kjønn og seksualiteten som det gies skinn av at har vært undertrykt og fortiet tidligere, tre fram for vitenskapen og politikken.

På hvilken måte kunne denne føre sammen en anatomisk og en biologisk makt til biomakten som evner å komme inn på livet ved hjelp av disiplin- og kontrollteknologier? Seksualiteten omhandler mennesket både som maskin og som art. Den anatomiske makten utøves over seksualiteten i form av disipliner som skolen som formidler en seksualopplysning og seksualmoral. Den biologiske er kanskje mer åpenbar; gjennom ny teknologi og økt kunnskap finnes stadig nye metoder for å kontrollere forplantningen. Vi kan også ta utgangspunkt i den udisiplinerte kroppen. Vi ser hvordan seksualiteten berører begge poler da det vi definerer som pervers seksuell omgang både risikerer å ramme kroppen gjennom kjønnsykdommer, så vel som mennesket som formerende art. Her viser også Foucault til teorien om degenerering⁵⁸.

Foucault hevder at enhver oppfatning av seksualiteten er styrt av den diskursen som omhandler den på det aktuelle tidspunktet. Som Alan Sheridan påpeker er spørsmålet Foucault stiller ikke hvorfor vi er undertrykte. Foucault avviser undertrykkelseshypotesen om kjønn, den som virker så historisk opplagt. Han spør heller kritisk om det er opplagt at kjønn er blitt undertrykt siden 1600-tallet, og videre om:

..hvorfor sier vi med slik inderlighet, med så mye sinne og bitterhet mot vår næreste fortid, mot vår nåtid og mot oss selv at vi er undertrykte? Hva er det som får oss til å hevde at kjønn er blitt hysjet ned og fortiet?⁵⁹

Som vi snart skal se er makt for Foucault ikke bare noe undertrykkende og negativt. En bemerkning Foucault kommer med er at i stedet for å finne fram til sannheten om seksualiteten vår, leder all oppmerksomheten og viljen til å snakke om seksualitet til at en illusjon om at en slik ide er å finne, samt leder det til at sannheter om seksualiteten produseres.

⁵⁸ Se *Society Must Be Defended* side 152 for hvordan Foucault foreleser rundt dette poenget.

⁵⁹ Alan Sheridan redegjør for Foucault sine tanker om seksualitetsanordningen i *Discours, Sexualité et pouvoir. Initiation à Michel Foucault*, 1980, Pierre Mardaga, nærmere bestemt i tredje kapittel; *Sexualité, pouvoir, savoir*". Sitatet er hentet fra side 195 (min oversettelse)

Vi ser her nok et eksempel på Foucault sitt poeng om at makten også er positiv, forstått som produserende, i den forstand at den konstruerer det som hersker som vitenskaplige sannheter i en epoke, slik vi allerede har sett, samtidig som denne vitenen igjen forsterker maktmekanismene, gir sin næring til regjeringsteknikkene.

Hva oppnåes med denne makten?

Kapitalismen har behov for å på den ene siden å gjøre hvert enkelt individ mer produktivt og i tillegg kontrollere befolkningens utbredelse, forhindre epidemier, sørge for en passelig reproduksjon ved hjelp av seksualopplysning og prevensjon tatt ressurser og behov på sikt for økning eller redusering av befolkningen i betraktning i forhold til kapitalismens behov. Gjennom å sette seksualiteten på dagsordenen oppnår man at livet og dets prosesser kan bli et maktanliggende gjennom bekjennelse.

En sentral forskjell, fra den klassiske epoken til moderniteten når det gjelder makt og politikk, er at man ikke lenger ynder å dempe eller tilintetgjøre krefter, men å stimulere dem, få dem til å vokse, men la dem være underlagt makten likevel, sier Foucault. Makten søker å styrke, stimulere, utvikle og forøke krefter framfor å forsøke å bryte dem ned. Hvorfor? Det er som nevnt i innledningen en nødvendighet for kapitalismen at individet blir så produktivt som mulig, menneskets produktive kapasitet må oppmuntres, men samtidig kontrolleres for kapitalismens selvbevarelse. Både den anatomiske makten, i kraft av å disiplinere fram mer produktive individer, og den biologiske i kraft av å legge forutsetningene så langt på vei til rette for å tilpasse befolkningen til de økonomiske prosessene – har spilt en sentral rolle for utviklingen av kapitalismen, ifølge Foucault. Men Foucault hevder at kapitalismen trengte mer enn dette. Den hadde behov for at de ble sammenkoblet, for at en mikromakt over kroppen skulle utvikles, ”for maktmetoder som var i stand til å forøke kreftene, evnene og livet generelt uten at disse dermed ble vanskeligere å underkaste”⁶⁰. Ved derfor å sette seksualiteten på den politiske agenda, slik jeg redegjorde for ovenfor, kunne man utøve makt på mange forskjellige områder. Blant de mange nevner Foucault seksualmoral, medisinske og psykologiske undersøkelser, grundig utarbeidelse av rominnretning, stimulering eller begrensning av forplantningen, en rekke former for kontroll og overvåkning. Man har altså via seksualiteten mulighet til å komme helt innpå livet hevder Foucault, og så styre det derfra til å gjøre individene produktive og

⁶⁰ Se side 154 i *Viljen til viten*

samtidig ha dem under kontroll. Livet har trådd inn i historien (!). Selve livet er objekt for maktutøvelse. Det taes inn i politikken og økonomien. Man har å gjøre med en form for makt som er i stand til å transformere selve livet. Det er første gang i historien at biologien blir del av politikken, hevder Foucault.

Foucault hevder også at rasismen blir en del av den moderne staten som resultat av biomaktens framvekst. Rasismen hadde eksistert forut for den moderne tidsalder, men først med biomaktens utvikling ble den en del av statens mekanismer, hevder Foucault⁶¹. Foucault sier at rasismens funksjon er å fragmentere det livet biomakten har som objekt for sin utøvelse, arten, som biopolitikkens anordninger retter seg mot inndeles i ”underarter”, i nettopp raser. Det gamle krigsmantraet om å måtte drepe for selv å kunne leve, for en ny mening, forenlig med biomakten, der det legitimeres å kunne drepe, men også som Foucault legger til, å øke risikoen for at døden inntreffer for noen, utvise eller politisk å utelukke på andre måter - i kraft av at dette livet oppfattes som en trussel, for eksempel om degenerering, mot rasen som har status som den overlegne, i det enkelte moderne samfunn. Slik blir en makt over livet i sin helhet, som søker å forsterke det, forlenge det og beskytte det også til en politisk makt til å drepe.

Biomakt eller biopolitikk?

Jeg har allerede nevnt at biomakt – og biopolitikkbegrepene er blitt gitt flere betydninger enn den jeg har redegjort for så langt. Foucault ser ut til å bruke begrepene biomakt og biopolitikk om hverandre senere i sitt forfatterskap, etter *Viljen til viten*. Vi kan lese følgende i *Society Must Be Defended*: ”What does this new technology of power, this biopolitics, this biopower that is beginning to establish itself, involve?”⁶². Dette spørsmålet stiller Foucault etter å ha redegjort for den ”nondisciplinary” makten som i motsetning til den disiplinære, som retter seg mot kroppene, retter seg mot mennesket som art, mot befolkningens livsprosesser. Det vil altså si at biomaktbegrepet har en innskrenket betydning i forhold til den jeg så langt har redegjort for, det betegner biopolitikken slik Foucault beskriver den i *Viljen til Viten*, men den anatomiske politikken forstås som en del av biomakten. Likevel slår Foucault fast nok en gang at det er forbindelseslinjer mellom de to maktformene. I tillegg til seksualitetens anordning som Foucault som nevnt

⁶¹ Se *Society Must Be Defended* side 254-246 for Foucault om biomaktens rolle i innskrivingen av rasismen i statens mekanismer.

⁶² Side 242-243.

påviser at spille en rolle i å sammentvinne den anatomiske politikken og biopolitikken, hevder han at også *normen* henviser både til individet og til befolkningen, til kroppen og til mennesket i kraft av sin formeringsevne⁶³.

Ifølge Paul Rabinow og Nikolas Rose betegner biomaktbegrepet et aktualitetsplan som minst omfatter de følgende elementene⁶⁴:

- En eller flere sannhetsdiskurser om vitale egenskaper ved levende mennesker, og et sett med autoriteter som vurderes som kompetente til å uttale denne sannheten. Disse sannhetsdiskursene reflekterer i dag demografisk og sosiologisk tenkning så vel som biologisk ifølge Rabinow og Rose.
- Strategier for intervensjon i befolkningen, og segmenter av den, begrunnet med hensyn til liv og helse.
- Subjektiveringsmåter der individene blir i stand til å jobbe med seg selv, under visse former for autoriteter i samsvar med de overnevnte sannhetsdiskursene.

Her tar Rabinow og Rose kun utgangspunkt i én av de betydningene Foucault tilla begrepet om subjektivering. I tredje bind av seksualitetens historie, *Le souci de soi*, beskriver Foucault de såkalte "techniques de soi", selvpraksiser eller selvteknikker der individene jobber med seg selv underlagt visse former autoriteter og i forhold til diskursene som direkte eller indirekte berører helse og livsstil. En forutsetning er internaliseringen av normene som ligger til grunn for autoritetene, de overnevnte reglene som diskursene adlyder. Foucault hevder at konstitusjonen av subjektet egentlig er en objektivering av individet, en prosess der man gjennom identifisering med noe eller noen, jobber med seg selv for å nærme seg disse idealene. Menneskene tilegner og blir tilegnet kunnskap, internaliserer et sett med normer, og underordner seg disse (Assujetissement). Subjektivering har også Foucault redegjort for som mulig også å forstå som det å konstituere seg som subjekt for sin egen eksistens⁶⁵, noe jeg vil komme inn på i tredje hoveddel av oppgaven.

Rabinow og Rose har så vidt jeg ser det to hovedgrunner til å komme med denne spesifiseringen av hvordan forstå begrepet om biomakt; først fordi de mener Foucault selv er uklar når det gjelder hvordan forstå skillet mellom biomakt og biopolitikk og videre fordi de mener Hardt og Negri i *Empire*, benytter disse begrepene på en delvis

⁶³ Ibid

⁶⁴ Se artikkelen deres *Thoughts on the concept of biopower today* på <https://www.lse.ac.uk/collections/sociology/pdf/RabinowandRose-BiopowerToday03.pdf>
Unpublished paper, 2003 - se.ac.uk

Se side 3-4 for denne spesifiseringen av biomaktbegrepet.

⁶⁵ Se også her Revels *Le vocabulaire de Foucault*.

problematiske måte, og på en måte som skiller seg vesentlig fra hva Rose og Rabinow slutter seg fram til at Foucault har forstått med begrepene. Jeg skal nå se nærmere på deres forsøk på å avklare de to begrepene, noe som også vil tjene til en innledning til en nærmere undersøkelse av biopolitikken, og hva slags verktøy biopolitikkbegrepet utgjør i lys av blant annet hva som kan sies å skille det fra det klassiske politikkbegrepet.

Rabinow og Rose hevder at de med biopolitikk forstår følgende:

..within the field of biopower, we can call 'biopolitics' the specific strategies and contestations over problematizations of collective human vitality, morbidity and mortality, over the forms of knowledge, regimes of authority, and practices of intervention that are desirable, legitimate and efficacious⁶⁶.

Foucault selv differensierer ikke mellom begrepene biomakt og biopolitikk kommer kun ved et tilfelle med en definisjon av biomakt, deretter taler han om biopolitikk, også i de tilfellene der de to andre overnevnte elementene, slik Rabinow og Rose forstår dem, kommer inn bildet, nemlig sannhetsdiskursene og selvstrategiene.

Hva skiller spørsmålet om makt fra det om politikk?

Hardt og Negri for eksempel uttaler at biopolitikk refererer til en makt som eksisterer over hele det sosiale feltet og i dypet av bevisstheten og kroppene til befolkningen, At all politisk virksomhet skulle dreie seg om å gjøre befolkningen så ytbar som mulig, noe jeg kommer nærmere inn på senere i oppgaven.

Den franske filosofen Jaques Rancière, i likhet med Rabinow og Rose, setter seg opp mot en slik forståelse av politikk og biopolitikk. Rancière påpeker, det jeg allerede har nevnt, nemlig at Foucault, med unntak av i *Viljen til viten*, ikke skiller mellom betegnelsene 'biomakt' og 'biopolitikk'. Rancière minner oss på at Foucault introduserte biopolitikkbegrepet i sammenheng med sitt arbeid med å beskrive en endring i maktpraksisene. Rancière mener at når Foucault ikke skiller mellom de to begrepene biomakt og biopolitikk, så er det fordi det han i sin politiske tenkning konsentrerer seg først og fremst om makt. Som vi skal se, og som jeg har nevnt i innledningen, inneholder Foucault sin politiske filosofi også tanker om muligheter for frigjøring fra subjektivitetene makten konstituerer. Men i *Viljen til Viten* er det makten over livet Foucault undersøker, og seksualitetsanordningens rolle i utviklingen av denne. Den anatomiske politikken så vel som biopolitikken, slik Foucault bruker biopolitikkbegrepet i *Viljen til viten*, utgjør deler

⁶⁶ Rabinow og Rose, *Thoughts on the concept of biopower*, side 3.

av Foucault sine studier av hvordan politikken kan være begrensende for individet, på tross av at både den anatomiske politikken og biopolitikken styrker og stimulerer menneskekroppen og befolkningens livsprosesser, da subjektivitetene kommer til syne gjennom grenser, i den forstand at makten spiller en rolle i å definere grensene for subjektivitetenes mulighetsbetingelser. Når makt utøves og politiske teknologier iverksettes, blir individer til subjekter⁶⁷.

For å oppsummere denne delen, vil jeg peke på at jeg har festet meg ved Foucault sitt poststrukturalistiske utgangspunkt, noe som her er med på å skrive hans kontroversielle maktbegrep inn i en filosofisk kontekst. Det Foucault ser etter er hvilke diskurser og teknikker for påvirkning av andre så vel som en selv som er tilstede. Han ser på makt som også noe som konstituerer, og i det samfunnet han studerer er han ute etter å spore hva som konstitueres. I *Viljen til viten* er det seksualitetens historie i det vestlige samfunnet Foucault studerer, og han finner altså hvordan seksualitet konstitueres gjennom diskurser, maktteknologier og subjektiveringsprosesser.

Fra disiplinsamfunn til kontrollsamfunn

Gilles Deleuze hevder at det i Foucault sin forskning implisitt foreligger grunnlag for å artikulere en overgang fra disiplinsamfunnene til kontrollsamfunnene⁶⁸. Foucault har undersøkt, som nevnt ovenfor, framveksten av det han kalte disiplinsamfunnene og den panoptiske maktkategorien, hvorav fengselet, som det prototypiske innestengningsmiljøet, får sine mulighetsbetingelser. Foucault kritiseres av den polske sosiologen Zygmunt Bauman for å ikke gripe de maktmekanismene som eksisterer i dag. Bauman hevder at den disiplinære makten og panoptikonet som Foucault analyserer, kun er i bruk overfor de individene som ikke lar seg kontrollere på annen måte i dag. Han kritiserer Foucault for ikke å ta i betraktning hvordan eksempelvis markedet i dag forfører og kontrollerer individene⁶⁹. Simons anbefaler oss heller å vurdere hensiktmessigheten Foucault sin

⁶⁷ Simons skriver om Foucault sin "oppositional politics" i motsetning til hans "affirmative politics" i *Foucault and the Political*. I denne delen av oppgaven min er det Foucault sin "oppositional politics" jeg først og fremst konsentrerer meg om. Som vi skal se er det ikke helt uproblematisk å skille skarpt mellom de to. I kapittel tre: *The Analysis of Limits* skriver Simons blant annet om hvordan makt i følge Foucault begrenser individer gjennom subjektivering.

⁶⁸ Se Gilles Deleuze *Pourparlers 1972-1990*, Les éditions de minuit, 1990, *Post-scriptum sur les sociétés de contrôle*, side 240.

⁶⁹ Simons, *Foucault and the political* side . Han referer til boken *Mortality, Immortality and Other Life Strategies* av Bauman fra 1992.

generelle tilnærming til maktrelasjoner og bruke den for å undersøke hva slags subjekter som konstitueres under våre samtidige politiske, økonomiske og sosiale forhold.

Foucault blir kritisert av flere for å tillegge innestengningsmiljøene overdreven betydning for maktmekanismene i de moderne samfunnene, og for at hans tenkning er mangelfull når det gjelder mangfoldet av maktmekanismer i dagens samfunn. Deleuze mener denne kritikken er uberettiget⁷⁰. Han viser til Paul Virilio som mener å være opposisjon til Foucault når han hevder at det ikke er innestengningen som utgjør den problematiske reguleringen i de moderne samfunnene, men kommunikasjonsnettverkene, kontrollen over disse strømmene og over det åpne rom. Deleuze påpeker her at dette er noe Foucault også visste, at han aldri har hevdet noe annet, at fengselet for Foucault er en avledning av en fleksibel og bevegelig maktfunksjon, av et nettverk som kan lære seg å være i virksomhet på tvers av innestengninger som fengselet⁷¹. Som jeg var nærmere innpå i avsnittet ovenfor om disiplinsamfunnene, er Deleuze av den oppfatning at Foucault forsto disiplinær makt som et panoptisk diagram der funksjonen er å påføre en hvilken som helst adferd på en hvilken som helst materie bare denne består av et begrenset antall individer. Institusjonene utgjør som Deleuze og Guattari sier, bare singulariteter i et abstrakt diagram som dekker hele det sosiale feltet⁷². Deleuze sier at Foucault, i *Surveiller et Punir*, analyserer det disiplinære diagrammet i den forstand det erstatter den tidligere suverenitetens effekter med en immanent kontroll som brer seg utover hele det sosiale feltet⁷³.

Institusjonene som lukkede disiplinerende enheter under det moderne industrielle samfunnet var i en generalisert krise, som Deleuze uttrykker det. Man kan se et intensivt uttrykk for denne med det velkjente opprøret våren 1968. Imidlertid opphørte ikke disiplinen å eksistere på tross av at institusjonene den sprang ut av ”fikk sine vegger revet ned”, snarere finnes den overalt når strukturene institusjonene nedfelte blir svekket.

Med ”internaliseringen av normen” som noe som kjennetegner kontrollsamfunnet, kan det virke som om makten i disiplinsamfunnet var av en ytre, tvangsmessig, transcendent art. Det er imidlertid viktig å presisere at det ikke er tilfelle. Ut fra hva jeg har redegjort for når det gjelder Foucault sin forståelse av makt skulle det være klart at dette ikke kan stemme i og med at makt er relasjoner mellom frie subjekter i følge Foucault, og styrkeforholdende er immanente i det sosiale feltet de utøves, sier Foucault i *Viljen til*

⁷⁰ Gilles Deleuze, *Foucault* side 69.

⁷¹ Ibid

⁷² Gilles Deleuze, Félix Guattari *A Thousand Plateaus* side 536-537.

⁷³ Deleuze, *Foucault* side 113.

viten, som vi så innledningsvis. Med overgangen fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet, når altså disiplininstusjonene er i krise og normen internaliseres, betyr ikke at institusjonene går fra å disiplinere de innsatte til en tilstand der man selv disiplinerer seg selv, noe som altså allerede var tilfelle ifølge Foucault i disiplinsamfunnene. Den sentrale forskjellen fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet, når det gjelder hvordan disiplinen utøves, er slik jeg ser det en forskjell i *stedets* betydning. I disiplinsamfunnet fungerer vissheten om at man overvåkes slik at man føler seg presset til å adlyde normene for hva slags oppførsel som er forventet av en innenfor de veggene hvor man befinner seg for å unngå å bli straffet. Når institusjonenes effektivitet i å bidra til at disiplinering finner sted avtar, blir makten i større grad avhengig av at normene internaliseres, og det gjør de fordi de disiplinære normene sprer seg utover hele samfunnet, det gjenstår å se på hvordan de tenker seg at dette skjer. I følge Judith Revel i *Le vocabulaire de Foucault*, forstår Foucault med biomaktens kontrollmodalitet blant annet nettopp internaliseringen av normen.

Deleuze påpeker hvordan *firmaet* erstatter fabrikkene, hvordan kursene og den stadige etterutdanningen erstatter skolen, hvordan kontinuerlige kontroller erstatter eksamen, hvordan samfunnsarbeid erstatter fengselet og hvordan hjemmeomsorg erstatter sykehuset. Det skulle være unødvendig å bemerke at Deleuze ikke påstår at institusjonene opphører å eksistere, det han snarere ønsker å understreke er hvordan kontrollmekanismer oppstår og tar over for institusjonene på noen områder. Deleuze viser også til individualiserte lønninger som en innretning i kontrollsamfunnet som legger til rette for at ens arbeidsinnsats fortsatt kan overvåkes på tross av at denne ikke direkte kan observeres slik som i den typiske fabrikk i disiplinsamfunnet. Mens disiplinsamfunnets menneske ble kontrollert gjennom å bli stengt inne i er kontrollsamfunnets menneske kontrollert gjennom sin økonomiske gjeld; ”*L’homme n’est plus l’homme enrôlé, mais l’homme endetté*”⁷⁴. Videre viser Deleuze til at mens man i disiplinsamfunnet gikk fra en institusjon til neste, og slik stadig begynte på nytt, blir man i kontrollsamfunnet aldri ferdig med noe, man utdanner seg kontinuerlig, og når det gjelder helse oppfordres man til alle slags preventive undersøkelser og eventuelle inngrep, samt forebyggende pleie av en selv.

Deleuze peker på en *mutasjon i kapitalismen* som utslagsgivende for maktteknologienes endringer, slik de synliggjør seg i overgangen fra disiplinsamfunnene til kontrollsamfunnene. Fra om lag den industrielle revolusjonen var det produksjonen av

⁷⁴ Deleuze, *Pourparlers* side 246.

varer og produksjonsmidlenes eierskap som var de sentrale parametrene for kapitalismen. Kapitalismen i den fasen hadde i følge Deleuze behov for det innestengningsmiljøet som fabrikkene var. Der hadde kapitalisten sin eiendom, produksjonsmidlene, plassert. Dagens kapitalisme i vestlige land derimot er ikke sentrert rundt produksjonen av varer. Varene kjøpes i større grad ferdiglagde. Det står altså om salget av dem, mer enn produksjonen. For kommunikasjonsnettverkene og de stadig mer globaliserte økonomiske strømmingene involvert her, begynte disiplinsamfunnenes furer å utgjøre hindre. Tertiærnæringen har vokst seg stor. Tjenestene relatert til salg av produkter utgjør en betydelig del av kapitalismen i kontrollsamfunnet. Vi kommer her til et viktig punkt, nemlig marketing, for Deleuze uttrykker nemlig her at denne er instrumentet for den sosiale kontrollen i samfunnene som erstatter disiplinsamfunnene. Hva legger Deleuze i denne påstanden? Er denne sosiale kontrollen biopolitisk ifølge Deleuze?

Som vi har sett redegjør Foucault for kontroll som den biopolitiske maktteknologien i *Viljen til Viten*. Kontroll er den ene av de to maktteknologiene som ble sammenkoblet til biomakt, hevder Foucault der. Av de mekanismene Foucault nevner når det gjelder denne maktteknologien som vi så at han hevder retter seg mot *befolkningen*, finner vi ikke markedsføringsindustrien. Bauman kritiserer som nevnt Foucault på dette punktet. Likevel kan det være at Simons har rett i at Foucault har gitt oss godt verktøy for å undersøke nettopp instrumentene for den sosiale kontrollen i kontrollsamfunnet, slik Deleuze formulerer det. Hvis vi forsøker å undersøke hvordan vi subjektiveres i kontrollsamfunnet, vil vi da finne det nyttig å studere marketing og forbruk? Hva med mediene? Ville vi finne at krefter i dem kanskje utgjør biopolitiske instrumenter for sosial kontroll på lik linje?

Deleuze og Guattari hevder at maskiner produserer subjektivitet i kontrollsamfunnet⁷⁵. Jeg må nå se på hvordan de mener disse maskinene jobber.

Kommunikasjon og kontroll

Deleuze sier et sted: "La vie n'est que des virtualités". Livet er bare virtualiteter. Her åpner Deleuze opp for en definisjon av livet som evnen til å ha affekter, evnen til å skape gjennom å affektere og å bli affektet. Spørsmålet blir hva kan mennesket skape, hvilke

⁷⁵ Se Gilles Deleuze *Pourparlers: Post-scriptum sur les sociétés de contrôle*, og Deleuze og Félix Guattari *A Thousand Plateaus* for mer inngående om maskiners begjær- og subjektivitesproduksjon.

affekter er det i stand til å ha. Denne definisjonene av livet er også relevant for den etikken vi skal se i del 3 at Foucault fremsetter. Med det virtuelle må vi forstå noe i nærheten av kraft (handlekraft), potensial, det virtuelle i den forstand er nært linket det franske ”puissance”. Opprøret mot den institusjonelle disiplinen brakte med seg frigjøringen av kreative krefter – og kapitalismen tvunget til å ta i bruk nye former for maktutøvelse for å ”besvare” motstanden denne maktformen ble utsatt for. (Dette var en kort framstilling av problemstillingen jeg skal undersøke i del 3). Kontrollteknologiene må derfor også legge menneskets kreativitet under seg for å unngå dannelse av subjektivitet som setter seg opp mot hegemoniet. Jeg har allerede referert til Deleuze sin kommentar om hvordan kommunikasjonene og kontrollsystemet er identisk med hverandre⁷⁶. Kontrollteknologiene fungerer over tid. Framfor å straffe avvikende adferd retter kontrollteknologiene seg mot å forebygge avvikende adferd. Hvordan forebygger man for å forhindre visse typer adferd? I kontrollsamfunnet blir det om å gjøre å skape subjektivitet som underlegger seg regimet, dannelsen av subjekter med et innebygd sett av normer som gjør at tilbøyelighet til avvikende adferd. I større grad enn å belage seg på å straffe etter at en regimefiendtlig handling er begått, selv om de selvsagt mener at det fortsatt skjer i kontrollsamfunnet, virker makten i større grad gjennom det Guattari kaller en maskinisk trelldom, et avansert system av *semiotiske maskiner* som kontroller hjernen og kroppen⁷⁷ - og gjennom å straffe forut for kriminelle handlinger, noe som blant annet overvåkning og statistiske metoder gir materiale til, som jeg allerede har nevnt. Et annet eksempel på kontrollteknologier som utøves over befolkningen ved hjelp av numeriske og statistiske verktøy – og i dette tilfelle også medisinskvitenskapelig avansering – og som potensielt øker de berørtes produksjonskapasitet som jeg vil trekke fram, er den påståtte økte og stadig mer findifferensierte medisineringsen av forskjellige former for normavvikende adferd⁷⁸. Dette kan tjene som eksempel på semiotiske maskiner der det er et immanent årsaksforhold mellom innholdets substans (pasienten) og uttrykkets substans (den spesifikke sykdom).

Guattari insisterer på at sosiopolitiske faktorer også determinerer begjærsobjektene, ikke bare den familiære dynamikken. Reklame er i seg selv en form for underholdning som leder mot forbruk gjennom å skape og forme begjæret. Deleuze og Guattari påpeker også

⁷⁶ Se Deleuze-forelesning fra 17.mai 1987 tilgjengelig på www.webdeleuze.com

⁷⁷ Se Guattari *Le capital comme intégrale des formations de pouvoir* trykt i magasinet *Recherces* i 1980. Artikkelen foreligger også i *Capitalismo mundial integrado y revoluciones moleculares* (Mapas, 2004) side 75-98. Den *maskinske trelldom* innebærer for Guattari kapitalismens berikelse på mennesket helt til det innerste, affektene, perseptene etc, et perspektiv som jeg vil komme nærmere tilbake til i del 2.

⁷⁸ Se for eksempel den norske samfunnspsykologen Tor-Johan Ekeland for mer om dette. Intervju med blant annet Ekeland kan leses av morgenbladets abonnenter fra 25/5-2005: ”syke, gale nordmenn”.

at de mener det er befolkningens begjær og ikke biomakt eller biopolitikk som diagrammet eller den abstrakte maskinen består av, biomakt er en stratifisert dimensjon av begjæret. Deleuze og Guattari beskriver blant annet i *A Thousand Plateaus* hvordan biomakten opererer gjennom maskiner som produserer sosialitet, det er når kapitalen tar opp i seg denne produksjonen at den risikerer å stratifisere begjæret. Den maskinelle produksjonen er ontologisk produksjon, produksjon av virkelighet og de subjektene som konstituerer den. Vi skal se i del 3 at Foucault også mener at den biopolitiske produksjonen er ontologisk.

Deleuze sitt essay om kontrollsamfunnet er kort, og han går ikke der inngående inn på hvordan den sosiale kontrollen skulle ha sitt instrument i markedsføringen, dette går de derimot nærmere innpå i begge bindene av *Kapitalisme og Schizofreni* men jeg har ikke anledning til å utarbeide dette ytterligere her. Vi skal imidlertid se at flere av de punktene jeg har nevnt i denne delen, er blitt analysert av tenkere med en vesentlig forskjelligartet bakgrunn hva angår den filosofiske kontekst deres arbeider gjerne tilskrives. Michael Hardt og Antoni Negri regnes gjerne som arbeideristiske eller autonomistiske marxister. De tar stilling til spørsmålene om hvorvidt kontrollsamfunnet er biopolitisk, om hvordan de tenker seg at vi subjektiveres i kontrollsamfunnet, om hvorvidt medier og markedsføring kan sies å være biopolitisk og subjektiverende. Som marxistiske teoretikere flest utfører de grundige analyser av kapitalismen, men den arbeideristiske tradisjonen bryter med den tradisjonelle marxismens fokus på kapitalen som den agerende kraften i dynamikken mellom denne og arbeiderklassen. Det Deleuze kortfattet fremholder av egenskaper ved kapitalismen i kontrollsamfunnet, blir nærmere analysert av Hardt og Negri i *Empire*. Og den såkalte kopernikanske vendingen, når det gjelder dynamikken mellom arbeiderklassen og kapitalen som jeg nettopp nevnte, innenfor deler av nymarxismen, gir også Hardt og Negri særegne redskap for å undersøke det de betegner som mengdens motstand, ”biopolitikken nedenfra”, mot biomakten.

Mot en oppsummering av denne delen, vil jeg trekke fram at Foucault sent i sin tenkning tilbakeskuende uttaler at han har forsøkt å analysere tre typer subjektiviering, hvordan de teknologiene som *sannhet*, *makt* og *etikk* inngår i er virksomme i konstitueringen av subjekter⁷⁹. ”We are subjects of the truths of human sciences that constitute us as objects of study (such as delinquents) and define norms with which we identify”⁸⁰. Som nevnt er Foucault kritisk til det moderne prosjekt med de humanistiske

⁷⁹ *Dits et écrits* side 1452.

⁸⁰ *Foucault and the Political* side 2.

idealene på sitt diskursive plan som han mener skjuler den reelle motivasjonen bak de mange reformer, nemlig, for å uttrykke det temmelig generelt, å tilpasse befolkningen til den kapitalistiske produksjonens krav, med de anordninger som vurderes som nødvendig å sette i verk for å løse de mange politiske utfordringene. Videre hevder han at prisen vi betaler for en slik normaliserende makt, er at maktens biopolitiske teknologier slipper inn på selve livet og subjektiverer individene

Jeg har vist hvordan Foucault mener at humanvitenskapenes sannhetsproduksjon står i et gjensidig forutsetningsforhold til maktteknologiene. Det problematiske med det moderne epistemet er dets antropologiske karakter sier Foucault, med sitt fokus på mennesket, mennesket er både objektet for kunnskapen og ”subjektet som vet”⁸¹.

Når det kommer til Foucault sin *affirmative politikk*, etikken og hans positive innstilling til motstandsmulighetene til biomaktens normalisering, som jeg har understreket at han mener både begrenser oss som mennesker, og som i ytterste konsekvens av sin logikk legitimerer massedrap – så har en rekke tenkere pekt på de utfordringene han står overfor når det gjelder å artikulere denne affirmative politikken. Simons formulerer en av dem slik: ”If all truth emerges from subjection and domination, then resistance would be directed against all truth without being able to affirm truths of its own”⁸². Vi har sett at Foucault mener makt og motstand er infløkt sammentvunnet, og ikke mener det er mulig å formulere nøytrale premisser for hvordan skille mellom de to. Dette kommer jeg tilbake til mot slutten av oppgaven. I den påfølgende delen derimot er temaet er de arbeideristiskmarxistiske tenkerne Hardt og Negri sine perspektiver på biomakt og biopolitikk.

⁸¹ Se side 310-350 i *Les mots et les choses* for Foucault om det moderne epistemet.

⁸² *Foucault and the Political* side 45.

Del 2:
Fra Marx til Foucault: Hardt og Negris
perspektiv på biomakt/biopolitikk

Hardt og Negri sitt teoretiske utgangspunkt

I *Empire* hevder Hardt og Negri at Imperiet er et begrep som betegner verdensmarkedets juridiske orden og makten som garanterer at denne fungerer effektivt.

Hvordan utøves denne makten som garanterer verdensmarkedets juridiske orden, hva kjennetegner den og hvordan skiller den seg fra makt i tidligere regimer? Det er i stor grad hos Foucault, Deleuze og Félix Guattari, som Hardt og Negri tar utgangspunkt i sine tilnærminger til dette spørsmålet, med andre ord hos tenkere som gjerne går under betegnelsen poststrukturalister. Hardt og Negri sine arbeider tilskrives derimot den arbeideristisk – marxistiske teorien.

The rule of Empire operates on all registers of the social order extending down to the depths of the social world. Empire not only manages a territory and a population but also creates the very world it inhabits. It not only regulates human interactions but also seeks directly to rule over human nature. The object of its rule is social life in its entirety, and thus empire presents the paradigmatic form of biopower⁸³

Hvordan Hardt og Negri tenker seg at imperiet hersker over hele det sosiale livet, og at det dermed ifølge dem utgjør biomaktens paradigmatiske form, er det temaet de behandler i *Empire* som jeg først og fremst skal konsentrere meg om i denne delen, først vil det være nyttig å se nærmere på imperiebegrepet deres.

Etter murens fall og etter at nærmest alle koloniene har gått tapt for de imperialistiske nasjonene, hevder Hardt og Negri at nasjonalstatenes suverenitet er svekket, og at en ny form for suverenitet har vokst fram som kontrollerer og regulerer de globaliserte strømmene av produksjon, kjøp og salg av varer og tjenester. I forordet til *Empire* hevder Hardt og Negri at vi ikke må forstå Imperiet som en metafor, men som et begrep som de hevder kjennetegnes ved en grenseløshet, både spatialt og temporalt sett; etter murens fall er det ikke lenger områder der kapitalistiske strømmer ikke når fram, Imperiet befinner seg utenfor historien eller utgjør historiens ende idet det ikke presenterer seg som et overgangsfenomen, men som har etablert seg for å bestå i all evighet. Videre mener de altså at Imperiet gjennomsyrrer hele det sosiale livet, og som jeg snart skal komme tilbake til, hevder de at imperiebegrepet henviser til en evig altomfattende fred, men at dets praksis er et vedvarende blodbad⁸⁴. Hardt og Negri insisterer på at den imperiale suvereniteten verken kan forklares med konspirasjonsteorier; det er ikke en enkel transcendent makt som styrer de globale strømmene, men det er heller ikke et spontant samspill av globale krefter koordinert av en form for ”det globaliserte markedets usynlige

⁸³ Se *Empire* side XIV

⁸⁴ *Empire* side XV.

hånd”.⁸⁵ Den imperiale maktutøvelsen foregår ifølge Hardt og Negri ved hjelp av tre midler i hovedsak: *bomben*, *penger* og *eter*, som står i forhold til den imperiale maktpyramiden, den monarkiske makten bestående av USA, G8, og militære og økonomiske assosiasjoner, den aristokratiske bestående av multinasjonale selskaper og den demokratiske bestående av nasjonalstater, media, NGO’ere og religiøse organisasjoner⁸⁶.

Jeg kommer ikke til å gå i tur og orden inn på hvert av de tre midlene tilhørende den imperiale ordenen, eller hvert av de tre trinnene i den imperiale pyramiden, men alle de tre absolutte midlene Hardt og Negri hevder at den imperiale ordenen opererer ved hjelp av, er også ifølge dem involvert i å bevirke at hele det sosiale livet underlegges den imperiale makten, og de er også uttrykk for og artikuleringer av den imperiale biomakten – følgelig vil jeg komme nærmere tilbake til dem.

Overgangen fra den moderne imperialismen til det postmoderne imperiet mener Hardt og Negri at et langt stykke på vei kan analyseres ved hjelp av å se på endringer kapitalismen har gjennomgått, men som vi skal se hevder de at det er arbeidernes kamp som har framprovosert kapitalens endringer.

Arbeideristisk/autonomistisk marxisme

De marxistiske teoretikere som i dag gjerne går under betegnelsen arbeiderister, har i mange tilfeller det til felles at de står i opposisjon til dominerende marxistiske retninger når det gjelder bruken av arbeiderklassebegrepet, og når det gjelder dynamikken mellom arbeiderklassen og kapitalen. Noe forenklet vil jeg påstå at teoretikere knyttet til arbeideristiske retninger gjerne påstår at arbeiderklassen er mer mangeartet, og i stand til å handle på flere måter, enn slik den framstår innenfor de fleste andre marxistiske retninger, og at den *agerer*, snarere enn *reagerer* overfor kapitalen. Negri er blant en av de første innenfor denne retningen, og hevdet at arbeiderklassen evne til å øve motstand mot den utbyttingen arbeiderne utsettes for gjennom merverdien på produktene som tilfaller kapitalistene, eierne av produksjonsmidlene, er av mer mangeartet karakter enn hva mange marxistiske strømninger har anerkjent. Som nevnt innledningsvis utgjør også det å for eksempel jobbe langsomt, samt andre handlinger som reduserer merverdien som tilgodekommer kapitalisten, motstand mot utbyttingen. Arbeiderister har kritisert andre

⁸⁵ *Empire* side 3.

⁸⁶ Se *Empire* del 3.5 og 3.6

marxistiske retninger der kun aktivitet i regi av sosialist- eller kommunistpartiet er blitt anerkjent som form for å utøve motstand kapitalistenes utbytting av arbeiderne⁸⁷.

I informasjonssamfunnet oppstår nye former for arbeid og for utbytting av arbeidskraft, samt for nye former for motstand. Negri mener en ny arbeidsverdi-teori måtte utvikles for å redegjøre for de nye formene for arbeid for å forstå hvordan disse produserer verdi, hvordan merverdien frataes arbeideren og hvordan de utbyttede utøver motstand mot dette. Arbeiderklassebegrepet til de arbeideristiske marxistene får, som også nevnt innledningsvis, en utvidet betydning. Hardt og Negri mener imidlertid at det politiske subjektet i postmoderniteten ikke betegnes rettmessig av arbeiderklassebegrepet, de kommer til å foretrekke å betegne det *mengden*. Når det gjelder *mengdens* potensial til å frigjøre seg fra den imperiale biopolitiske kontrollen, så blir også et annet sentralt begrep innenfor denne retningen, *selvvalorisering*, nødvendig å utarbeide. Den positive selvvaloriseringen består i at marginaliserte individer danner grupperinger og slik skaper fellesskap på tross av de grupperingene kapitalen stratifiserer⁸⁸. Begrepet om mengdens selvvalorisering skal jeg komme nærmere tilbake til i del 3. Det er flere kjennetegn ved den arbeideristiske marxismen jeg i avsnittene nedenfor skal redegjøre for.

Fra formell til reell subsumpsjon av arbeidet under kapitalen

I følge Hardt og Negri ligger det i kapitalismens natur å etterstrebe et påvirkningsforhold så intenst og gjensidig som mulig mellom alle de samfunnsmessige kreftene⁸⁹. De viser så til Karl Marx på dette punktet, og mener han hadde noe av det samme i tankene da han fremholdt overgangen fra den formelle til den reelle subsumpsjonen av arbeidet under kapitalen, og som Frankfurterskolen senere skulle komme til å hevde at også kulturen har gjennomgått⁹⁰. Ifølge Marx har kapitalismen behov for immanente kontrollmekanismer. For kapitalismen er transcendent hierarkiske maktforhold, kulturelle tradisjoner, byråkratiske og institusjonelle kontrollformer potensielt hindre for den fleksibilitet en velfungerende kapitalisme er avhengig av. Marx hadde i tankene en utvikling der kapitalen beveger seg mot grensen for hva den kan ta opp

⁸⁷ Se for eksempel Harry Cleaver *Reading Capital Politically*, delen om *Italian New Left* i kapittel 1. Tilgjengelig online: <http://www.eco.utexas.edu/facstaff/Cleaver/rcpl.html>

⁸⁸ Cleaver gir en innføring i dette begrepet under *VII. The Theory of Working Class Self-Valorization* på: <http://www.eco.utexas.edu/~hmcleave/387Lautonomistmarxism.html>

⁸⁹ *Empire* side 24-25.

⁹⁰ Marx selv omtaler denne overgangen i *Results of the Direct Production Process* (tilgjengelig på: <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1864/economic/index.htm>)
Hardt og Negri referer til denne overgangen ved flere anledninger i *Empire*.

i seg. Hvilket vil si at kapitalismen stadig ekspanderer, den legger under seg nye domener. Slik er den med andre ord avhengig av en utside, av at det er noe den enda ikke har lagt under seg som den kan bestrebe seg mot. Arbeidet er *formelt* subsumert under kapitalen i den forstand at det i hovedsak har den samme formen som før subsumpsjonen fant sted, men kapitalister har tatt styringen over produksjonen. Når kapitalister tar styringen over en allerede eksisterende arbeidsform; i denne fasen av kapitalismen der arbeidet altså ifølge Marx kun er formelt subsumert under kapitalen, er ikke annet en *absolutt merverdi* mulig å skape, hvilket vil si at arbeidstiden forlenges. Idet kapitalismen ikke lenger har nye territorier å ekspandere mot, så Marx for seg at overgangen fra den formelle til den reelle subsumpsjonen ville finne sted. I denne fasen blir kapitalens ekspansjon *intensiv* snarere enn *ekstensiv*. Det vil si at også sosiale og produktive relasjoner blir lagt under kapitalen, hevder Hardt og Negri⁹¹. Og de legger til at de mener at et verdensmarked ikke kunne eksistere uten disse intensive ekspansjonsprosessene som altså ligger i begrepet om reell subsumpsjon. Med den reelle subsumpsjonen av arbeidet under kapitalen (heretter: *realsubsumpsjonen*) kontrollerer kapitalistene produksjonen direkte, derfor hevder Marx at vi her har med å gjøre den *spesifikke kapitalistiske produksjonsmåten*. En rekke former for *relativ merverdi* skapes gjennom reduksjon av lønnskostnadene, økning og intensivering av produksjonen etc. Med realsubsumpsjonen utvikles konstant nye former for arbeid, nye produksjonsfærer, ny teknologi taes i bruk, nye samarbeidsformer oppstår. Den kapitalistiske produksjonsmåten utvikler arbeidets produktivitet, produksjonsmengden og størrelsen på ”merverdibefolkningen”⁹². Den kapitalistiske produksjonsmåten konfigurerer samfunnet i sin helhet slik at befolkningens kapasitet til å bidra til merverdi øker. Vi har sett at også Foucault mener biomakten har hatt stor betydning for utviklingen av kapitalismen, og at Hardt og Negri hevder at med overgangen til kontrollsamfunnet, gattes furene som avgrenset biomaktens utøvelsesfelt ut. Det er imidlertid ikke fullt og helt det samme Marx la i det han kalte overgangen mellom den formelle og den reelle subsumpsjonen av arbeidet under kapitalen som Foucault, og videre Deleuze, la i den såkalte overgangen fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet. Marx’ teori om denne overgangen er ikke tilstrekkelig for Hardt og Negri. Ifølge dem er analysen av realsubsumpsjonen, slik både Marx utførte den av kapitalismen, og Adorno og Horkheimer av kulturen og sosiale relasjoner, ufullstendig hvis ikke man tar i betraktning at idet makten omslutter hele det sosiale *bios*, så er ikke lenger maktens motstand marginal, men

⁹¹ Se *Empire* side 254-255 for en gjennomgang av Hardt og Negri av denne overgangen hos Marx.

⁹² Se note 90.

paradoksalt nok umediert og aktiv⁹³. Dette tar oss til et sentralt moment innenfor den arbeiderismen, som jeg kun skal nevne ganske kort i denne omgang, men nærmere drøfte i del 3.

Med den såkalte *kopernikanske vendingen* innenfor marxistisk teori, blir forholdet mellom hvilke krefter som *fører* historien videre og hvilke krefter som *reagerer*, snudd på hodet. Hardt og Negri påstår at overgangen fra kapitalens formelle subsumpsjon av arbeidet til den reelle, skyldes at aktive subjektive krefter i motstand til førstnevnte var av en slik art at bare sistnevnte kunne kontrollere dem⁹⁴. Avledet fra samme prinsipp tenker de seg altså at det i det imperiale samfunnet finnes nye krefter i motstand til realsubsumpsjonen, noe jeg skal komme nærmere tilbake til da dette er relevant i forhold til hvordan Hardt og Negri tenker seg at mengden kan aktualiseres.

Det imperiale kontrollsamfunnet

Hardt og Negri mener Foucault, Deleuze og Guattari har utarbeidet nyttige bidrag når det gjelder å forstå de endringene i maktmekanismer som ledsager overgangen fra den formal- til realsubsumpsjonen, og det er her betegnelsen post-arbeiderisme blir mer treffende på Hardt og Negri sine arbeider. De tenker da på teorien om overgangen fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet og betoningen av biopolitikken. Jeg forstår dem dit hen at de mener denne analysen åpner opp for en rettmessig redegjørelse for hvordan arbeiderklassens motstand var den primære drivkraften bak de endringene kapitalismen har gjennomgått og hvordan disse endringene medfører at politisk motstand i postmoderniteten blir ontologisk, som jeg kommer tilbake til i del 3. Den analysen behandler maktmekanismenes utvikling mot å bli immanente i det sosiale feltet, noe som har vært avgjørende for at kapitalen skulle kunne legge under seg også det sosiale og produktive, og noe som har skjedd fordi det ble utøvd motstand mot det disiplinære regimets anordninger, hvilke var av vital betydning for kapitalismen under industrialiseringen i Vesten, slik vi så Foucault understreket. Som et svar på den motstanden utviklet nye maktmekanismer seg, maktmekanismer som er enda nærmere innpå det sosiale livet enn de disiplinære, hevder Hardt og Negri. Foucault fremholder, som vi har sett, utviklingen av biomaktens to poler fra allerede 1700-tallet, noe Hardt og Negri ikke setter seg opp mot, men som nevnt

⁹³ Se *Empire* side 25 og 254-255.

⁹⁴ Ibid

innledningsvis, mener de at kun kontrollsamfunnet, som først oppsto et stykke ut på 1900-tallet, er i stand til å ta opp seg hele den biopolitiske konteksten. Først skal jeg nå se på hvordan Hardt og Negri forstår overgangen fra maktmekanismenes transcendens henimot immanens, deretter hvordan de følger Deleuze i å legge vekt på institusjonenes krise, og hvordan denne resulterer i en spredning av disiplin utover hele det sosiale feltet.

Fra transcendens til immanens

I delen om Foucault så jeg på hvordan han redegjør for en overgang fra suverenitet til regjering (gouvernement). Hardt og Negri uttrykker derimot i *Empire* at de er uenig med Foucault på dette punktet:

Foucault refers to this transition (mellom middelaldersamfunnet og det moderne samfunnet) as the passage from the paradigm of sovereignty to that of governmentality, where by sovereignty he means the transcendence of the single point of command above the social field, and by governmentality he means the general economy of discipline that runs throughout society. We prefer to conceive of this as a passage *within* the notion of sovereignty, as a transition to a new form of transcendence. Modernity replaced the traditional transcendence of command with the transcendence of the ordering function⁹⁵.

Det er i del to i *Empire* at Hardt og Negri behandler suverenitetens overganger, og mot slutten av denne delen utdyper de nærmere hva de forstår med begrepet om den ordnende funksjonstranscendensen. De hevder at moderniteten mer enn noe annet er dominert av ulike krefter i opposisjon til hverandre, og at den moderne suverenitetens oppgave er å mediere disse kreftene. *Sivilsamfunnet* fungerte medierende mellom suvereniteten og kapitalen⁹⁶.

Også kapitalen hevder Hardt og Negri at er i konflikt med den moderne transcendent suvereniteten⁹⁷ fordi kapitalismen krever kontrollmekanismer som befinner seg på et immanensplan. Sivilsamfunnet som bl.a representerte kapitalen, var også begrensende for den variabilitet og immanens kapitalen krever. Hardt og Negri som arbeiderister framholder generelt ”de utbyttede” av kapitalen som motoren i den historiske endringen av

⁹⁵ *Empire* side 88.

⁹⁶ Se *Empire* side 25 og 328-329. Sivilsamfunnet som ikke-statelige institusjoner som medierte mellom kapitalisters egeninteresser og staten, hevder Hardt og Negri at absorberes i staten med overgangen fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet, dets strukturer utviskes fra det sosiale feltet, parallelt med at de disiplinerende institusjonene havner i krise.

⁹⁷ *Empire*, side 327.

maktforhold, slik vi har sett med *den kopernikanske vendingen* som karakteristikk ved arbeiderismen, men vi ser altså her at den moderne suverenitetens også var noe kapitalens interne interesser var i konflikt med⁹⁸.

Den moderne suvereniteten opererer gjennom å danne furer i det sosiale feltet. Institusjonene danner furer som bringer orden i samfunnet, subjektivering av individene, gjennom at de disiplinerer seg selv ut fra de betingelsene enhver institusjon rommer. Hardt og Negri hevder at det kan uttrykkes som at institusjonen slik medierer med suvereniteten. Institusjonene er ikke suverene i seg selv, i kraft av disiplineringen den muliggjør, snarere er logikken for dens praksis i et transcendent forhold til subjektiveringen hvis prosess individene selv er den aktive part i⁹⁹.

Videre hevder de at den *imperiale* suverenitetens apparat består av tre momenter (*moments*) et inkluderende, et differensierende og et styrende. Imperiet inkluderer alle, uavhengig av etnisk opprinnelse, kjønn, farge, seksuell legning osv, men setter til side forskjeller som kunne lede til sosiale konflikter. Å sette til side forskjeller betyr, hevder de, å fjerne de forskjelligartede konstituerende subjektivitetenes potensial. Det differensierende momentet dreier seg om kulturelle forskjeller i motsetning til politiske og rettslige som må settes til side for å bli inkludert i imperiet, ifølge Hardt og Negri. De kulturelle forskjellene lovpriser imperiet derimot i den grad disse ikke bygger opp til sosiale konflikter. Det tredje momentet, det styrende, hierarkiserer og administrerer disse forskjellene¹⁰⁰.

Hardt og Negri hevder at herredømmemekanismene har blitt mer ”demokratiske” i kontrollsamfunnet i forhold til hva de var i disiplinsamfunnet. Hva legger de i ”demokratiske”, hvorfor setter de begrepet i anførselstegn? Som vi allerede har sett, legger Foucault i begrepet kontroll både overvåkningsformer og internalisering av normer. Ved at vi internaliserer normer og slik styrer oss selv innenfra, kan man si at maktmekanismene er blitt mer immanente. Hardt og Negri understreker også at maktmekanismene i kontrollsamfunnet er blitt enda mer immanente i det sosiale feltet enn i det foregående disiplinsamfunnet. I kontrollsamfunnet er normene internaliserte i en slik forstand at individene opplever at de adlyder dem av sin egen frie vilje, fordi de selv tenker at det er

⁹⁸ Hardt og Negri viser til Marx's analyse av tre aspekter ved kapitalens immanens: Kapitalen setter befolkninger i bevegelse., den deterritorialiser, skaper ”fritt proletariat” og bryter ned tradisjonelle kulturformer. Videre bringer kapitalen alle verdier til et plan; reduserer staten, titler og alle tidligere former for privilegier til en pengesammenheng. Og for det tredje er lovene som styrer kapitalen variable og immanente; profitttraten og realisering av merverdi. (*Empire* side 326)

⁹⁹ I denne analysen følger Hardt og Negri langt på vei Foucault, bortsett fra at de altså foretrekker å operere med et transcendensbegrep også for suvereniteten i moderniteten. Se *Empire* side 327-330.

¹⁰⁰ *Empire*, side 198-200.

til det beste for dem, eller som Hardt og Negri uttrykker det: ”atferden for sosial integrasjon og eksklusjon som er nødvendig for dette herredømmet, internaliseres i økende grad i subjektet selv”¹⁰¹.

Hardt og Negri hevder imidlertid ikke gjennomgående i *Empire* og *Multitude* at den imperiale makten er av immanent karakter. Allerede i avsnittet nedenfor skal vi se at de omtaler biomakten i Imperiet som transcendent i en definert kontekst. De tre momentene Hardt og Negri definerer det imperiale apparatet ved som jeg nevnte rett ovenfor, kommer jeg til å hevde i avsnittet nedenfor, samt delen om biopolitisk produksjon, at kommer til uttrykk gjennom ulike grader av transcendens og immanens ved den imperiale maktutøvelsen. Jeg skal drøfte nærmere de vekslende redegjørelsene for biomakten som transcendent eller som immanent under avsnittet jeg har kalt: ”Utfordringer Hardt og Negri sitt biomakt/biopolitikkbegrep møter”.

Overvåkning, administrering av frykt og ontologisk krigføring

Foucault sier i viljen til viten at selv om biomakten er en makt som utøves over selve livet, som søker å få kroppene til å produsere mer, til å utholde mer, til å bli sterkere, til å øke levealderen, til framfor å ta liv, forlenge livet – så følger det økte omfanget av massakre av den samme logikken¹⁰², som Hardt og Negri også beslektet sier: ”Although the practice of Empire is continually bathed in blood, the concept of Empire is always dedicated to peace¹⁰³”. Dette forklares gjennom at det legitimeres å fjerne det som vurderes å være en biologisk trussel mot en befolkningsgruppe. Foucault sier at det er logisk at dødsstraffen blir mer kontroversiell under biomaktens paradigme i og med at straff for straffens skyld og det å ta liv når man ved hjelp av innesperring, behandling, samfunnsarbeid osv kan forhindre at dette livet kan gjøre ytterligere skade og kanskje heller kan bli til nytte– blir uforenlig med en ideologi som lovpriser livet og vil dra det lengst mulig ut, få mest mulig ut av det. Krigene derimot, som resulterer i massakre, er alltid noe man på det konseptuelle planet beklager, vil Hardt og Negri mene, noe man ser seg nødt til å utføre av hensyn til en eller flere befolkningsgruppers kår, der det uttalte målet alltid er fred. Krigene føres ikke så mye for å befeste en herskers posisjon i den imperiale logikken, som for å beskytte befolkningen mot en biologisk fare, mot deres

¹⁰¹ *Empire*, side 23.

¹⁰² *Viljen til viten* side 149.

¹⁰³ *Empire* side XV.

potensielle utslettelse. Som Hardt og Negri påpeker i *Multitude*, der første del dreier seg om de imperiale krigene, er biomaktens ultimate ansikt i kontrollsamfunnet den ontologiske krigføringen. Ontologisk fordi, livet i sin helhet på planeten står på spill, man besitter våpen som muliggjør totalutryddelse av liv, herav *bomben* som en av de tre absolutte midlene den imperiale biomakten utøves gjennom¹⁰⁴. Foucault er også inne på hvilken rolle atomvåpen spiller for biomakten i *Society must be Defended*¹⁰⁵. Her understreker han hvordan atomvåpentrusselfen utgjør et paradoks for biomakten; en makt som bestreber seg på å beskytte befolkningens liv, har, ut fra den samme logikken, våpen til disposisjon som er i stand til å udifferensiert utrydde liv. For Foucault utgjør dette et paradoks, for Hardt og Negri fremstår det som et koherent utslag av biomaktens logikk.

Krigen mot terror består ifølge Hardt og Negri av en serie ”unntakskriger”, og de hevder at kontrollen som settes i verk, angivelig for å forhindre og for å forebygge terrorangrep, også har skinn av representere unntak, i likhet med soning uten rettegning, straff og tortur av terrormistenkte etter attentatene 11. september 2001¹⁰⁶. Giorgio Agamben betegner denne tilstanden som den evige unntakstilstanden. Carl Schmitt undersøkte dette begrepet i forhold til jussen og politikken i *Politische Theologie*. Hvis vi forstår unntakstilstanden som et rom tømt for juss, men likevel ikke et anarki – eller et diktatur – et rom tømt for juss som er bestemt av et lovlig valgt overhode, er det klart at dette ikke er noe nytt under solen i det globale kontrollsamfunnet. Det som er særegent derimot i dag, er at unntakstilstanden mer og mer blir regjeringenes dominerende paradigme, som Agamben sier, altså den permanente unntakstilstand¹⁰⁷.

Men hvilken rolle spiller den økte graden av overvåkning av allmennheten som del av kontrollteknikkene, overvåkingen av det offentlige rommet, økt grensekontroll, strengere krav til identitetsetterprøvnbarhet for å krysse landegrensene, overvåkingen av ens elektroniske bevegelser, i den biopolitiske funksjonen hvis materie er befolkningen (for her gjelder ikke lenger det disiplinære samfunnets panoptiske diagram)? Faller inn i en logikk der det er om å gjøre å få oversikt for å kunne forebygge skadelige inngrep mot befolkningen. Som nevnt hevder Hardt og Negri at den disiplinære logikken sprer seg utover hele det sosiale feltet i kontrollsamfunnet. Overvåkingen kan i så måte kanskje

¹⁰⁴ Hardt og Negri behandler begrepet om den ontologiske krigføringen i delen om krig i *Multitude*, spesielt i avsnittet om biomakt og sikkerhet.

¹⁰⁵ Se *Society must be Defended*, forelesningen fra 17. mars 1976 side 254-254.

¹⁰⁶ Dette punktet berører Hardt og Negri først i del 1.2 i *Empire* med tittelen *Biopolitical Production*. Se også fotnote ovenfor for dette punktet.

¹⁰⁷ Se essayet ”Den permanente undtagelsestilstand” av Giorgio Agamben trykket i nordisk utgave av *Le Monde Diplomatique* desember 2004. Hardt og Negri er også inne på dette i delen om ”biomakt og sikkerhet” i *Multitude*.

sies å utgjøre et eksempel på fengselslogikkens eksistens utenfor fengselsinstitusjonen. Hvilke affekter og hvilke styrkeforhold er tilstede? Hvordan inciteres befolkningen av dette? Hva slags affekter produseres i kraft av å bli overvåket? Først, som et begynnende forsøk på å kommentere disse spørsmålene, vil jeg trekke fram at Hardt og Negri hevder at frykt, frykt for framtiden, for terrorisme, økonomisk nedgang, arbeidsledighet, sosial eksklusjon etc., er den primære motoren i den biopolitiske maktutøvelsen, og den ultimate garantien og for de nye segmentene i det imperiale kontrollsamfunnet¹⁰⁸. Dette punktet må imidlertid undersøkes nærmere i sammenheng med den biopolitiske produksjonen som jeg skal tar for meg nedenfor.

Hva slags diskurser er i virksomhet som står i forbindelse med slike maktfunksjoner? Hardt og Negri hevder i *Multitude* at begrepet sikkerhet opptrer mer og mer i de offentlige diskursene. Sikkerhet, der politiet og militæret spiller en overlappende rolle, står sentralt på den politiske agenda. Sikkerhet fortsetter også å være hyppig anvendt som et sosialt behov. Sikkerhetsdiskursene legitimerer overvåking av det offentlige rom. I sikkerhetsbegrepets navn legitimeres maktens kontrollteknologier som de diverse former for overvåking nevnt ovenfor. Hardt og Negri hevder at sikkerhet er en form for biomakt fordi den ”påtar seg oppgaven å produsere og transformere hele det sosiale livet i den mest generelle og globale forstand”¹⁰⁹. Her har Hardt og Negri ikke minst i tankene det de omtaler som USA sin overgang fra å betegne sin krigføring et ledd i sin *forsvarspolitik* til å være en del av en *sikkerhetspolitikk*, som impliserer en overgang fra en reaktiv og konservativ holdning til en aktiv og konstruerende, ”kun en aktivt konfigurert verden er en sikker verden”¹¹⁰

Frykt har imidlertid, som Hardt og Negri bemerker, eksistert i alle tider som et våpen for å opprettholde sosial orden, det er *formene og mekanismene* som er endret¹¹¹. Kanskje ville Marx si, hvis han var enig med Hardt og Negri i at informasjonsøkonomien kommuniserer frykt slik jeg nevnte ovenfor, så tjener dette som eksempel på hvordan den spesifikke kapitalistiske produksjonsmåten, realsubsumpsjonen, direkte kontrollerer og konfigurerer produksjonen. Vedrørende dette poenget om fryktens betydning for den imperiale kontrollen, hevder Hardt og Negri i *Empire* at det kan virke som om politikere, media, våpenprodusenter, produsenter av overvåkingsutstyr og produsenter av underholdning og andre varer og tjenester som skal formidle en type velvære, samt

¹⁰⁸ *Empire* side 339

¹⁰⁹ *Multitude*, avsnittet om biomakt og sikkerhet.

¹¹⁰ *Ibid*

¹¹¹ *Empire* side 323.

markedsførerne av disse varene og tjenestene står i et slags subtilt samarbeidsforhold. Hardt og Negri argumenterer som nevnt for at den slags konspirasjonsteorier ikke er et korrekt bilde av forholdet, på tross av at det, som de hevder, virkelig langt på vei kan se slik ut¹¹².

Har overvåkingen en normaliserende effekt ifølge Hardt og Negri? På tross av at det panoptiske diagrammet jeg redegjorde for i Del 1 ikke er den imperiale maktens diagram, hevder Hardt og Negri at institusjonene produserer subjektivitet på tross av deres krise, produksjonen er både mer intensiv og ekstensiv, hevder de¹¹³. Når det da gjelder for eksempel spredningen av de såkalte fengselsteknikkene, betyr det for dem at vi i en forstand alltid er i fengsel, gjennom frykten for at avviket fra normen alltid som kan fanges opp og vil bli bearbeidet, mistenkt, forhørt, behandlet eller straffet.

Overvåkingen av det offentlige rom gjør alle til potensielle farlige, at hele samfunnet overvåkes gir en beskjed om at faren kan være overalt, fiendens absolutte deterritorialisering¹¹⁴.

Denne formen for biomakt som Hardt og Negri mener sikkerhetsbegrepet, slik jeg redegjorde for det ovenfor utgjør, hevder de at er en *transcendent* makt som befinner seg ovenfor samfunnet, mens den biopolitiske produksjonen er immanent i samfunnet¹¹⁵. Her beskriver Hardt og Negri den biopolitiske produksjonen som noe som gir grunnlag for å undersøke hvordan mengden kan aktualiseres.

Men likevel, for å forstå hvordan Hardt og Negri mener denne makten holder kapitalismen i gang fungerer, må det sees på hvordan de tenker seg at denne utøves over befolkningen gjennom det immaterielle arbeidet som de hevder utgjør den biopolitiske produksjonen:

Power is now exercised through machines that directly organize the brains (in communication systems, information networks, etc) and bodies (in welfare systems, monitored activities, etc) toward a state of autonomous alienation from the sense of life and the desire for creativity. The society of control might thus be characterized by an intensification and generalization of the normalizing

¹¹² Ibid.

¹¹³ *Empire* side 195-198.

¹¹⁴ Begrepet *deterritorialisering* går igjen i *Empire*. Dette begrepet har de fra Deleuze og Guattari, spesielt i *A Thousand Plateaus* utgjør dette et nøkkelbegrep, hvilket er et verk Hardt og Negri vedkjenner at har vært av uvurderlig stor betydning for deres *Empire*. I denne sammenheng tjener begrepet til å understreke hvordan fienden Imperiet søker å beskytte seg mot ikke lenger er *stedbunden* (som for eksempel sovjetregimet var det), men heller ikke innehar en fast identitet. Hardt og Negri illustrerer dette punktet også ved å sitere Donald Rumsfeld: "Our challenge in this new century is a difficult one: to defend our nation against the unknown, the uncertain, the unseen, and the unexpected.."

¹¹⁵ *Multitude* side 124, siste avsnittet i delen om krig sier litt om forholdet mellom biomakt (i den betydning jeg her har sett på det) og biopolitisk produksjon.

apparatuses of disciplinarity that internally animate our daily practices, but in contrast to discipline, this control exists well outside the structured sites of social institutions through flexible and fluctuating networks.¹¹⁶

Vi har allerede sett en del på hvordan Hardt og Negri forstår generaliseringen av disiplinen til å eksistere i hele det sosiale feltet. Nå skal jeg undersøke deres påstander om at makten i kontrollsamfunnet utøves gjennom maskiner og nettverk. Da skal vi se at Hardt og Negri finner det nødvendig å ta utgangspunkt i hvordan arbeidet har endret seg vesentlig fra industrisamfunnet til kommunikasjonssamfunnet.

Biopolitisk produksjon og immaterielt arbeid

Hardt og Negri baserer seg altså langt på vei på arbeidene til Foucault og Deleuze & Guattari når det gjelder deres framstilling av det imperiale kontrollsamfunnets biopolitiske karakter. De mener imidlertid at ingen av disse arbeidene kan fullt ut redegjøre for det dynamiske forholdet mellom biomakten og sosial produksjon¹¹⁷. Når det gjelder Deleuze og Guattari mener Hardt og Negri at de utviser en klar poststrukturalistisk tilnærming til problemstillingen, og derfor er i stand til å frambringe en materialistisk beskrivelse av endringene fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet, og også av hva som drev endringene fram, samt hva som karakteriserer forholdet mellom biomakten og den sosiale produksjonen i dag. Deleuze og Guattari hevder at det er *maskiner* som produserer sosialitet. Dette er Hardt og Negri helt enig i, og vi skal om et øyeblikk se hvordan de utdyper dette perspektivet videre, men det er også her Hardt og Negri opplever at Deleuze og Guattari sin poststrukturalistiske tilnærming ikke bringer oss en bredere forståelse for forholdet mellom sosial produksjon og biomakt, at den blir for uhandgripelig. Det er her Hardt og Negri trekker fram hvordan en marxistisk tilnærming som konsentrerer seg om arbeidets betydning og selvvaloriseringspraksiser for dette forholdet. Det er to forskningsarbeid hos en gruppe samtidige italienske marxister Hardt og Negri viser til. Det ene undersøker hvordan arbeidet har blitt i mer og mer immaterielt, og det andre relaterte

¹¹⁶ *Empire* side 23

¹¹⁷ Det er i kapittelet *Biopolitical Production* i *Empire* Hardt og Negri diskuterer dette forholdet, og redegjør for det de mener er Foucault, Deleuze og Guattari sin tilkorkommenhet for så, som vi skal se, komme med sitt forslag til hvordan tilnærme seg denne problemstillingen.

konsentrerer seg om det umiddelbare sosiale og kommunikative ved det immaterielle arbeidet¹¹⁸.

Jeg skal nå undersøke hvilke implikasjoner disse forskningsarbeidene har for forholdet mellom biomakt og sosial produksjon. Jeg skal konsentrere meg om deler av det immaterielle arbeidet som ifølge Hardt og Negri utgjør den biopolitiske produksjonen, for å undersøke hva de mener utgjør denne produksjonens ontologi, hva som kjennetegner maskinene involvert og hvordan de operer. I denne delen skal jeg i hovedsak undersøke produksjonens rolle ut fra den imperiale biomaktens perspektiv, biomakten ”ovenfra”, mens jeg i Del 3, skal undersøke Hardt og Negri er optimistiske på vegne av den samme produksjonen når det gjelder biomakten ”nedenfra” og *mengdens prosjekt*. Vi skal også da se hvordan Hardt og Negri mener disse forskningsprosjektene kommer til kort da de mener de ikke griper den delen ved det immaterielle arbeidet som mest direkte og intensivt produserer biopolitikk ifølge dem, det affektive arbeidet.

Det er altså hvordan Hardt og Negri mener den imperial biomakten utøves gjennom produksjonen i det postfordistiske samfunnet som nå må sees nærmere på. Så langt har jeg undersøkt i hovedsak hvordan makten utøves gjennom selvdisiplinering i pakt med internaliserte normer. Jeg har sett på hvordan disiplininstusjonenes vegger har slått sprekker, hvordan subjektivitetsproduksjonen er mindre atskilt og stedbunden enn i det forhenværende såkalte disiplinsamfunnet, men hvordan den logikken med de respektive normsett som representerte de forskjellige institusjonene fortsatt er i virksomhet. Et spørsmål blir hvordan og hva slags subjektivitet de mener at nå produseres og reproduseres. Hvilke maskiner tenker Hardt og Negri på når de sier at makten i kontrollsamfunnet utøves av maskiner som direkte kontrollerer hjernen og kroppen? De sier at maskinene som kontrollerer hjernen er informasjonsnettverk og kommunikasjonssystemer mens velferdsordninger og overvåkede aktiviteter kontrollerer kroppene. Kommunikasjonssystemene og informasjonsnettverkene stratifiserer og segmenterer befolkningen gjennom å overbringe normer og verdier, gjennom å produsere selve samfunnet; sosialitet og subjektivitet. Hardt og Negri kommer med et eksempel på hvordan informasjonsnettverkene og kommunikasjonssystemene spiller en påvirkende rolle der hvor institusjonen sto sterk som representant for normen tidligere ved å nevne at ”family values” stadig dukker opp mer og mer i offentligheten, som tema i skolen og som tema i politiske debatter og kommunikasjonsmedier¹¹⁹.

¹¹⁸ Se *Radical Thought in Italy*. Sjekke opp essayene til Hardt og Virno igjen på dette.

¹¹⁹ *Empire*, side 197.

L'économie de l'information capture, sollicite, régule et tente de composer ce nouveau rapport entre les « forces et les signes » d'un côté et les dispositifs collectifs organisés à travers *des moteurs temporels* de l'autre. C'est en ce sens que l'économie de l'information peut être identifiée avec la production de subjectivité.¹²⁰

Jeg skal nå først se på visse trekk ved informasjonsøkonomien som Hardt og Negri redegjør for, så på de tre formene for immaterielt arbeid ifølge dem utgjør denne økonomiens produksjonsparadigme som de mener er biopolitisk gjennom direkte å skape sosialt liv, for deretter å kunne utarbeide nærmere relasjonen mellom informasjonsøkonomien, produksjonen av subjektivitet og det immaterielle arbeidet, blant annet vil jeg i den sammenheng komme tilbake til Lazzaratos påstand som jeg har referert til rett ovenfor.

Fra fordisme til postfordisme

Overgangen fra industrisamfunnet til informasjonssamfunnet har ganske grundig transformert produksjonsforholdene. Denne *postfordistiske* fasen av kapitalismen er en fase der det immaterielle arbeidet danner produksjonsparadigmet. Hardt og Negri bruker bilindustrien som modell. Fabrikken endrer seg på en betegnende måte fra storhetstiden til produksjonsparadigmet Ford eksemplifiserer til Toyota-modellen. Overgangen til toyotismen, eller postfordismen, innebærer at produksjonen informatiseres. Informatiseringen av produksjonen betyr selvsagt ikke at all industriell produksjon opphører, det betyr heller ikke at den i sin helhet flyttes ut av Vesten. På samme måte som jordbruk og andre primærnæringer selvsagt ikke opphørte ved moderniseringen, men snarere ble modernisert, det vil si at primærnæringene ble industrialisert - kan man si at den industrielle produksjonen informatiseres, og som det hyppig uttales, kan dette forstås som en ledsagende karakteristikk ved overgangen fra modernismen til postmodernismen¹²¹. Begrepet postfordisme betegner den produksjonsmåten som vi finner i økende grad i de samfunnene der informasjonsteknologi er i stor grad i bruk, der servicesektoren utgjør en sentral del av produksjonen. Omorganisering fra de store fabrikkene til internasjonalisering av firmaer og flytting av produksjonen av fysiske varer

¹²⁰ Lazzarato: "Pour une redéfinition du concept de bio-politique".

¹²¹ Lazzarato, *Immaterial Labour* side 132-146 i *Radical Thought in Italy*.

ut av disse samfunnene, mer bruk av underleverandører og midlertidig arbeidskraft, en tendens mot feminisering av produksjonen¹²².

Det er vanskelig å unngå paradokser når det gjelder hva som kjennetegner den postfordistiske produksjonen. Arbeidet krever i større grad teknisk kunnskap gjennom at stadig mer avanserte maskiner installeres for å effektivisere produksjonen. Behovet for datakyndighet er stadig større. Samtidig kan man si at produksjonen også er blitt homogenisert. Flere og flere typer arbeid som tidligere var forskjelligartede innebærer nå grovt sett det samme; manipulering av symboler og informasjon. Arbeidet har blitt mer abstrakt, og avstanden til de ferdigproduserte objektene er blitt lenger. De multinasjonale selskapene flytter i mange tilfeller den fysiske produksjonen ut av Vesten. Igjen blir da marketing en viktigere del av produksjonen i denne delen av verden. Produsentene kan ha en nærere kontakt med kundene sine og dermed i større grad produsere både kvalitativt og kvantitativt hva etterspørselen skulle tilsi. Informatiseringen av produksjonen innebærer både dette aspektet, at det letter kommunikasjonen mellom kjøper og selger, videre innebærer det at selve produksjonen effektiviseres og da følgelig at opplæring må til, arbeiderne må skoleres til å kunne bruke maskinene riktig. Sist må nevnes at framstillingen, presentasjonen av varen er i ferd med å bli viktigere enn selve varen. Marketing er av uvurderlig verdi for dagens vareproduserende selskaper og er nok et eksempel på informasjons- og kommunikasjonsteknologiens inntog i industriell produksjon. En slik transformering av produksjonen må føre til dannelsen av nye subjektiviteter. For å få forstå hvordan den kontemporære makten opererer, må man, vil Hardt og Negri mene, også undersøke hva slags subjektiviteter som skapes ut fra de nye produksjonsforholdene.

Det immaterielle arbeidet består av sosiale relasjoner som er direkte produktive. Arbeidet blir direkte utøvelse av makt. Det som produseres er i større og større grad informasjon og deriblant verdier, normer og subjektivitet. Produksjonen pågår til en hvilken som helst tid og på et hvilket som helst sted, noe informasjonsteknologien har gjort mulig. Både territorielle og temporale grenser er dermed blitt mindre framtrædende. For å forstå hvordan biomakten utøves må det altså sees på det immaterielle arbeidet hvor informasjon og affekter produseres.

Allment intellekt og masseintellektualitet

¹²² Se note 103, samt Hardt, *Affective Labor*, tilgjengelig på:
http://io.khm.de/kr_www/content/io_dencies/io_lavoro_immateriale/texts_by_others/Hardt.pdf

Marx benytter én gang begrepet *allment intellekt* for å betegne den kollektive intelligensen og generelle kunnskapen som befinner seg i et samfunn i en gitt historisk periode¹²³. Både mennesker og maskiner kan besitte denne kunnskapen. Idet produksjonen er blitt betydelig mer immateriell ”as information technologies and cybernetic machines have become more important as means of production, general intellect has become increasingly not just a direct force, but the primary force of social production”¹²⁴. Begrepene *allment intellekt* og *masseintellektualitet* er beslektede: “The post-Fordist workforce produces increasingly on the basis of its collective intelligence, its mass intellectuality”¹²⁵. Det er på bakgrunn av denne tendensen, hvordan det allmenne intellektet i økende grad er den primære kraften i produksjonen og hvordan det som produseres i økende grad er masseintellektualitet, at Negri finner det nødvendig å utarbeide en ny arbeidsverditheori. Verdiene produseres i intellektet og kroppen, og befinner seg dermed ”utenfor målestokk” hevder Hardt og Negri.

Først skal jeg nå se på de tre formene for immaterielt arbeid som Hardt og Negri refererer til, deretter skal jeg gå inn på hvordan de hevder det immaterielle arbeidet er direkte biopolitisk, hvordan de mener det produserer sosiale relasjoner og subjektivitet, for så å se på noen problemer eller utfordringer denne bruken de her gjør av begrepene biomakt og biopolitikk møter på.

Immaterielt arbeid

Informatiseringen av den industrielle produksjonen

Med denne betegnelsen har Hardt og Negri i tankene hvordan numeriske maskiner er blitt tatt i bruk i fabrikkene og dermed gjennomgripende endret arbeidets natur innenfor den industrielle produksjonen som jeg har vært inne på i redegjørelsen ovenfor om postfordistisk produksjon.

Interaktivt arbeid, symbolsk analyse/problemløsning

¹²³ Dette gjør han i *Grundrisse: Foundations of the critique of political economy* fra 1883.

¹²⁴ Michael Hardt, Paolo Virno *Radical Thought in Italy*, (Minnesota University Press) side 261 (“Glossory of concepts”)

¹²⁵ Ibid

Interaktivt arbeid, symbolsk analyse og problemløsning er den andre typen immaterielt arbeid som Hardt og Negri nevner som sentral i informasjonsøkonomien.

Dette er betegnelsen på arbeidet direkte involvert i å utvikle, installere og tilgjengeliggjøre informasjons- og kommunikasjonsutstyr. Denne formen for immaterielt arbeid er den mest sårbare overfor konkurranse fordi prestisjen varierer mye for de arbeidsoppgavene som utføres av individer som har tatt en utdanning innen symbolsk analyse og problemløsning. Dette er kunnskapsbaserte oppdrag der man må vise seg kreativ og bedrive intelligent manipulasjon samtidig som det vokser fram en rekke rutinemessige oppgaver.

Affektivt arbeid

Den tredje formen som nevnes som bemerkelsesverdig innenfor det immaterielle arbeidet er det affektive arbeidet. Hardt og Negri sier at denne formen ofte ikke har blitt viet tilstrekkelig oppmerksomhet av teoretikere som har redegjort for postmoderne produksjonsformer. Forenklet kan man si at affektivt arbeid innebærer det å skape og manipulere affekter¹²⁶. Hardt nevner helse- og omsorgsarbeid og underholdnings- og kulturindustrien som områder der affektivt arbeid er dominerende. Hva produseres så innenfor det affektive arbeidsfeltet? Michael Hardt hevder at affektivt arbeid produserer kollektive subjektiviteter, det produserer sosialitet, selve samfunnet. Det produserer verdier og subjektivitet¹²⁷. Med andre ord, vil Hardt og Negri hevde, produserer det affektive arbeidet biomakt, men som jeg senere i oppgaven skal utforske, er det også her motmakten kommer best til syne ifølge dem. Affektivt arbeid har imidlertid en lang historie. I stor grad har arbeid som faller inn under denne kategorien blitt utført av kvinner, hevder Hardt¹²⁸. Det som derimot er nytt i den postfordistiske produksjonen, ifølge Hardt, er at det affektive arbeidet er produksjonens bindende element, at det er blitt bredt utover store deler av økonomien og at det er blitt en direkte produsent av kapital, som en del av det immaterielle arbeidet er den affektive arbeidskraften blant den mest verdibringende for informasjonsøkonomien. Det er derfor helt sentralt for å forstå hvordan makten som garanterer kapitalismen i dag - som med Hardt og Negri sine ord, har som mål å registrere også produksjon og nye krefter i tillegg til å organisere overmakten – setter affektene i arbeid.

¹²⁶ Hardt, *Affective Labor*, side 8.

¹²⁷ Hardt utdyper denne arbeidsformen særlig i sin artikkel *Affective Labour*. Hardt og Negri utarbeider også til en viss grad det affektive arbeidet i *Empire* i delene med navn *Biopolitical Production* og

¹²⁸ Hardt, *Affective Labour* side 10

Affektivt arbeid

Lazzarato har undersøkt hvordan kampen for anerkjennelse av det affektive arbeidet har bidratt til at kapitalmakten har kommet enda mer innpå livet¹²⁹. Sekstiåttene krevde en utvidelse av betegnelsen arbeid. Lønnsarbeidet hadde så langt vært dominert av arbeidet i fabrikker, hovedsakelig utført av menn, det industrielle arbeidet utgjorde produksjonsparadigmet i den moderne økonomien. Lazzarato viser hvordan opprøret mot et begrep om arbeid som underkjenner de arbeidsoppgavene som generelt har tilfalt kvinnene, har brakt med seg en underordning av dette arbeidet under offentlighetens diskurser og videre blitt til arbeid informasjonsøkonomien nærer seg på. Lazzarato ymter frampå i sin artikkel *Immaterial Labor*, om ikke subjektivitetsproduksjonen er blitt totalitær i den postfordistiske produksjonen der kapitalismen bestreber å gripe inn i selve personligheten og subjektiviteten til arbeideren fordi det er der verdiene. Det forventes at arbeideren framviser gode kommunikasjonsevner, omgjengelighet og selv sørger for å være motivert¹³⁰.

En annen form for affektivt arbeid er underholdningsindustrien, denne utgjør en sentral posisjon i produksjonen av det allmenne intellektet, hevder Hardt og Negri.

Hardt og Negri mener som allerede nevnt at en av de tre måtene imperial maktutøvelsen fungerer gjennom er eter. (Dette forstår jeg som noe som resulterer i en slags bedøvelse og muligens fremmedgjøring fra virkeligheten, om man først kan skape en følelse av apati, kan man deretter erstatte tomrommet med noe som ikke skaper ubehag, men kun oppholder oppmerksomheten tilstrekkelig til å holde deler av verden på utsiden av ens horisont. Underholdningsindustriens funksjon som eter er svært mektig). Den spiller en vesentlig rolle i den sosiale fabrikkeringen av subjektivitet, og den genererer passive affekter i oss hevder Hardt og Negri. Hvordan gjør dagens kapitalisme det ifølge Hardt og Negri? Hvordan setter kapitalismen i gang affekter i oss?

Kommunikasjonsteknologien muliggjør både nærere kontakt mellom utøvere og publikum, mer gjensidig påvirkning mellom partene. Lazzarato påpeker imidlertid at en konsekvens av denne utviklingen er at tegnene for det intime stadig mer standardiserte. Kanskje var det dette Guy Debord hadde i tankene da han uttalte i ”la société du spectacle”

¹²⁹ Lazzarato, *Pour une redéfinition du concept de “biopolitique”*, side 6.

¹³⁰ Lazzarato, *Immaterial Labor* side 135.

at *skuespillsamfunnet* forener alt, men det forenes som separert¹³¹. Hardt og Negri hevder i *Empire* at begrepet til Debord er nyttig for å utarbeide hvordan underholdningsindustrien danner passive affekter i oss gjennom å forme begjæret ved hjelp av kommunikasjonsformer som i sitt innerste vesen er basert på frykt. De mener ”skuespillet” involverer manipulasjon av den offentlige opinionen i tillegg til mediene. Disse har et slikt hegemoni at kun det som der framstår eksisterer¹³².

Lazzarato mener at perspektivet overgangen fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet ikke er tilstrekkelig som analyseverktøy for å forstå alle aspektene ved endringene kapitalismen gjennomgår i overgangen fra det prefordistiske-, til det fordistiske- og videre til det postfordistiske samfunnet, fordi ”*skuespillet*” funksjon da risikerer å bli oversett, dette begrepet er nyttig for å forstå hva som kjennetegner de kontrollstrategiene som får intensitetene og affektene fram i lyset, ifølge Lazzarato¹³³. Lazzarato hevder at i tillegg til å forstå kontrollteknikkens objekt som befolkningen og dens biologiske prosesser slik vi har sett at Foucault gjorde, er også, kanskje i samme grad *offentligheten*, objekt for disse. Med *offentligheten* forstår i denne sammenheng Lazzarato først og fremst massemediene og informasjonsnettverkene for øvrig, og det er gjennom *skuespillteknikker* at disse kontrolleres.

Allerede i det fordistiske samfunnet blir administreringen av *offentligheten* av betydning for kapitalismen, hevder Lazzarato. Disiplinteknikkene har arbeidet, det fordistisk-paradigmatisk fabrikkarbeidet som modell, disiplinens innskrivelse i kroppene. Kontrollteknikkene har velferdsordningene som modell, befolkningens bevegelser administreres. ”Skuespillet” splitter opp, modifiserer og bearbeider *offentligheten* mot et stadig nærmere forbundet forhold mellom kommunikasjon og forbruk ifølge, Lazzarato. Det er i det fordistiske samfunnet disiplinteknikker, kontrollteknikker og også ved hjelp av ”skuespillet” teknikker at de sosiale kreftene gjøres produktive.

Lazzarato mener det er anordningene arbeid, velferd og ”skuespill” som strukturerer tiden i oppdelinger som arbeidstid og tid for øvrig i den fordistiske produksjonsfasen. I arbeidstiden pågår lønnsarbeidet som er det arbeidet som er tilknyttet høyest verdi. Men Hardt og Negri påstår følgende: ”modern society's wealth was produced by unaccountable collective work, and that only a little of this was redistributed to the workers in the form of

¹³¹ Guy Debord *La société du spectacle*. Skuespillsamfunnet betegner hos Debord kort oppsummert det avstandsforholdet han mener kapitalismen har ført til at vi har til verden, som Debord mener består i at vi er passive tilskuere til det vi betrakter.

¹³² *Empire* side 322-323.

¹³³ *Pour une rédefinition du concept de "biopolitique"*.

wages”¹³⁴. Kampen for anseelse av det arbeidet som typisk kvinner i størst grad har utført, mye av det affektive arbeidet som det å oppdra og ta vare på barna, pleie de eldre og syke i tillegg til annet frivillighetsarbeid, etc – og opprør mot det disiplinære regimet – førte til framveksten av nye kontrollteknologier, det ble viktig for kapitalismens stabilitet å kontrollere og nyttiggjøre seg av disse kreftene. Når arbeidet utenfor det tradisjonelle lønnsarbeidet oppnår anerkjennelse, blir det viktig, samtidig som det blir et påskudd for makten til å påvirke dette arbeidet, kontrollere det, reglementere det, bedømme det og kategorisere det, og resultatet er at normene og verdiene som disiplinene representerer, overføres via det affektive arbeidet, slik jeg var inne på i forrige del.

For å oppnå denne kontrollen over det affektive arbeidet, er det nødvendig at makten utøves over det a-organiske livet, over tiden som kraft, over dynamikken mellom det aktuelle og det virtuelle, over kreativiteten, hevder Lazzarato. I det postfordistiske informasjonsøkonomiske samfunnet så er det ikke bare livet som maskin, kroppen, og som organisme, arten, som er objekt for maktutøvelsen, men også det a-organiske livet, og med det mener han menneskets skaperevne manifestert i tiden som kraft der det dynamiske forholdet mellom det aktuelle og virtuelle foldes ut.

Opprørene mot verdihierarkiet anordningene i fordismen skapte, må kontrolleres gjennom å få intensitetene ut i offentligheten, fortsetter Lazzarato. Trosretninger, interesser, grupperinger basert på politisk eller religiøs overbevisning, kulturinteresser, fysisk eller psykisk særpreg, sosial tilhørighet osv kan kun kontrolleres ved at de kommer ut i offentligheten.

Artikkelen der Lazzarato hevder at analysen av overgangen fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet ikke er tilstrekkelig for å redegjøre for disse endringene kapitalismen gjennomgår, har tittelen: *Pour une redéfinition du concept biopolitique*, og det er akkurat det han foreslår i denne artikkelen, en definisjon av biopolitikk som bestående av teknologiene som utøves over både det organiske og det a-organiske livet, mennesket som kropp, art og kreativt vesen, der disiplinteknologier utøves over kroppen, kontrollteknologier over befolkningens livsprosesser, og i tillegg skuespill-teknikker som en kontrollteknologi som retter seg mot mennesket som skapende vesen gjennom å kontrollere offentligheten.

Skuespillteknikkene var allerede i anmarsj i det fordistiske samfunnet, men først i det postfordistiske samfunnet artikuleres og utvikles de paradigmeendringene som *skuespill-*

¹³⁴ Formulering i det digitale leksikonet Wikipedia under oppslagsordet ”Autonomism”.

begrepet bare hadde annonsert, det manglende skillet mellom bildet og objektet, mellom det virkelige og det imaginære, mellom essensen og fenomenet, påstår Lazzarato. Men det at disse skillene opphører, annonserer ikke ”verdens bortgang”; at kun det som trer fram for oss eksisterer, det vil si kun representasjonene, men snarere et begrep om virkeligheten som blir mer og mer kunstig og virtuelt i det postfordistiske samfunnet ifølge Lazzarato. Vi ser her også en parallell til Hardt og Negri sin redegjørelse for postmoderniteten som en radikal sosialkonstruktivisme der all subjektivitet er kunstig.

Deterritorialiserende strømmer (Lazzarato sikter til motstandsbevegelser på slutten av 60-tallet) frigjør tiden fra det fordistiske skillet mellom arbeidstid og fritid. Lazzarato hevder så at når disse skillene opphører så må kapitalismen finne nye måter å kontrollere tiden på. Hardt og Negri at med den postfordistiske produksjonen i kontrollsamfunnet så utviskes skillet mellom liv og arbeid. Produksjonen av liv er direkte, som vi har sett at Hardt hevder. Produksjon og reproduksjon av liv, som i særdeleshet det affektive arbeidet står for, underlegges kapitalistisk verdiakkumulasjon, dermed blir ifølge Hardt livet, subjektivitetene direkte utbyttet av kapitalen¹³⁵.

Den sosiale fabrikken som Hardt og Negri mener produserer subjektivitet i kontrollsamfunnet, kaller de imperial, og de mener den gjør hele den sosiale kroppen til en del av seg, der maktutøvelsen er nærmest identisk med produksjonen, produksjonen det hegemoniske immaterielle arbeidet står for, er makten distribuert gjennom de semiotiske skjemaene i rask bevegelse gjennom hjernene og kroppene til alle de involverte. De hevder at det er *hybride* subjektiviteter som produseres i kontrollsamfunnet. Subjektivitet produseres, reproduseres og forsterkes på tvers av institusjonene, den foregår gjennom informasjonsnettverkene. Disse fungerer som maskiner som kontrollerer kroppene og hjernen gjennom å kontrollere tiden, tiden som potensial, hevder altså Lazzarato. Guattari var inne på noe tilsvarende med det han kalte den *maskinske trelldom*, som jeg var inne på i Del 1, hvordan han tenkte seg at språket, affektene og perseptene blir gjennomtrengt av kapitalismen, for å gjøre de sosiale relasjonene produktive kodifiserer kapitalismen språket, tegnene for øvrig, affektene og perseptene. Det *virtuelle livet* blir da et objekt for maktteknikkene. Vi har sett at Hardt og Negri hevder at den imperiale maktens fremste oppgave er å opprettholde gapet mellom den virtuelle og den aktuelle mengden.

¹³⁵ Hardt, *Affective Labor*, side 10 og 14.

Utfordringer Hardt og Negri sitt biomakt/biopolitikk-begrep møter på

Det er nå på tide å spørre seg hva Hardt og Negri legger i at kontrollsamfunnets postfordistiske produksjonsprosesser er biopolitiske, at det som faktisk produseres er biomakt. Som vi har sett, er det ifølge Hardt og Negri først kontrollsamfunnet som er i stand til å gjøre hele samfunnet biopolitisk. De hevder at Imperiet, når det i nær framtid har fullført sin etableringsprosess, så er tilstanden slik at hele samfunnet er gjennomsyret av biomakt. Videre framholder de altså at denne makten er biopolitisk. Som jeg har gjennomgått i del 1, så var for Foucault biomakten en makt som utviklet seg langs to akser, den anatomisk-politiske aksene der disiplinteknologier dresserer kroppene, og den biopolitiske der kontrollteknologier regulerer befolkningens livsprosesser. På begynnelsen av 1800-tallet mente altså Foucault at disse to polene ble sammenknyttet ved hjelp av at seksualiteten ble satt på dagsorden, til en makt som hadde livet som objekt for sin utøvelse. Det dreide seg om en makt som blir utøvd over livet på en slik måte at kroppene blir i stand til å yte mer, til å tilpasse seg de behovene samfunnet fikk med kapitalismens utvikling i denne perioden, og slik at befolkningens livsprosesser kunne reguleres i henhold til blant annet behovet for forutsigbar arbeidskraft. Når det i forbindelse med kontrollsamfunnet, som vi har sett at etablerer seg på 1900-tallet snakkes i særdeleshet om biopolitikk, så betyr ikke det at disiplinteknologiene ikke lenger er i virksomhet i det hele tatt, men snarere at biomaktens kontrollmodalitet er blitt utviklet og har tatt over for en del av de domenene som i disiplinsamfunnet var underlagt disiplinteknologiene. Foucault bruker som også nevnt biopolitikkbegrepet i sine senere tekster også for å betegne det han i *Viljen til viten* betegner som biomakt.

Hardt og Negri bruker også begrepene biomakt og biopolitikk om hverandre, og i deres analyser av kontrollsamfunnet, kommer det tydelig fram at de ikke mener at kontrollsamfunnet er fritt for disiplinteknologier¹³⁶. Hvis vi går ut fra at Hardt og Negri forstår det samme med begrepet biomakt som Foucault slik han redegjør for det i *Viljen til viten*, så betyr det altså at Hardt og Negri mener at all maktutøvelse i det imperiale samfunnet er maktutøvelse rettet mot livet, at all makt retter seg mot dressering av kroppene og i stor grad regulerende kontroll over befolkningens livsprosesser. Men vi har sett at også den postfordistiske produksjonen, der det immaterielle arbeidet er det paradigmatisk,

¹³⁶ Se *Empire*, side 330.

består av maskiner de mener produserer biomakt, denne produksjonen retter seg imidlertid ifølge dem, mot mer enn mennesket som kropp og art.

Jeg vil ved dette punktet vende tilbake til Rabinow og Rose som jeg viste til i delen om Foucault. De hevder altså at de med biomakt forstår en makt der diskurser som omhandler menneskenes "vitale karakteristikk" er i virksomhet, der strategier for intervensjoner i befolkningen begrunnet med hensyn til liv og helse, og tilslutt subjektiveringsprosesser som får menneskene til å "jobbe med seg selv" i forhold til disse sannhetsdiskursene. Rose og Rabinow hevder at Hardt og Negri i *Empire* benytter begrepet biomakt for å betegne maktforhold langt utenfor denne rammen. De hevder Hardt og Negri sin bruk av begrepet er problematisk, at det fratrar det dets begrepsmessige styrke idet all makt i dagens samfunn, slik det kan tyde på at Hardt og Negri hevder, er biopolitisk. Ifølge Rose og Rabinow kan Hardt og Negri sin bruk av begrepet oppsummeres på følgende måte: "all the work that power does on life can be understood as the extraction of some kind of value or surplus from that life"¹³⁷. De hevder videre at en slik utvidet bruk av begrepet, at dette skulle gjelde for all makt i samtiden, ender opp med å bli en overflatisk redegjørelse uten analytisk kraft.

Hva så med Lazzarato sitt utvidede biopolitikkbegrep? Lazzarato mener at biopolitikkbegrepet også bør omfatte "skuespillteknikkene", som utøves over det a-organiske livet gjennom å kontrollere kommunikasjonsstrømmene. Lazzarato hevder at biopolitikkbegrepet bør innbefatte disse fordi kapitalismen har behov for at også kreativiteten underlegges kapitalen¹³⁸. Jeg vil påstå at Hardt og Negri også opererer med dette utvidede biomaktbegrepet, at dette særlig kommer til uttrykk i slutten av del 3.5 og 3.6 i *Empire*.

Rose og Rabinow gir imidlertid Hardt og Negri rett i at for å analysere samtidige maktrelasjoner og samtidspolitikk så er det uten tvil nødvendig å utvide de tradisjonelle analyserammene for økonomisk utbytting til også å innbefatte det vitale ved mennesket, da de er enig i at dette i dag også er objekt for økonomisk utbytting. Deres innvending mot Hardt og Negri dreier seg derimot om at de ved å hevde at all makt i dagens politiske virkelighet er biomakt, så blir dette begrepet generalisert og totalisert og ender så opp med å avvike betydelig fra begrepet slik vi finner det hos Foucault. Rose og Rabinow leser Hardt og Negri slik at de opplever samtidspolitikken som bestående av én form for makt:

¹³⁷ Rose and Rabinow, *Thoughts on the concept of biopower today*, side 5.

¹³⁸ Lazzarato *Pour une redéfinition du concept de biopolitique* side 1.

”expressed as a control that extends throughout the depths of the consciousness and bodies of the population”¹³⁹ som sikrer det globale Imperiet i opposisjon til mengden.

Rose og Rabinow mener imidlertid at en slik analyseramme for studier av makt og motstand til makt er totalisert og skjematisk, og direkte i strid med Foucault sin metodiske framgangsmåte i sine maktstudier, og resultatet blir også mer generalisert og metaforisk enn begrenset til bestemte historiske begivenheter, slik vi så at for Foucault dannet grunnlaget for at han utviklet biomaktbegrepet, samt at Foucault ville henvist til mer enn biomakt og biopolitisk produksjon av subjektivitet hvis han hadde kommet så langt som å utarbeide subjektivitetsproduksjon i kontrollsamfunnet. Hardt og Negri påstår imidlertid at Imperiet presenterer biomaktens paradigmatisk form¹⁴⁰.

Hardt og Negri sier som vi har sett at overgangen fra disiplinsamfunnet til kontrollsamfunnet er et skritt mot immanensplanet, og at det biopolitiske terrenget dermed utgjør maktutøvelsens eksklusive objekt. Makten utøves gjennom maskiner som direkte kontrollerer hjernen og kroppen, sier de videre. Maskiner produserer, og de sier at denne produksjonen er biopolitisk, den produserer liv. Denne biomaktens mekanismer sier Hardt og Negri at er totalt immanente i det sosiale feltet. Videre hevder de, som vi har sett, at det er motstanden og opprøret mot det disiplinære regimet som har frambrakt kontrollsamfunnet og dets biopolitiske paradigme. Slik sett vil jeg påstå at Hardt og Negris påstander har sin historiske forankring. Videre vil jeg trekke fram at Foucault uttalte at idet livet i sin helhet inngår i maktmekanismene, så vil også livet artikulere seg som motstand, her mener Foucault å se potensialet for biopolitikken ”nedenfra”. Det er dermed muligens sannsynlig at også Foucault antok en utbredelse av biomaktens teknologier utover hele det sosiale feltet.

Vi så imidlertid at Hardt og Negri kritiserte Foucault for ikke å være i stand til å gripe dynamikken i subjektivitetsproduksjonen i kontrollsamfunnet. I et forsøk på å bringe mer klarhet rundt posisjonene til Foucault på den ene siden og Hardt og Negri på den andre, delvis sett i lys av Rose og Rabinow sin tolkning av Foucault på dette området, og kritikken de retter mot Hardt og Negri, skal jeg se på hva som skiller Foucault og Hardt og Negri når det gjelder hvordan de forstår suverenitet i samtidspolitikken.

Hardt og Negri hevder at det eksisterer en imperial suverenitet og at denne artikuleres i kommunikasjonssystemene (som kontrollerer hjernen og kroppene). Senere hevder de at den imperiale biomakten er transcendent i forhold til det sosiale feltet. Da har de riktignok

¹³⁹ *Empire* side 24. Referert til hos Rose and Rabinow, *Thoughts on the concept of biopower today*, side 5.

¹⁴⁰ *Empire* side XV.

i tankene den formen for imperial biomakt som de mener imperiets politistyrker utøver, sikkerheten som ”aktiv konfigurering av verden”, men har ikke Hardt og Negri allerede argumentert for at immanente krefter produserer denne, da de blant annet hevder at denne kun legitimeres kontigent; gjennom sin styrke? De hevder at Imperiet presenterer seg som historiens slutt, ingen alternativer til den imperiale konfigureringen av verden vinner fram, da de undermineres av de biopolitiske kommunikasjonsmaskinene. De imperiale maktmidlene har kun immanent begrunnelse, det står om hvorvidt de er effektive eller ikke. Hardt og Negri mener ikke at det er et transcendent nettverk av hjerner som manipulerer informasjonen. De mener heller ikke at det kun er snakk om markedets ”usynlige hånd”. Det ser ut til at Hardt og Negri kan ha tatt litt hardt i når de påstår at biomakten slik den kommer til uttrykk gjennom krigen står i et helt og fullt transcendent forhold til mengdens produksjon. Det ser ut til at de mener krigenes begrunnelser er immanent i den biopolitiske produksjonen, men vi har sett at Hardt og Negri hevder *bomben* som maktutøvelsesmiddel korresponderer med det øverste laget i den imperiale maktpyramiden, og at det er der avstanden mellom mengden og imperiet kanskje er størst til tross for at det også der finnes forbindelsespunkter og immanente årsaksforhold.

Del 3:
Mengdens motstand og aktualisering

Resistances are no longer marginal but active in the center of a society that opens up in networks: the individual points are singularized in a thousand plateaus. What Foucault constructed implicitly (and Deleuze and Guattari made explicit) is therefore the paradox of a power that, while it unifies and envelops within itself every element of social life (thus losing its capacity effectively to mediate different social forces), at that very moment reveals a new context, a new milieu of maximum plurality and uncontainable singularization - a milieu of the event.¹⁴¹

Etter å ha undersøkt hva som kjennetegner biomakten, som ifølge Hardt og Negri garanterer dagens kapitalisme, og hvordan denne utøves i de foregående delene skal jeg nå se på hva som ifølge dem kjennetegner motstanden og motmakten til denne. Både poststrukturalistene og de arbeideristiske marxistene hevder at når makten retter seg mot alle livets krefter, så er også genuine muligheter for motstand tilstede. Hvilke unike muligheter for motstand og motmakt åpenbarer seg? Objektet for utøvelsen av makten som garanterer den globale kapitalismen, hvordan agerer det mot denne makten ifølge disse tenkerne?

I utsagnet til Hardt og Negri overfor får vi allerede en pekepinn på hva som gjør at de er optimistiske på vegne av potensialet for at krefter mobiliserer motmakt mot den imperiale biomakten. Idet det sosiale livet forenes og blir tatt opp i makten så mister den sin evne til å mediere sosiale krefter, påstår de. Vedrørende dette punktet vil jeg først se på hva Hardt og Negri mener med mediering, og videre ta stilling til deres begrunnelse om at makten faktisk mister sin evne til å mediere sosiale krefter i det øyeblikk den identifiserer seg med det sosiale livet, samt noen utfordringer påstanden om medieringens opphøring møter på.

Videre, avledet fra det samme utsagnet ovenfor, hvis hele det sosiale livet er absorbert av makten, hvordan kan så motmakt eksistere eller oppstå? Begrepene Hardt og Negri benytter her for å redegjøre for det de riktignok kaller for denne maktens paradoks: ”maksimal pluralitet” og ”ukontrollerbar singularisering” som noe som åpenbarer seg i nettverk i sentrum av samfunnet. I forsøket på å utarbeide hva de legger i disse påstandene om ”biomaktens paradoks”, vil jeg så sette søkelyset på deres nøkkelbegrep når det gjelder deres optimisme hva angår frigjøring fra det de forstår som biomaktens undertrykkelse; altså begrepet *mengden*.

Begrepet *mengden* (*Multitudo*) er et begrep Spinoza tok i bruk i sin immanensfilosofi, og dets betydning hos Spinoza er også tilstede i Hardt og Negri sin bruk av begrepet, og det er der jeg skal starte med å utarbeide *mengden* for Hardt og Negri. I *Multitud* påstår de

¹⁴¹ *Empire*, side 25.

at mengden både eksisterer *alltid-allerede* og *ennå-ikke*. Den eksisterer alltid-allerede slik den i sin kamp mot undertrykning og i sin handling er ontologisk og skaper en absolutt frihet i det evige øyeblikk. Mengdens som *ennå-ikke* viser til den historiske og politiske mengden som *ennå* ikke er aktualisert¹⁴².

Kunnskapsakkumulasjonen og produksjonen av affekter i postfordismen hevder Hardt og Negri at betyr et potensial for mengden til å reise seg mot den undertrykkende biomakten. De samarbeidsformene som de mener informasjonsøkonomien drives av, er her relevante. I utarbeidelsen av dette punktet er det igjen Spinoza som har dannet analysegrunnlaget gjennom sin teori om hvordan passive affekter kan transformeres til aktive ved hjelp av det han kaller "fellesbegreper". Denne spinozistiske idéen er sentral for å forstå hvordan Hardt og Negri tenker seg at mengden kan aktualiseres, hvordan dens potensial kan frigjøres.

Dette gjør at en annen dimensjon ved begrepet mengden også åpenbarer seg, nemlig dens virtualitet. Som vi så mener både Lazzarato, Hardt og Negri at kapitalismen bestreber å legge under seg det a-organiske livet, kreativiteten, den bestreber seg mot å utvikle livet i sin virtualitet, dermed mener Hardt og Negri at begrepet for kreftene kapitalismen utbytter også må fange opp denne virtuelle dimensjonen. Spørsmålet her blir hvordan aktualisere den virtuelle mengden. For nok en gang å vende tilbake til sitatet ovenfor, mener altså Hardt og Negri at også Foucault var oppmerksom på biomaktens paradoks. Det er hos Foucault jeg vil starte, og jeg vil ta utgangspunkt i Foucault sin oppfatning av at med "livets inntreden i historien" så får vi en unik mulighet til å tenke det politiske subjektet som et *etisk subjekt*, og som jeg skal vise er for Foucault etikk nært knyttet til ontologi. Med etisk subjekt forstår han nettopp hva vi er i stand til å føle, hvilke affekter vi er i stand til å ha.

"Livets inntreden i historien" og det etiske subjektet

Foucault skriver om hvordan livets inntreden i historien muliggjør å tenke det politiske subjektet som et etisk subjekt, det blir spørsmål om hva subjektet er i stand til, hva slags krefter og affekter det er i stand til å inneha. I sin artikkel "Du biopouvoir au biopolitique" skriver Lazzarato at for Foucault representerer "livets inntreden i historien" en unik

¹⁴² For Mengdens to forskjellige tidsaspekt se Hardt og Negri, *Multitud* (Referencias, 2004) side 257-263. Denne passasjen finnes også oversatt til norsk i Agora-nummer 4 fra 2004, side 56-63.

mulighet til å forstå det politiske subjektet som et etisk subjekt mot det tradisjonelle rettssubjektet¹⁴³. Når livet blir objekt for maktutøvelsen, utvikler livet seg som motstand til makten, eller snarere er det ved livet som unnslipper makten umiddelbart tilstede. Foucault forutsetter her at ”der det er makt er det også motstand”¹⁴⁴. Makt utøves kun der det er frihet tilstede, uten frihet kan der ikke finnes makt, kun eventuelt tvang, for makt utøves mellom frie krefter, ifølge Foucault¹⁴⁵.

Makt er styrkeforhold i følge Foucault, uten krefter som kan lede til overskudd, uten dømmekraft, uten et begjær etter frihet og autonomi – finnes ingen makt. Videre hevder Foucault at det primære er begjæret etter frihet og autonomi, makten er parasitt på dette begjæret.

Så hvordan leder ifølge Foucault livets inntreden i makten og vitens felt til at det politiske subjektet blir et spørsmål om etikk? Hvis hele livet er underordnet makten kan vi ikke skille mellom hva som er naturskapt og hva som er kulturskapt av menneskelige egenskaper. Det vokser fram et behov for å definere mennesket på en ny måte. Her viser Foucault til et etiologisk perspektiv. Vi må definere mennesket i kraft av hvilke affekter det er i stand til å ha. Ut fra en slik tilnærming til det å definere mennesket blir det klarere hva Foucault legger i ”det etiske subjektet” som politisk subjekt. Fokuset skifter politisk sett slik fra å dreie seg om plikter, forbud og rettigheter til å dreie seg om hva vi kan bli, hva vi er i stand til, hvordan vårt potensial kan innfris. Agamben sier i sin artikkel *Form-of-life* at en tilstand der det vitale ved mennesket inngår i politikken og maktens teknologier, så blir det ikke lenger mulig å skille kunstige ”forms of life” fra et presosialt ”nakent liv”. Dette er som vi ser en argumentasjon som sammenfaller med postmodernistiske teoriers grunnpilar om subjektivitet som kunstig. Agamben vektlegger også her det somatiske. Når det nakne livet ikke kan skilles fra ”forms of life”, tar Agamben i bruk begrepet ”form-of-life”. Det sentrale her er at det vitale ved mennesket blir til *muligheter*, og ikke lenger apolitiske fakta. Det politiske blir iscenesettelse av livets muligheter¹⁴⁶.

Tilbake til Foucault, hva slags syn på etikk er legger Foucault til grunn her? Etikk for Foucault handler om individets forhold til seg selv, om å aktualisere seg selv, den bekreftende subjektivering der man overskrider den begrensende subjektivering som makt-viten-teknologiene tegner opp. Foucault bruker begrepet selv-teknikker (*techniques de*

¹⁴³ Lazzarato, *Du biopouvoir à la biopolitique* (fra tidsskriftet *Multitudes*, 03-2000), side 46.

¹⁴⁴ Dette uttaler Foucault i *Viljen til viten*, side 106-107.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Agamben, *Form-of-Life*, trykt i *Radical Thought in Italy*.

soi) om individets aktive forhold til seg selv, regjeringsteknikkene slik jeg undersøkte dem i første del av oppgaven, om hvordan individene gjennom sine handlinger er delaktige i sin egen og andres subjektivering ut fra mulighetsbetingelsene makt-viten-teknologiene definerer. Selvteknikkene viser også til hvordan individer gjennom sitt forhold til seg selv skaper seg selv som subjekt gjennom å overskride disse mulighetsbetingelsene. Det å skape seg selv i denne overskridende forstand er en ontologisk prosess, det er skapelse av nye måter å være på, om frigjøring av singulariteter. Etikk for Foucault er nært knyttet til ontologi.

Hva står på spill politisk i det biopolitiske samfunnet? Spørsmålet er hvordan øke kroppens ferdigheter, det dreier seg om å motstå sykdommer, om å være ved god helse og produktiv så lenge som mulig. For Foucault innebærer livets inntreden i historien til at vi må spørre oss hva et liv egentlig er, og hva det kan være. Foucault sin idé om ”biopolitikken nedenfra”, handler nettopp om den ontologiske kraften som unnslipper biomakten gjennom sin produksjon av alternative livsformer.

Et spørsmål som melder seg er hvilket grunnlag Foucault har for å uttale seg om motstand og frigjøring fra makten så lenge han hevder at makten er overalt, og at der det er viten, er det også makt. Foucault forutsetter det han avviser, har Habermas uttalt. Foucault er blitt kritisert for å inneha et syn på mennesket der ikke frihet har plass. Hvor kommer menneskets frihet inn i bildet hvis tegnene vi bruker allerede er ladede med makt, hvis makten kommer overalt fra og gjennomtrenger alt og alle? Hvilket kriterium har vi får å hevde at mennesket konstituerer sin egen eksistens og ikke regjerer seg selv ut fra eksisterende normer?

Det gjenstår å utarbeide flere punkter før jeg kan ta nærmere stilling til disse spørsmålene. Jeg skal om litt undersøke om Deleuze, Hardt og Negri sin lesning av Spinoza sin idé om passive og aktive affekter kan bidra her. Før jeg kommer så langt vil jeg imidlertid se på Hardt og Negri sin påstand om at *fravær av mediering* gjør at motstandskreftene til makten opererer i sentrum av samfunnet.

Fravær av mediering?

Med at makten mister sin evne til å mediere sosiale krefter, tenker Hardt og Negri på at sivilsamfunnets institusjoner er blitt svekket, institusjonene som tidligere virket som representerende organer, medierende mellom staten og kapitalistene. Institusjonene hadde

en disiplinerende funksjon gjennom å representere normer som individene inne i hver enkelt av dem handlet i konformitet med, ikke nødvendigvis av egen overbevisning, men av frykt for straff ved normbrudd og vissheten om at dette ville bli oppdaget på grunn av panoptikonet. Når disse institusjonene blir utsatt for opprør, når den logikk de hviler på blir utsatt for kritikk og deres disiplinerende funksjon avtar som konsekvens gjennom at nye strømninger og intensiteter sper seg og resulterer slik i at stadig flere nekter å adlyde. Institusjonene som disiplinerende enheter taper dermed legitimitet da deres effektivitet som produsenter av produktive individer som kan bekle de rollene, posisjonene, stillingene som gjør dem i stand til å ta fatt på de oppgavene kapitalismen har behov for at blir utført, reduseres. Som konsekvens forskyver maktposisjonene seg. Mengdens motstand er altså årsaken til at maktrelasjonene endrer karakter. De normene institusjonene har stått for forsvinner ikke, ei heller disiplin som makteteknologi, men normene distribueres i større grad gjennom informasjonsnettverk og større grad av overbevisning kreves, som jeg allerede har redegjort for. Disiplinen er blitt deterritorialisert. Normproduksjonen er blitt deterritorialisert. Den pågår fortsatt, men ikke innenfor disiplinstitusjonenes vegger. Maken finnes dermed overalt og det samme gjør motstanden, de konfronteres direkte. Dette gjør dermed Imperiet spesielt sårbart. Et hvert slag mot imperiet treffer det midt i hjertet som Hardt og Negri sier. Hvorfor skulle det være tilfelle at disiplinstitusjonenes tap av legitimitet, normenes og verdienes deterritorialisering og disiplinenes mer immanente karakter, fra selvdisciplinering av frykt for straff til selvdisciplinering mer etter egen overbevisning – skulle føre til at motstanden også blir deterritorialisert slik jeg nettopp hevdet? Som jeg nevnte innledningsvis i den seksjonen så tenker Hardt og Negri på at institusjonene har fungert medierende mellom sivilsamfunnet og de herskende. Med de herskende forstår jeg her simpelthen de som innehar de posisjonene vi generelt finner assosiert med makt i et samfunn, konge, president, parlamentsmedlemmer, regjering og så videre. Når det institusjonene har representert finnes overalt i samfunnet, distribuert gjennom informasjonsnettverkene, vil motstanden også naturlig nok potensielt kunne virke overalt. Men er det tilfelle at det ikke lenger finnes noen medierende instanser eller krefter som har tatt over får det disiplinstitusjonene har tapt av kapasitet?

Medienes mediering

I et intervju med Hardt og Negri gjort av Brown og Szeman blir de møtt med motstand på dette punktet¹⁴⁷. Har ikke nettopp media en medierende rolle? Har ikke mediene som

¹⁴⁷ Intervjuet kan leses på <http://www.humanities.mcmaster.ca/~szeman/hninterview.htm>

sentrale blant informasjonsnettverkene tatt over som medierende når det gjelder nettopp distribueringen av normene og verdiene som disiplininstitusjonene tidligere virket som incentiv til å adlyde? Massemedienes eksplosjon i informasjonssamfunnet burde i så tilfelle indikere mer mediering enn noensinne. Legger ikke den postfordiske økonomien til rette for media som medierende mellom sivilsamfunnet og de tradisjonelt antatte maktinstansene? Hardt og Negri er enige i at media spiller en medierende rolle og at vi derfor med kunnskapsøkonomien opplever en eksplosjon av visse typer mediering. Likevel forhindrer ikke denne medieringen at mengden står direkte i opposisjon til imperiet. En makt som forener og tar opp i seg alle aspekter av det sosiale livet har ikke lenger noen utside. Det er ikke lenger noen transcendentale størrelser som står i medierende forhold til folket. Media har i det postmoderne samfunnet overtatt rollen den transcendentale medieringen spilte i det moderne. Det suverene herskerdømme med dets disiplinære institusjoner har blitt distribuert gjennom kontrollsamfunnets nettverk. Dette er det de tenker på når de definerer den imperiale suvereniteten som nettverksmakt. Så mediering har kanskje ikke blitt redusert men har snarere eksplodert, prøver de så å argumentere for, i overgangen til mediesamfunnet og blitt allestedsnærværende. Men så skal vi se:

Imperial power can no longer resolve the conflict of social forces through mediatory schemata that displace the terms of conflict. The social conflicts that constitute the political confront one another directly, without mediations of any sort. This is the essential novelty of the imperial situation. Empire creates a greater potential for revolution than did the modern regimes of power because it presents us, alongside the machine of command, with an *alternative*: the set of all the exploited and subjugated, a multitude that is directly opposed to Empire, with no mediation between them¹⁴⁸.

Så hvordan medierer media? Hvorfor uttaler Hardt og Negri at makten i dag har mistet evnen til å mediere sosiale krefter?

Slik jeg forstår det er forskjellen at det ikke i følge Hardt og Negri ikke er snakk om noen *transcendental* mediering lenger. I kontrollsamfunnet har den disiplinen som i disiplinensamfunnet var vertikalt og transcendentalt konsentrert innenfor de medierende disiplininstitusjonene spredd seg horisontalt utover hele samfunnet. Slik kan hele det sosiale livet underordnes makten og slik er maktrelasjonene blitt immanente. På det immanente planet finnes der også mediering gjennom at mediene former regjeringsteknikkene som vi har sett determinerer forholdet vi har til oss selv og andre. Media representerer ikke en transcendental mediering. Frigjøringen, aktualiseringen av den

¹⁴⁸ *Empire*, side 393.

virtuelle mengden, må altså nok en gang analyseres på det immanente planet. Hvordan aktualisere mengden på immanensplanet blir derfor spørsmålet. I følge Hardt og Negri åpenbarer en ny situasjon seg med ukontrollerbar singularisering seg, med maksimal pluralitet, et hendelsens miljø, slik vi så i sitatet ovenfor.

Nå bør det riktignok bemerkes igjen at Hardt og Negri ikke forstår imperiet fritt for transcendent maktformer. De hevder at en ny form får transcendens trer fram med overgangen til imperiet. Likevel påstår de at det ikke finnes noen form for transcendent mediering mellom denne suvereniteten på den ene siden og mengden på den andre, slik vi så i forbindelse med de ”imperiale politistyrkene”. Foreløpig holder jeg fast ved at kommunikasjonsmedienes virksomhet som en del av den immaterielle produksjonen, som jeg snart skal se nærmere på, medierer sosiale krefter, noe jeg har forsøkt å vise at også Hardt og Negri forutsetter, og at utsagnet der de hevder at det ikke finnes noen form for mediering, må forstås å gjelde mellom den spesifikke biomakten de refererer til og den biopolitiske konteksten det immaterielle arbeidet utgjør. At ikke mediene også her medierer, skal jeg imidlertid nedenfor vise hvorfor jeg synes er problematisk å påstå, men at motstandskrefter likevel skulle kunne befinne seg i sentrum av samfunnet, vil jeg hevde at kan være tilfelle, hele Hardt og Negri sitt argument om biomaktens paradoks, faller ikke selv om man ikke følger dem på punktet om ”medieringsfraværet”. Her blir det nyttig å se nærmere på hva Hardt og Negri legger i begrepet *Mengden*.

Om Hardt og Negri sin anvendelse av begrepet *Mengden*

Mengden er begrepet Hardt og Negri bruker på det *politiske subjektet* som de mener undertrykkes av Imperiet, men som også gjennom sin handlekraft truer det imperiale herredømmet, men *Mengden* er i besittelse av krefter som gjør at det potensielt kan bryte ned de imperiale biopolitiske herredømmemekanismene, men nettopp å forhindre at *Mengden* aktualiserer dette potensialet, er Imperiets fremste beskjeftigelse ifølge Hardt og Negri. De forstår *Mengden* som både alltid og allerede tilstede, men samtidig ennå ikke aktualisert.

”Alltid-allerede – ennå-ikke”

Hvordan forstå dette underlige doble tidsperspektivet Hardt og Negri beskriver *Mengden* ved? Når det gjelder den *Mengden* som alltid-allerede, så vil jeg påstå at denne

oppfatningen er en svært viktig forutsetning for det jeg refererer til som Hardt og Negri sin optimisme på vegne av mulighetene for aktualisering av den historisk-politiske Mengden i det globaliserte postmoderne samfunnet. Men, for først å se nærmere på det første aspektet, så beskriver den såkalte *kopernikanske vendingen* innenfor marxistisk teori en anerkjennelse av arbeiderklassen, eller i dette tilfelle Mengden, som historiens primære kraft. Vi befinner oss ikke så langt unna Foucault sin erkjennelse av *motstanden* som primær hva gjelder dens forhold til makten. Det er som om alt vi har sett av Hardt og Negri sine oppfatninger av den imperiale maktens destruksjon, må sees i et nytt lys når de så hevder at det er den ontologiske Mengdens motstand som har brakt fram det imperiale herredømmets mekanismer, og naturligvis som en forlengelse av deres tro på motstanden som primær og på produksjonen som Mengdens produksjon. Den imperiale makten operer kun som en parasitt på Mengdens ontologiske produksjon. Dette er den ontologiske Mengden som for Hardt og Negri har manifestert seg gjennom hele historien som menneskets edleste karaktertrekk i form av å gjøre opprør mot undertrykkende autoriteter og arbeide for å friheten. Men avviker ikke Hardt og Negri her betydelig fra Foucault sine redegjørelser for makten som konstituerende? Og hva med Hardt og Negri selv, er de ikke selvmotsigende når vi jo har sett at de mener den at biomakten produserer sosialt liv? Nei, i grunn ikke, vil jeg påstå, da det er viktig å understreke for det første at med den maktforståelsen vi finner hos Foucault, der makt opptrer i relasjoner, hvor regjeringsteknikkene innebærer både kontrollteknikker og selvteknikker, der begge definisjonene av subjektet får sin relevans, er det tydelig at Foucault ikke mener det er et klart skille mellom den undertrykkende, begrensende makten og den positive kraften der vi tar aktivt del i vår egen subjektivering. Også når Hardt og Negri hevder at den imperiale makten styrer gjennom de hybride subjektivitetene, at selve den ontologiske produksjonen utføres av Mengden, men at den opptaes og utbyttes av den imperiale makten, er også her distinksjonen mellom Imperiet og Mengden i praksis på ingen måte opplagt, og det er nok en svakhet det å framstille den som rimelig intelligibel på det konseptuelle plan, slik det muligens vil være berettiget å innvende at jeg i denne oppgaven gjør, og hvis altså motstanden er den primære kraften ifølge tenkerne jeg tar for meg, så burde kanskje denne, min oppgaves tredje del, vært den første. Vel det for holde å påpeke dette mulige problemet her, en diskusjon som frigjør seg fra rammene oppgavens oppdeling definerer, vil forekomme i den avsluttende konklusjonen. Men det er altså Hardt og Negri sin tro på menneskets tilbøyelighet til å reise seg og utøve motstand overfor urett og undertrykking,

som er en sentral og nødvendig forutsetning for deres påstand om at den fortsatt ikke aktualiserte Mengden, vil aktualisere seg.

Når det så gjelder Mengden i sin "ennå-ikke-dimensjon" så står den overfor store utfordringer, vil jeg påstå, i den forstand at vi har sett at Hardt og Negri mener at det ikke lenger finnes noe sted for politikken. Spørsmålet, hvis vi følger dem på dette punktet, blir hvordan utøve motstand og konstituere en alternativ politikk på et immanent plan. Først må det sees nærmere på hvordan Hardt og Negri tenker seg begrepet Mengden, i den dimensjonen jeg nå behandler, fra andre begreper om det politiske subjekt. Jeg har allerede vært inne på arbeiderklassebegrepet. Hardt og Negri hevder at problemet med dette begrepet når det gjelder det politiske subjektet i opposisjon til den imperiale biopolitiske makten, er at det generelt, og ikke minst i Marx sin utarbeidelse av det, henviser til lønnsarbeiderne, gjerne innenfor industrien, i opposisjon til kapitaleierne. Som jeg har vist er for Hardt og Negri ikke lenger dette arbeidet det som utgjør det hegemoniske arbeidet i den postfordistiske produksjonen, og det er heller ikke den formen for arbeid som de biopolitiske herredømmemekanismene først og fremst retter seg mot. Videre er *Mengden* et klassebegrep for Hardt og Negri. Som jeg har redegjort for hevder Hardt og Negri at produksjonen av merverdi innenfor dagens kapitalisme ikke lenger begrenser seg til å forlenge arbeidstiden, redusere lønningene eller effektivisere produksjonen, men at de mener at biomakten som garanterer kapitalismen utøves over alle livets krefter ved å tilpasse dem til produksjonen. Innenfor den postfordistiske produksjonens immaterielle arbeid som Hardt og Negri hevder at utgjør hegemoniet i informasjonsøkonomien, er Marx' begrep om det *allmenne intellektet* sentralt når det gjelder den felles kunnskapen dette arbeidet både forutsetter og utvikler som innebærer direkte produksjon av subjektivitet som ikke setter seg opp mot biomakten, subjektivitet som direkte bidrar til kapitalistisk verdiakkumulasjon. Det tradisjonelle arbeiderklassebegrepet mener Hardt og Negri at ikke er i stand til å gripe hele det terrenget av krefter som utbyttes i informasjonsmengden, og det er her begrepet om mengden må vise seg effektivt.

Mengden er ikke et begrep for en uniform gruppe som er blitt dannet i sammenheng med Imperiets framvekst. Hardt og Negri presiserer også hvorfor de mener at verken *folket* eller *massen* kunne tjene som begrep for det politiske subjektet i opposisjon til Imperiet. *Folket* er ikke et begrep som reflekterer forskjellene blant de individene som konstituerer

det, og *massen* eller *massene* er ikke et begrep som henviser til individer som utvikler nye former for samarbeid uten at forskjellene dem i mellom må reduseres¹⁴⁹.

Det politiske subjektet i opposisjon til Imperiet karakteriseres nettopp gjennom sin produksjon av nye samarbeidsformer på tvers av forskjeller når det gjelder etnisk tilhørighet, geografisk plassering, alder, kjønn, utdanning, yrke, beskjeftigelse etc. I en forstand kan vi med andre ord si at potensielt utgjør vi alle en del av Mengden, og Mengden har også altså alltid eksistert, men dens muligheter for aktualisering er i dag av helt ny karakter ifølge Hardt og Negri, og det er denne kløften mellom den aktuelle og den virtuelle, den ”ennå ikke aktualiserte” Mengden som den imperiale biopolitiske herredømmemaskinen bestreber å opprettholde ifølge Hardt og Negri.

Hardt og Negri peker på mange typer opprør overfor autoriteter og opprettelser av motstandsbevegelser i globaliseringens tidsalder. En hendelse som har blitt omtalt som starten på en ny motstandsbevegelse er opprøret under Verdens handelsorganisasjons møte i Seattle i år 2000. Det ble demonstrert mot avtaler om internasjonal handel som det ble hevdet at i store trekk gagnet de rikeste landene mens ville opprettholde eller forverre fattigdommen i andre. Denne hendelsen har blitt oppfattet som opptakten til den såkalte alterglobaliseringsbevegelsen. Hardt og Negri hevder i *Multitude*, som sitatet ovenfor er hentet fra, at alterglobaliseringsbevegelsen nettopp er et eksempel på frigjøringsbevegelse som globaliseringsprosessene og den spesifikke kapitalistiske produksjonsmåten åpner opp muligheter for, i kraft av å bestå av en rekke singulære krefter som har økt sin handlekraft gjennom å artikulere et fellesskap, et begjær etter og en tro på at ”en annen verden er mulig”, uten å måtte usynliggjøre sin forskjellighet. Det er vanskelig ikke å tillate små digresjoner hva gjelder det mer praktisk-politiske hos Hardt og Negri, delvis fordi både *Empire* og *Multitude* er såpass poliforme hva angår vitenskaplige disipliner, og videre fordi spørsmålet om hva som konkret skal forstås med *Mengdens motstand og aktualisering* gir skinn av å varsle omveltende endringer i vår samtidige politiske sammenfatning. Jeg skal imidlertid begrense meg til kun et forsøk på praktisk-politisk konkretisering, i tillegg til det jeg kom med rett ovenfor, av Hardt og Negris begrep om Mengden i sin ennå-ikke-aktualiserte dimensjon, og jeg tror forøvrig, til mitt forsvar, at denne redegjørelsen også vil være nyttig for de videre linjene jeg skal gå inn på når det gjelder det filosofiske grunnlaget for deres utarbeidelse og videreførelse (fra Spinoza) når det gjelder det å gjøre motstand og bedrive ontologisk produksjon på et immanent plan:

¹⁴⁹ Se innledningen i *Multitude* for hvordan Hardt og Negri skiller begrepet ”Mengden” fra andre etablerte begreper for det politiske subjekt i opposisjon til en gitt konstituert makt.

Det er fristende å spørre seg hva Mengdens prosjekt egentlig skal føre til. Hardt og Negri hevder at aktualiseringen av Mengden innebærer innføringen av et aktivt, radikalt demokrati. De kritiseres, og bestreber i *Multitude* å besvare kritikken som rettes mot dem, hva angår det de forespeiler som Mengdens frigjørende prosjekt¹⁵⁰. Kanskje er det faktisk Spinoza som for flere århundrer siden best har satt ord på det Hardt og Negri forstår som det Mengdens aktualiseringsprosess består i; det dreier seg om et aktivt demokrati der vi organiserer våre møter slik at vi kontinuerlig øker vår handlekraft. I delen nedenfor om ”Produksjon av fellesskap” kommer jeg nærmere tilbake til Spinozas demokratiske visjon.

Innledningsvis nevnte jeg at ifølge Hardt og Negri betegner imperiebegrepet både den juridiske rammen som regulerer den globaliserte kapitalismen og den makten som garanterer dens effektivitet. De hevder videre at denne juridiske strukturen er preget av krise, den er kontingent og skiftende, den er i seg selv tom ifølge Hardt og Negri. Den biopolitiske herredømmemaskinen kaller de som jeg har vist en tom, spektakulær maskin i ontologisk mangel. Det er Mengden som er ontologisk skapende, ifølge Hardt og Negri, og den imperiale herredømmemaskinen er kun en parasitt på det mengden skaper.

Hardt og Negri mener at det iboende i Mengden eksisterer de midler den trenger for å aktualisere seg, dette har delvis med å gjøre at det immaterielle arbeidet, som jeg skal se på fra ”Mengdens perspektiv” rett nedenfor, utgjør produksjonshegemoniet. Det er individenes intellektuelle og kreative kapasitet som utgjør produksjonen, dermed tenderer skillet mellom arbeidskraften og produksjonsmidlene mot å opphøre. Intellektualitet og kreativitet kan ikke eies på samme formelle måte som produksjonsmidlene i det moderne industrielle samfunnet ble eid av kapitalistene. Hvordan det politiske subjektet i informasjonsøkonomien, Mengden, slik sett besitter de midlene det trenger for å aktualisere seg, betyr for Hardt og Negri at det allerede er autonomt. Hardt og Negri sier at Imperiet likevel makter å opprettholde kløften mellom den aktuelle og den virtuelle Mengden gjennom å besørge at Mengden vedvarer å være fremmedgjort fra sin kreative evne, på tross av dens autonomi¹⁵¹. Det er med andre ord nødvendig å se på hvordan Hardt og Negri tenker seg at Mengden kan aktualisere seg gjennom å bli herre over sin intellektuelle og kreative produksjon.

¹⁵⁰ Dette gjør de i *Multitud* (Referencias, 2004) side 257-263. Denne passasjen finnes også oversatt til norsk i Agora-nummer 4 fra 2004, side 56-63. De utdyper blant annet der hvorfor de mener de ikke kan betegnes som anarkister.

¹⁵¹ Hardt og Negri uttrykker det på følgende måte : autonomous alienation from the sense of life and the desire for creativity. *Empire* side 23.

Det er betimelig å spørre seg, også for ytterligere å utarbeide anvendelsen av begrepet mengden, hva Hardt og Negri forstår med den aktualiserte Mengde idet den har nedbrutt den biopolitiske herredømmemaskinen. Her mener jeg nemlig at det er nyttig å minne om at Hardt og Negri er inspirerte av Spinoza sin bruk av begrepet Mengden. Begrepet brukes av Spinoza om et politisk subjekt som er immanent organisert i den forstand at deres felles praksiser øker dets handlekraft. Dette er også Hardt og Negri sin visjon for Mengden som det politiske subjektet i opposisjon til den imperiale biopolitiske herredømmemaskinen som bestreber å forhindre at Mengden aktualiserer sin handlekraft, noe de hevder den gjør ved å fremmedgjøre Mengden fra sin produksjon, slik vi så det beskrevet i ulike teorier i del 2. Men de ser likevel unike muligheter for at Mengden gjennom selvvaloriseringspraksiser kan skape kollektive subjektiviteter på tvers av den kapitalistiske maktutøvelsen. Lazzarato hevder at den kreative handlingen skjer i øyeblikket, som en event, og at det først er gjennom transformere denne ontologiske produksjonen til en vare, at den kapitalen utøver sin makt over den¹⁵². Vi skal se at et nærmere blikk på affektenes konstitusjon slik Negri har utarbeidet det muligens utgjør en indiaktor på hvordan Mengdens ontologisk produksjon kan gjøre den aktiv i en forstand der kapitalen ikke blir i stand til å kommersialisere dens produksjon.

Produksjon av fellesskap

Hvilke forestillinger om *det som er felles* er i dag i virksomhet? Dette mener Hardt og Negri er et viktig spørsmål vi må stille oss i dag¹⁵³. Det immaterielle arbeidet består i stor grad produksjon av verdier og normer, av subjektivitet som sprer de verdiene som det tidligere disiplinære regimet mer eksplisitt forfektet, men det faktum at det paradigmatisk arbeid i det postfordistiske samfunnet er immaterielt arbeid gir i følge Hardt og Negri helt unike muligheter for frigjøring fra biomaktens undertrykning av Mengden. I følge dem forutsetter det immaterielle arbeidet, for å utgjøre den biopolitiske produksjonen, former for samarbeid som innebærer et unikt potensial for at mengden blir aktiv.

¹⁵² Lazzarato, *Immaterial Labor*.

¹⁵³ *Empire*, side 301.

Allment intellekt

Whereas our attention was first drawn to the intensity of the elements of virtuality that constituted the multitude, now it must focus on the hypothesis that those virtualities accumulate and reach a threshold of realization adequate to their power. This is the way in which we speak of general intellect and its articulations in knowledge, affect and cooperation;¹⁵⁴

Jeg gjennomgikk i del 2 hvordan Marx lanserte begrepet ”allment intellekt” og anvendte det på den sosiale kunnskapen og kollektive intelligensen i et samfunn i en gitt periode. De intelligente maskinene som det immaterielle arbeidet utføres ved hjelp av i det postfordistiske samfunnet, anvender den sosiale kunnskapen og kollektive intelligensen, denne er deres produkt, den er dermed direkte produktiv.

The powers of production are today in fact entirely biopolitical; in other words, they run throughout and constitute directly not only production but also the entire realm of reproduction. Biopower becomes an agent for production when the entire context of reproduction is subsumed under capitalist rule, that is, when reproduction and the vital relationships that constitutes it themselves become directly productive.¹⁵⁵

Når både produksjonen og reproduksjonen er underordnet det kapitalistiske herredømmet, så oppheves skillene mellom liv og arbeid, livet og arbeidet smelter slik sammen, livet blir direkte produktivt i den spesifikke kapitalistiske biopolitiske paradigme. Som nevnt i del 2 frykter Hardt og Negri at begrepet om det allmenne intellektet fører fokuset bort fra det affektive arbeidets betydning innenfor den biopolitiske produksjonen med vektleggingen av produksjonen av kunnskap og intelligens. Både hjernen og kroppen, intelligens og affekt utgjør produktivkreftene innenfor den postfordistiske produksjonen, og, ifølge Hardt og Negri, er livet selv nettopp produksjon og reproduksjon av kropper og hjerner¹⁵⁶. Vi ser i det første sitatet jeg har med i dette avsnittet at Hardt og Negri bestreber å la det kroppslige, det affektive, inngå i begrepet om det allmenne intellektet.

Life is no longer produced in the cycles of reproduction that are subordinated to the working day; on the contrary, life is what infuses and dominates all production. In fact, the value of labor and production is determined deep inside the viscera of life.¹⁵⁷

Det blir prekärt for Hardt og Negri å utarbeide en ny arbeidsverditheori som både kan ta høyde for utbyttingen av, og potensialet til det affektive arbeidet, og som allerede nevnt,

¹⁵⁴ *Empire*, side 368

¹⁵⁵ *Empire* side 364.

¹⁵⁶ *Empire* side 365.

¹⁵⁷ Ibid.

hevder Hardt og Negri at det affektive arbeidet er identisk med den biopolitiske produksjonen. Hvis verdien av arbeid og produksjon bestemmes i livets indre organer, i kroppen, så er det på affektens plan både utbyggingen av arbeidet innenfor kapitalismen i dag må studeres, og det er også der vi skal se at Hardt og Negri mener grunnlaget for Mengdens aktualisering må kartlegges. Hardt og Negri hevder at idet livet i sin helhet blir produktivt, så produseres et overskudd.

Den biopolitiske produksjonen av verdi er en ontologisk produksjon. Den produserer væren.

When human power appears immediately as an autonomous cooperating collective force, capitalist prehistory comes to an end. In other words, capitalist prehistory comes to an end when social and subjective cooperation is no longer a product but a presupposition¹⁵⁸

Det sosiale samarbeidet er en artikulasjon av dette allmenne intellektet som en materiell dynamisk størrelse og en forutsetning for kapitalismen i dag, dette er den spesifikke kapitalistiske produksjonsmåten, vil Hardt og Negri hevde.

Produksjon av "fellesbegreper" ("Notions communes")

Spinozas tenkning har fått en fornyet aktualitet gjennom den sentrale plassen den har fått i analyser av den postfordistiske produksjonen. Det er, som jeg var inne på i innledningen, Spinozas immanente etikk, slik han utarbeidet den i verket *Etikk* som har vært til inspirasjon for analysene av den postfordistiske produksjonen. Spinoza utarbeider der hvordan vi kan øke vår handlekraft og frihet uten å fornekte vår natur.

Hva kjennetegner så i korte trekk Spinoza sin immanensfilosofi? Ifølge Spinoza finnes det kun en substans, og uendelige modi av denne¹⁵⁹. Dette åpner opp for en materialisme der, som Deleuze sier, forskjeller kun består i hastighet, i relasjoner mellom bevegelse og hvile. En modus defineres som dens makt til å bli affektert. Dens singularitet består i dens unike potensial til å affekteres¹⁶⁰.

Spinoza skiller mellom passive og aktive affekter. Vår natur tilsier at vi nødvendigvis har passive affekter. Passive affekter kan bunne i både tristhet, glede eller andre følelser. De er passive i den forstand at de ikke øker vår handlekraft, fordi de springer ut av

¹⁵⁸ *Empire* side 366.

¹⁵⁹ Se Spinoza, første del av *Etikk*, (Pax forlag, 2002) side 43-49.

¹⁶⁰ Se Deleuze *Spinoza et le problème d'expression* (Les éditions de minuit, 1968) side 81-84 og *Spinoza. Philosophie pratique*

inadekvate ideer. Inadekvate ideer er for Spinoza ideer som har en ekstern årsak¹⁶¹. De passive affektene som bunner i gleder eller andre følelser vi opplever som positive, kan vi ifølge Spinoza transformere til aktive affekter som øker vår handlekraft.

Spinoza hevder at man øker sin frihet og handlekraft gjennom på bestemt vis å transformere de passive affektene, til aktive affekter¹⁶². For å bli fri, som for Spinoza betyr å få innsikt i naturens nødvendigheter¹⁶³, må vi forsøke å bli aktive, å ha aktive affekter som springer ut av adekvate ideer. En adekvat idé er en idé som uttrykker sin årsak¹⁶⁴. Mens de inadekvate ideene er fremmede for sin årsak, og uttrykker slik vilkårlighet, gir de adekvate ideene innsikt i naturens nødvendighet gjennom at deres årsak er integrert i dem. De passive affektene er tilstander vi har inadekvate ideer om, og de øker ikke handlekraften vår. Adekvate ideer derimot er ideer som bærer med seg sin årsak, ideer som er sin egen årsak. Affekter som springer ut av disse ideene er aktive, de er skapt av den modus som bærer dem, dermed er vi aktive, handlende i det at vi har aktive affekter¹⁶⁵.

Vi er altså dømt til ufrihet, til passivitet, men må forsøke å opparbeide aktive affekter for å bli fri. Hvordan kan vi transformere passive affekter til aktive affekter? Spørsmålet blir hvordan bli aktive, hvordan omgjøre passive affekter til aktive affekter.

Spinoza kommer i *Etikk* med en bruksanvisning for hvordan vi kan transformere passive affekter til aktive affekter. Deleuze har i sitt studium av Spinozas etikk brakt Spinozas idé om dannelsen av såkalte "fellesbegreper" ("notions communes"), i sentrum for sin analyse av en spinozistisk vei mot frihet gjennom å transformere passive affekter til aktive¹⁶⁶. Fellesbegreper er idéer om hva som er felles mellom to eller flere kropper. Fellesbegreper øker forståelsen vår, noe som for Spinoza er handling, det å være aktiv. Fellesbegreper er innsikt i hva to eller kropper har felles, en innsikt i hva slags felles affekter vi er i stand til å ha. Fellesbegreper er innsikt i hva slags affekter både min kropp og en eller flere andre kropper er i stand til å ha. To eller flere kropper transformerer sine passive affekter til aktive affekter ved å uttrykke en idé om hva disse kroppene har felles. Dette vil kunne skje kun mellom modi som harmonerer med hverandre, som er kompatible. Disse øker som jeg har vært inne på, handlekraften vår. Møtet med modi som ikke er kompatible med vårt vil i

¹⁶¹ Se Deleuze Spinoza, tredje del av *Etikk*:definisjonene på side 129 og Deleuze, *Spinoza et le problème d'expression* side 197-206 for skillet mellom passive og aktive affekter hos Spinoza.

¹⁶² Se *Etikk* femte del: side 245-246.

¹⁶³ *Etikk*, femte del: læresetning 6 side 247, samt bevis og anmerkning til denne.

¹⁶⁴ Deleuze, *Spinoza et le problème de l'expression* side 119.

¹⁶⁵ *Etikk*, tredje del: definisjonene på side 129.

¹⁶⁶ Spinoza redegjør for fellesbegrepene i læresetning 38, 39 og 40 i annen del av *Etikk*. Deleuze har et eget kapittel om fellesbegrepene i *Spinoza et le problème de l'expression*, side 252-267 hvor han blant annet utarbeider hvordan vi kan transformere passive affekter til aktive gjennom å danne fellesbegreper.

motsetning redusere handlekraften vår. Når det gjelder hvordan forme fellesbegreper må det første skrittet derfor naturligvis være å forsøke å øke gledespasjonene gjennom å oppsøke modi som er kompatible med våre og å unngå å oppsøke modi som er inkompatible med våre. I det sosiale liv vil det vil det innebære å mangfoldiggjøre møter med mennesker vi opplever at det gir oss gode følelser, og så forsøke å formulere hva vi har felles med dem¹⁶⁷.

Fellesbetegnelser er alltid adekvate fordi de uttrykker både sin materielle årsak (en idé) og formelle årsak (vår tankekraft)¹⁶⁸. Vi er aktive idet vi gjør bruk av vår tankekraft og slik uttrykker hva som er felles mellom vår kropp og en eller flere andre, slik blir vi årsak til affektene våre, årsaken er ikke lenger ekstern, men intern i møtet, dermed smelter også epistemologien sammen med den materialistiske etikken¹⁶⁹. Våre inadekvate idéer og passive affekter er altså ikke noe vi må distansere oss fra, vi må ikke fornekte noe ved vår natur for å øke vår handlekraft og frihet, tvert imot er potensialet for handling tilstede i de passive affektene, de inngår i den materialistiske etikken; vi kan transformere dem til aktive gjennom å uttrykke fellesbegreper. Et viktig skille som må nevnes, er det mellom de generelle fellesbegrepene som gjelder for alle modi, og de mindre generelle som vi fra vår lokale synsvinkel former mellom to eller flere kropper¹⁷⁰. På den praktiske etikkens plan er det de mindre generelle fellesbegrepene som er mest nyttige for oss, på det sosiale plan vil de utgjøre idéen vi former om hva som er felles mellom to eller flere kropper hvis møte fyller dem med ”gledespasjoner”¹⁷¹.

Spørsmålet blir hvilke affekter er man i stand til å ha, og hvordan bli handlende, hvordan realisere sitt potensial, aktualisere det virtuelle, gjennom akkumulering av aktive affekter. Spinoza sin ontologi utgjør en etikk i den forstand at det å øke sin frihet består i å bli aktiv gjennom å skape fellesbegreper, skape idéer om hva vi har felles. Dette utgjør, som jeg kommer inn på i forestående avsnitt, en ontologisk produksjon.

Det er likevel langt fra opplagt hvordan gå fram for å uttrykke fellesbegreper. Jeg skal utarbeide dette videre i avsnittet under i lys av analyser av den postfordistiske produksjonen.

¹⁶⁷ Deleuze, *Spinoza et le problème de l'expression* side 251-252.

¹⁶⁸ Hardt, *L'art de l'organisation: agencements politiques chez Spinoza* side 3 og Deleuze, *Le problème de l'expression chez Spinoza* side 134-135.

¹⁶⁹ Ibid

¹⁷⁰ Deleuze, *Spinoza et le problème de l'expression* side 254-255. Hardt, *L'art de l'organisation: agencements politiques chez Spinoza* side 6.

¹⁷¹ I femte del av *Etikk* utarbeider Spinoza den praktiske etikkens vei mot friheten. Hvordan den innebærer en bevegelse fra de mindre generelle fellesbegrepene til de generelle, mener jeg må sees på i lys av Spinozas lære om andre og tredje arts erkjennelse, noe jeg ikke finner anledning til å utarbeide her.

Affektivt arbeid og produksjon av fellesbegreper

The spatial dimension of ontology today is demonstrated through the multitude's concrete processes of globalization, or really the making common, of the desire for human community.¹⁷²

Hvis kapitalismen opprettholder seg gjennom maktteknikker som danner passive affekter i oss og som produserer hindringer for omdannelsen av disse til aktive affekter, slik jeg har redegjort for tidligere i oppgaven, og hvis disse styrkerelasjonene er immanente, så kan Spinoza være aktuell for å forstå hvordan passive affekter kan transformeres til aktive gjennom at vi former "fellesbetengelser".

Jeg har allerede redegjort for hvorfor Spinoza hevder at det ligger i vår natur å ha inadequate idéer og passive affekter og hvordan den biopolitiske produksjon genererer passive affekter i dagens samfunn. For å yte motstand mot biomakten må autonome uttrykk som springer ut av adequate idéer fødes. Skal vi anta at motstand mot biomakten kan bli til motmakt som ikke maktmekanismene klarer å parasittere, må vi se på hvordan vi kan bli aktive. Kapitalismen genererer passive affekter i oss gjennom å dirigere begjæret vårt. Det vil si at vi villedes til å tro at noe vil bringe oss nærmere den vi ønsker å være, at noe vil bekrefte vår singularitet, noe utenfor oss selv. Vi begrenses av en tankelogikk, et kommersielt språk som former subjektivitet, som dirigerer begjæret vårt bort fra vår natur, som begrenser hvilke affekter vi er i stand til å ha til noe som ikke fremmer, men i stedet fremmedgjør oss fra vår singularitet. Som nevnt henviser Hardt og Negri til Debord og hans "skuespill"-begrep. "Skuespillet" er et sosialt forhold mellom mennesker formidlet gjennom bilder, hevder Debord i *La société du spectacle*¹⁷³. Guattari hevder, som jeg også har vært inne på, at maskiner produserer sosialitet, noe som ifølge ham leder til en "maskinsk trelldom". Det poenget jeg vil fram til her imidlertid, er at de hevder at på et punkt vil henholdsvis *skuespillet* bli negert og den *maskinske trelldommen* opphøre. Hardt og Negri åpner kapittelet *Alternativer innenfor Imperiet* med å sitere Debord på dette. Debord hevder at skuespillets negasjon av livet selv vil bli negert når proletarbevegelsen blir sitt eget produkt, som da vil være produsenten selv¹⁷⁴. Guattari mener at når kapitalen

¹⁷² *Empire* side 362.

¹⁷³ Guy Debord, *La société du spectacle* (Les éditions Gallimard, 1995, Collection Folio) side 14

¹⁷⁴ *Empire* side 42.

ikke lenger bare vedkjenner de to kategoriene lønnsarbeiderne og de avhengige av økonomisk støtte, i form av trygd, pensjon etc, utgjør, men når den retter seg mot, og forsøker å definere og gjenskape etter egne kriterier alle statistiske grupper, så vil det, fordi kapitalen da innvirker på det affektive og sensitive plan, oppstå en mangfoldiggjøring av begjær og kreativitet¹⁷⁵. Hardt og Negri er inne på den samme endringen i sitatet jeg har plassert i begynnelsen av denne delen, de omtaler det som denne maktens paradoks, og forklarer det delvis med ”medieringsfraværet”. De hevder altså videre, inspirert av både Marx, Foucault, Debord, Deleuze og Guattari, at idet hele det sosiale ”bios” underordnes makten, så åpenbarer livet seg også som motmakt til biomakten, den såkalte ”biopolitikken nedenfra”. Her vil jeg tilbake til det Hardt og Negri omtaler som det affektive arbeidet. Det at affektene er produktive, i den utstrekning jeg har vist at de hevder er tilfelle i det postfordistiske samfunnet, er slik jeg forstår det av stor betydning for at Hardt og Negri vil ha det til at mulighetene for frigjøring fra biomakten er store. Hvis kapitalismen genererer passive affekter i oss og om alle våre uttrykk er gjennomsyret av makten, blir spørsmålet hva ved denne situasjonen som berettiger Hardt og Negri sin optimisme når det gjelder frigjøring. Hvilke muligheter foreligger i kontrollsamfunnet for å evne å maksimere de gode passive affekter og videre formulere fellesbegreper som kan gjøre oss aktive, transformere de passive affektene til aktive affekter? Hardt og Negri hevder som nevnt at biomakten (”ovenfra”) opererer gjennom å opprettholde gapet mellom den reelle og den virtuelle Mengden, videre at verdien av det affektive arbeidet skapes i affekten (”langt inne i kroppens organer”), men at biomakten befinner seg hinsides den biopolitiske produksjonen. Affekten er gjenstand for kapitalens utbytting, men også for selvvalorisering. Negri redegjør for fire kjennetegn ved affekten: den er handlekraft gjennom å være både singular, idet den vil noe utover dens kraft i seg selv, og universell, da affektene oppretter fellesskap subjektene mellom, videre er forholdet mellom det singulære og det universelle dynamisk, dermed blir affekten selvvaloriserende, dens kraft øker for hver hindring den overkommer, den blir en transformasjonskraft, deretter, som et tredje poeng, er affekten approprierende, og tilslutt er den en ekspanderende kraft i forstand av å være anti-dialektisk, den sikter ikke mot et mål som dermed ville utgjøre

¹⁷⁵ Félix Guattari, *Capitalismo mundial integrado y revoluciones moleculares* (Mapas, 2004), kapittel 3; *El capital como integral de las formaciones de poder* side 96. Her refererer Guattari til Marx som Guattari mener forutså det samme da han snakket om en ”maskinisk merverdi” som den borgerlige økonomiens negasjon, som noe som utviklet seg side om side med utviklingen av denne økonomien.

dens grense, dens ekspansjon er vedvarende¹⁷⁶. Dette er hvordan Negri tenker seg at affekten konstitueres ”nedenfra”, i den biopolitiske produksjonen, i forhold til hvilken den imperiale biomakten altså ifølge dem kun står i et transcendent forhold. Negri hevder at de første tre kjennetegnene ved affekten, slik han har redegjort for den, er spinozistiske. Vi har sett hvordan Deleuze har utarbeidet ”fellesbetegnelsene” i Spinozas etikk, og vist hvordan disse transformerer de passive affektene til aktive affekter. Jeg skal først se nærmere på det første kjennetegnet Negri kommer med; affekten er handlekraft gjennom både å være singulær og universell. Vi har sett at Hardt og Negri hevder at med den reelle subsumpsjonen av arbeidet under kapitalen, eller når hele det sosiale bios er inkorporert av biomakten, så utviskes skillet mellom liv og arbeid. Hardt og Negri hevder at handlekraften er singulær i den forstand at arbeidet er blitt ”the exclusive domain of the brain and body of the multitude”¹⁷⁷. Følgelig møter den ikke på indre grenser, dens mål befinner seg hinsides enhver målestokk¹⁷⁸. Videre er den altså universell samtidig som den er singulær. Hvordan er affekten som handlekraft universell? Hardt og Negri påstår at det er universell i den forstand at begjæret til mengden konstitueres som en felles sak¹⁷⁹. Dette må utdypes nærmere. Negri begrunner det (at affekten som handlekraft er universell) med at affektene konstruerer et fellesskap mellom subjektene, et begjærets fellesskap der affektens ikke-sted situeres, fordi affekten ikke er et mål, men en kraft hinsides målestokk¹⁸⁰. Men hvordan konstruerer affekten dette begjærets fellesskap mellom subjektene? Jeg skal undersøke om det er her Spinoza sin framstilling av hvordan passive affekter kan transformeres til aktive, slik Deleuze har utarbeidet dette, kan være avklarende.

Dans les pratiques sociales existantes, dans les expressions affectives de la culture populaire, dans les réseaux de la coopération au travail, nous devons chercher à cerner les mécanismes matériels de l'agrégation sociale qui pourraient constituer des relations adéquates et joyeuses, des agencements¹⁸¹

¹⁷⁶ Negri, *Value and affect* for disse fire kjennetegnene. Se også Ragnar Myklebust sin redegjørelse for disse i artikkelen: *Marx, Foucault, Spinoza: om biopolitisk produksjon og affektverdi hos Michael Hardt og Antonio Negri* i tidsskriftet *Agora*, nr 4, 2004.

¹⁷⁷ *Empire*, side 358.

¹⁷⁸ “The temporary regimentation of labor and all other economic and/or political measures that have been imposed on it are bolwn apart”. *Empire*, side 357.

¹⁷⁹ *Empire*, side 358.

¹⁸⁰ Negri, *Value and affect*.

¹⁸¹ Hardt, *L'art de l'organisation: agencements politiques chez Spinoza* side 11.

Når Michael Hardt sier at vi må lete i informasjonsnettverkene, i arbeidets samarbeidende nettverk og i populærkulturen etter materielle mekanismer som kan fungere som fellesbegreper som kan transformere de passive affektene som dannes i oss gjennom kapitalens kontroll over tegnene og tegnproduksjonen til aktive affekter, så bringer han oss et skritt videre når det gjelder å forstå hvordan samarbeidet, som det immaterielle arbeidet er avhengig av og som *utgjør* det immaterielle arbeidet for at biopolitisk produksjon skal finne sted. Dette samarbeidet som den biopolitiske produksjonen forutsetter og produserer med sin organisering i nettverk med de effektive kommunikasjonsmidler som er til rådighet, er immanent i den forstand at det er direkte produktivt, samarbeidet produserer affektene.

Med det andre kjennetegnet Negri nevner, nemlig at affekten er en transformasjonskraft, utdypes samarbeidets betydning. Spør vi oss om hvordan affekten blir en transformasjonskraft, så er det kanskje nettopp det de materielle mekanismene som utgjør ”fellesbetegnelser” utgjør. Hardt kaller, i sitatet ovenfor, disse mekanismene for ”sosiale agregasjonsmekanismer”, det kan tenkes at det gir mening å forstå disse mekanismene som ontologiske. Som vi så uttrykte Spinoza at idet vi former en fellesbetegnelse, en idé om en likhet mellom to eller flere kropper, så øker det vår handlekraft gjennom at vi bruker vår fornuft aktivt, og gjennom at vi produserer væren som samtidig er et uttrykk for et fellesskap, således er denne nye helheten, fellesskapet mellom kroppene, mer enn summen av delene, av kroppene. Hvis vi så ser på det tredje kjennetegnet Negri kommer med, nemlig at affekten er approprierende, så har jeg delvis implisert denne karakteristikken rett ovenfor. Ragnar Myklebust påpeker at det andre kjennetegnet på affekten hos Negri angir affektens ”omfang”, mens det tredje angir dens ”innhold”¹⁸². Affekten er approprierende i den forstand at den realiserer seg i den biopolitiske produksjonen, den konstrueres i de materielle mekanismene. Hvordan Hardt og Negri så hevder at det singulære og fellesskapet står i et dynamisk forhold til hverandre når det gjelder affekten som handlekraft, er nå tydeligere. Det singulære blir til fellesskap, hvilket vil si at det affektive arbeidets krefter skaper nye former for fellesskap, og fellesskapet, det som er felles, skaper nye former for affektivt arbeid, for singulære krefter, dermed singulariseres det som er felles. Samarbeidet forutsetter at det singulære universaliseres, blir til fellesskap, og samtidig resulterer det i at det som er felles singulariseres.

¹⁸² Myklebust, *Marx, Foucault, Spinoza: om biopolitisk produksjon og affektverdi hos Michael Hardt og Antonio Negri* i tidsskriftet *Agora*, nr 4, 2004, side 85.

I følge Delueze, Guattari og Lazzarato (blant mange) er den totale deterritorialiseringen av verdier snarere noe som vurderes som kilde og potensial til frigjøring. Potensialet jeg ser allikevel har med det å gjøre at produksjonen alltid er avhengig av noe nytt, av forskjeller. Deterritorialiseringen av uttrykkene fortsetter og det ontologiske tomrommet strekker seg mot å bli fylt.

Dette er potensielt produksjon av noe som stritter i mot kommersialiseringen av tegnene. Kunne man ikke nok engang si at også dette vil biomakten klare å parasitere, forene med det kommersialiserte og utbytte? Det er viktig å huske på her at dette kan være noe som åpner opp for nye erfaringer der og da og som kan lede til nye idéer om hva man er, hva man vil, hva/hvem man kan bli, hvilke affekter man er i stand til å ha. Når altså livet blir maktens objekt for utøvelse åpner også livet seg som motmakt. Når altså språket og tegn for øvrig underlegges kapitalen og når begrepene våre for å betegne inntil de mest intime erfaringer underlegges biomakten – finnes nødvendigvis en kraft og et begjær etter alternative, ”uberørte” måter å betegne erfaringene våre på og slike krefter og begjær vokser også fram som motmakt til makten over språket og dermed erfaringene våre. Det er imidlertid ikke bare på grunn av dette forutsatte prinsippet hos både Foucault og Hardt og Negri om at der det er makt er det også motstand som gjør at Hardt og Negri har tro på at nye begreper som unnslipper biomakten og som kan fungere som fellesbegreper som kan gjøre oss aktive nå kan dannes. De teknologiske nyvinninger som gjør at mengden raskt og effektivt kan spre sin kunnskap har for øvrig sett dagens lys som et resultat av mengdens dynamiske relasjon til makten.

Aktualisering av virtuelle størrelser

In Empire the political struggle over the definition of machinic virtuality, or really over the different alternatives of the passage between the virtual and the real, is a central terrain of struggle.¹⁸³

Den virtuelle mengden som det gjenstår å aktualisere, er mengden som aktiv ontologisk skapende kraft. Som nevnt i forrige seksjon er de nye samarbeidsformene noe som positivt forstås som muligheter til å danne adekvate idéer om hva vi har felles. Det er produksjon av fellesskap, realisering av potensial. Det er aktualisering av virtuelle størrelser. Delueze sier ”Une vie ne contient que des virtuels”, et liv inneholder bare virtualiteter. Med ”livets inntreden i historien” åpnes det opp for å tenke nytt rundt hvordan forstå liv filosofisk. Hva

¹⁸³ *Empire*, side 367.

mener Deleuze med at et liv kun inneholder virtuelle størrelser? Et liv er bliven. Det er hele tiden et potensial til noe, en prosess. Å realisere Mengden vil ikke si at den skal realiseres en gang for alle og dermed bli til noe, få en ny statisk væren. Snarere dreier det seg om en evig bliven der den ontologiske motoren, den virtuelle prosessen som konstituerer det å være menneske kontinuerlig er i vigør, dette er omtrent det Negri legger i den fjerde definisjonen av affekten.

Hvordan aktualiseres virtuelle størrelser? Jeg har undersøkt dette så langt i spinozistisk perspektiv, et potensial realiseres gjennom å øke handlekraften vår. Virtualitetene viser seg kraftfulle, de trer fram og frigjør seg fra en væren innsatt av kapitalen og dens institusjoner – når disse singulære virtualitetene, som virker i forbindelsen mellom det mulige og det virkelige, vinner sin autonomi, blir de selvvaloriserende, de blir innovasjonsmaskiner, hevder Hardt og Negri¹⁸⁴.

Hardt og Negri mener at væren frigjør seg fra kapitalen, at kapitalen ikke makter å omforme dens begjær til en varelogikk. Det å aktualisere noe virtuelt er en kreativ prosess. Å skape er utfoldelse av singularitet. Hvordan kan denne aktualiseringsprosessen tre i kraft?

Det at det stimuleres til å gjøre bruk av vår kreative sans burde potensielt kunne resultere i strømninger som raskt sprenger rammene for kapitalmaktens bestrebelse på å stratifisere begjæret. Hardt og Negri innvender imidlertid overfor poststrukturalistene at det i seg selv å dyrke forskjellen og utvise motstand overfor binære identitetsstørrelser, ikke er en garanterende kilde til mengdens frigjøring. Marketingsprosessene i dag utnytter enhver forskjell for hva den er verdt, hevder de. Blant annet slik styrer kapitalkreftene gjennom kontrollsamfunnets hybride identiteter. Enhver *forskjell* bestreber kapitalen å subjektivere gjennom å skape produkter og forbrukere av dem. Også her ser vi at årsaksforholdet blir immanent, produksjonen av etterspørsel og tilbud befinner seg på et immanensplan. Kampterranget for Hardt og Negri blir derfor rundt hvilke krefter som produserer subjektivitet, mengden må bli herre over denne produksjonen.

Er det slik at økonomien i dag er avhengig av kreativitet slik at makten som garanterer denne økonomien vil la betingelser som stimulerer kreativiteten komme fram i lyset? Er det ikke nettopp slik at den er avhengig av det samme som gjør den sårbar? Truer denne kreativiteten med å være kilde nye krav, en ny arbeidsverditeori, nytenkning som

¹⁸⁴ *Empire*, side 361.

bevisstgjør og sprer intensitet som vil skape alternative betingelser der den immaterielle arbeidskraften ikke lar seg utbytte?

Guattari hevder som nevnt allerede at de betingelsene som konstituerer den såkalte maskinelle trelldommen vil gjøre motstand innenfra og at en ny situasjon som resultat vil vokse fram. Avstanden mellom den aktuelle og den virtuelle mengden vil ikke lenger biomakten klare å opprettholde.

Konklusjon

Tiden er inne for å trekke noen tråder. Hvilke muligheter finnes i det biopolitiske kontrollsamfunnet for å aktualisere mengden?

Vi har sett at Hardt og Negri mener at det at kroppene våre er produktive, slik de tenker at de er det i den postfordistiske produksjonen, gjennom den sentrale posisjonen det affektive arbeidet har, gir unike muligheter for aktualisering av den virtuelle mengden. Videre har vi sett at Hardt og Negri tenker seg at den imperiale makten opererer gjennom å opprettholde gapet mellom den aktuelle og virtuelle mengden. Hvordan kan det at affektene produserer verdi, i et slikt omfang vi har sett at Hardt og Negri mener de gjør i postfordismen, bevirke at den virtuelle mengden aktualiseres – noe som også vil bety at den imperiale makten nedbrytes?

Jeg vil påstå at Hardt og Negri sin optimisme på vegne av mengdens prosjekt har sitt utspring i at de mener maktmekanismene har beveget seg mot immanensplanet i det postmoderne globaliserte samfunnet. Eventuelle innvendinger om eksistensen av nye forsøk på å gi makten en transcendent begrunnelse, på å gi moralen tilbake en transcendent begrunnelse i religionen, på å reattribuere identiteten til det presosiale etc, vil av Hardt og Negri bli besvart ved å bedømme denne typen politiske strategier som mer eller mindre desperate utslag for den fryktproduksjonen vi har sett at Hardt og Negri mener ligger til grunn for kommunikasjonsmaskineriet, kraftløse utslag som på ingen måte kan løse den krisen Hardt og Negri mener har preget den moderne suvereniteten siden dens framvekst som en reaksjon på de enorme kreftene mengden viste seg å være i besittelse av ved oppdagelsen av immanensplanet. Denne mulige diskusjonen om politikkenes beskaffenhet og mulighetsbetingelser i vår spesifikke tidsepoke, kan jeg imidlertid ikke fortsette i denne sammenheng. Jeg skal avslutningsvis snarere konsentrere meg om de filosofiske premissene i virksomhet hos Hardt og Negri sin redegjørelse for sin optimisme. Idet maktmekanismene finnes overalt i det globale samfunnet, idet det ikke finnes et alternativt politisk rom, idet arbeidets produksjon av sosialitet, subjektivitet, biomakt sammenfaller med livet selv, og livet dermed blir direkte produktivt, finnes det der nye muligheter for å situere politikkenes ikke-sted, for å utøve motstand og for å aktualisere mengdens potensial slik at mengden selv tar over kontrollen over produksjonen sin og iverksetter et radikalt demokrati?

Både de poststrukturalistiske og etter-arbeideristiske arbeidene jeg har undersøkt hevder at det ikke lenger noe skille mellom det naturlig og det kunstige, alt er sosial

produksjon. Spørsmålet blir dermed ikke det essensialistiske om hva vår natur har nedfelt i oss, de moderne binære størrelsene som identitetsdeterminanter avsløres som sosialt produserte, og som begrensende for vår ureduserbare forskjellighet. Forskjellen og hybriditeten lovprises av de postmodernistiske tenkerne som frigjøring fra undertrykkingen det moderne paradigmet fastholdelse av subjektet i den binære identitetslogikken. Vi har sett at både Foucault og Agamben på litt forskjellig vis hvordan menneskets inntreden i maktens mekanismer gjør at spørsmålet blir hvilke affekter mennesket er i stand til å inneha, og at mennesket som levende vesen ikke lenger utgjør enkle fakta, men er blitt til politiske muligheter.

Hardt og Negri insisterer derimot på at den type forskjellspolitikk postmodernistiske teoretikere framsetter, der i blant Foucault, Deleuze og Guattari, utgjør et angrep på moderne suverenitet, men at de ikke rammer den imperiale suvereniteten, som vi har sett at de mener nettopp styrer gjennom de hybride subjektivitetene. Frigjøring fra det imperiale herredømmet hevder altså Hardt og Negri at må skje gjennom at mengden tar kontroll over *produksjonen* av subjektivitet. Den revolusjonære praksis befinner seg på produksjonsnivået, dette er en svært viktig forutsetning for Hardt og Negri sin utarbeidelse av mengdens prosjekt.

Hvordan skal så mengden kunne bli herre over sin egen produksjon? Som vi så mener både Foucault, Deleuze, Guattari, i tillegg til Hardt og Negri at *motstanden er primær*. Mengden i sin dimensjon som alltid-allerede minner oss på at Hardt og Negri mener dens kraft er ontologisk, det er denne som er primær, mens den imperiale suvereniteten kun tærer på den gjennom å fremmedgjøre den fra dens begjær etter fellesskap, noe begrepene om den maskinske trelldom, skuespillet og eteren søker å betegne. Hvis så den frykten som de respektive tenkerne mener ligger til grunn for disse mekanismene er produkter av den immanente biopolitiske produksjonen, går tankene rakst til påstanden Hardt og Negri vender tilbake til: "Hvorfor begjærer mennesket sin trelldom som om det var dets frigjøring?" Når den imperiale makten omslutter hele det sosiale bios, når det ikke lenger finnes noen utside, da hevder Hardt og Negri at mengden gjennom en radikal motstandshandling endelig kan aktualisere seg. Da kan politikkens ikke-sted situeres, negasjonen av livet negeres, da vil ikke lenger det imperiale herredømmet kunne fungere som en parasitt på mengdens ontologiske produksjon. Hvorfor ikke? Det er ikke lenger mulig å skille det produktive fra det uproduktive, dermed vokser det fram et overskudd. Vi har sett inngående at de mener det er mengden som produserer, mens det kapitalistiske herredømmet styrer mengdens produksjonen. Men med det immaterielle arbeidets

hegemoniske posisjon i det postmoderne samfunn, består produksjonen av et immanent samarbeid som er direkte produktivt, ifølge Hardt og Negri. Kommunikasjonsteknologien gir muligheter for å danne fellesskap på tvers av tid og sted på en revolusjonerende måte, gjennom det å skape fellesskap gjennom nettverk, som en selvvaloriseringspraksis.

Dette samarbeidet mener de at ikke styres utenfra, hevder Hardt og Negri i *Multitude*. Men har ikke Hardt og Negri andre steder argumenter for at dette samarbeidets produkter likevel tæres på av det kapitalistiske herredømmet? Hvis vi går tilbake til Negri sine bemerkninger om affekten, ser vi at nettopp gjennom affekten kan det politiske ikke-stedet situeres. Jeg tok utgangspunkt i Spinozas idé om hvordan passive affekter, som jeg forstår at Hardt og Negri tenker det de kaller den imperiale biopolitiske maskinen skaper i oss, kan transformeres til aktive affekter gjennom ontologisk produksjon av fellesbegreper. Jeg har sett på dette i sammenheng med Negri sine definisjoner av affekten. Kanskje må vi her tilbake til poststrukturalistene igjen. Deleuze og Guattari hevder at det å skape begreper er en ontologisk produksjon. Vi har sett eksempler på semiotiske maskiners produksjon av subjektivitet som ikke setter seg opp mot herredømmet, men mengden er også i stand til å produsere begreper som kan skape et fellesskap og en handlekraft som virker som en motkraft til det kapitalistiske herredømmet. Nettopp begrepet mengden kan muligens sies å være et slikt begrep, at ”begrepet mengden søker sin mengde”¹⁸⁵. Men slik vi også så, hevder Hardt og Negri at en radikal motstandshandling må inntreffe for at den virtuelle mengden skal kunne aktualisere seg. Med den transcendentale medierings krise er sosiale krefter i en mer direkte konfrontasjon, hvilket muliggjør muligens et såkalt begivenhetens miljø, der vi kanskje, hvis vi følger Paolo Virno at en uventet motstandshandling vil inntreffe, som vil kunne innebære aktualiseringen av den virtuelle mengden¹⁸⁶.

Innledningsvis var jeg relativt grundig i redegjørelsen for Foucault sin oppfatning av de endringene maktmekanismene gjennomgikk i forbindelse med overgangen til det moderne samfunn, samt hans kritikk av biomakten begrunnet med at dens logikk innebærer en normalisering som undertrykker den grunnleggende forskjellen, menneskets iboende singularitet. Både når det gjelder biomaktens normaliserende ansikt og det vi har sett det er blitt referert til som ”biopolitikken nedenfra”, vil jeg påstå at Hardt og Negri står

¹⁸⁵ Remi Nilsen er inne på denne måten å forstå den ontologiske mengden på i *Mengden som filosofisk begrep*, Agora nr.4 (2004), side 93.

¹⁸⁶ Paolo Virno, *Virtuosity and revolution : The political theory of exodus*, trykt i *Radical Thought in Italy*, side 208. Virno er selvsagt klart over det paradoksale i ytringen “waiting for the unexpected”. Men han mener kort fortalt at det her er en kausal diskrepans, der årsaken er åpenbar mens dens effekt er så overveldende at våre konseptuelle rammer ikke kunne foregripe den.

i gjeld til Foucault. De vedkjenner Foucault sine arbeiders betydning for deres utarbeidelse av den imperiale biomakten, postmodernitens kapitalistiske herredømmes biopolitiske karakter, men de kritiserer Foucault for ikke å på grunn av metodisk villspor ikke ha greid se potensialet for motstand mot denne. Jeg mener jeg har ved flere anledninger vist til Foucault i så måte. Riktignok bestreber Hardt og Negri å være mer konkrete når det gjelder deres optimisme i kraft av det de refererer til som mengdens autonome produksjon og potensial til å aktualisere sitt potensial og dermed avværne det kapitalistiske herredømmet, hvilket de mener opererer gjennom å opprettholde gapet mellom den virtuelle og den aktuelle mengden.

Politisk handling foregår ut fra totalt fornyede premisser, har vi sett Hardt og Negri hevder med sin insistering på at det politiske, økonomiske og kulturelle sammenfaller og utgjør et immanensplan uten utside. Jeg mener Hardt og Negri i *Empire* og *Multitude* viser en imponerende evne til å sy sammen ulike teoretiske perspektiver og forsøke gjennom deres utarbeidelser å demonstrere at politisk handling må være ontologisk på det immanensplanet de bestreber å situere den. Kriteriene for å bedømme den vil de antakeligvis hevde at er av kontigens art, i form av effektene de måtte medføre, om hvorvidt de kan komme til å bidra til formingen av adekvate ideer som kan øke mengdens handlekraft.

Litteraturliste

-Agamben	Giorgio	“Form-of-life”	Trykt i <i>Radical thought in Italy</i> (editors: Michael Hardt, Paolo Virno) , University of Minnesota Press, side 150-155	1996
Cleaver	Harry	Economics 387L AUTONOMIST MARXISM	http://www.eco.utexas.edu/~hmcleave/387Lautonomi-stmarxism.html	
Cleaver	Harry	Reading Capital Politically	http://www.eco.utexas.edu/facstaff/Cleaver/rcp1.html	2000
-Deleuze,	Gilles:	Foucault	Ediciones Paidos Iberica	1987
-Deleuze,	Gilles:	Pourparlers 1972-1990 : « Post-scriptum sur les sociétés de contrôle »	Les Editions de Minuit	1990
-Deleuze,	Gilles:	Spinoza et le problème de l’expression	Les Editions de Minuit	1968
- Deleuze, Gilles og Guattari, Fèlix :		A Thousand Plateaus: “1933: Micropolitics and Segmentarity”	Continuum	1987
-Foucault,	Michel:	<i>Surveiller et punir</i>	Editions Gallimard	1975
-Foucault,	Michel:	<i>Dits et écrits II :</i> « La « gouvernementalité » » « Les techniques de soi »	Editions Gallimard	2001
-Foucault,	Michel:	<i>Seksualitetens historie, vilje til viten,</i> <i>oversatt av Espen Schaanning</i>	Pax forlag	1999
-Foucault,	Michel:	<i>Les mots et les choses</i>	Editions Gallimard	1966
-Foucault,	Michel:	« Society must be defended » <i>Lectures at Collège de France 1975-76: “Eleven, 17 March 1976”</i>	Penguin Books	2004
-Hardt,	Michael:	<i>Affective Labor</i>	http://io.khm.de/kr_www/content/io_dencies/io_lavor_o_immateriale/texts_by_others/Hardt.pdf	1999
-Hardt,	Michael:	<i>L’art de l’organisation: agencement politique chez Spinoza</i>	http://hyperspinoza.caute.lautre.net/article.php3?id_article=943 Futur Antérieur 7	2004
-Hardt, Michael og Negri,,Antonio:		<i>Empire</i>	Harvard University Press	2000
-Hardt, Michael og Negri,,Antonio:		<i>Multitud:</i> <i>Innledning, del 1 og del 2.III</i>	Debate	2004

- Hjelmslev	Louis	<i>Prolegomena to a theory of language</i>	The University of Wisconsin Press	1961
- Lazzarato,	Maurzio:	« <i>Du biopouvoir à la biopolitique</i> »	Trykt i tidsskriftet <i>Multitudes</i> , Numéro 1: <i>Biopolitique et biopouvoir</i> , Editions Exils	2000
- Lazzarato,	Maurzio:	<i>Pour une redéfinition du concept de</i> « <i>biopolitique</i> »	http://biblioweb.samizdat.net/article61.html / Futur antérieur, número 39-40, éditions Syllepse, septembre 1997	1997
- Lazzarato	Maurzio:	“ <i>Immaterial Labor</i> ”	Trykt i : <i>Radical thought in Italy (editors: Michael</i> <i>Hardt, Paolo Virno)</i> , University of Minnesota Press, side 132-146,	1996
- Marx	Karl:	<i>The Direct Production Process</i>	Draft Chapter 6 of Capital http://www.marxists.org/archive/marx/works/1864/economic/index.htm	1864
- Myklebust	Ragnar	<i>Marx, Foucault, Spinoza: om</i> <i>biopolitisk produksjon og affektverdi</i> <i>hos Michael Hardt og Antonio Negri</i>	Trykt i tidsskriftet <i>Agora</i> , nr 4; <i>Empire</i> , side 64-88	2004
- Nilsen	Remi	<i>Mengden som filosofisk begrep</i>	Trykt i tidsskriftet <i>Agora</i> , nr 4; <i>Empire</i> , side 89-101	2004
-Rabinow, Paul og Rose, Nikolas:	og	<i>Thoughts on the concept of biopower</i> <i>today</i>	https://www.lse.ac.uk/collections/sociology/pdf/RabinowandRose-BiopowerToday03.pdf Unpublished paper, 2003 - se.ac.uk	2003
- Spinoza	Baruch	<i>Etikk</i> Annen del, tredje del (fram til læresetning 16), femte del	Pax Forlag	2002
- Revel	Judith	<i>Le vocabulaire de Foucault</i>	Ellipses Marketing	2002
- Ugarte Perez	Javier:	« <i>Las dos caras de la biopolítica</i> »	Trykt i: <i>La administración de la vida</i> <i>Estudios biopolíticos (editor: Javier Ugarte Pérez)</i> , <i>Anthropos</i> , side 43-73	2005
Virno	Paolo	“ <i>The ambivalence of disenchantment</i> ”	Trykt i: <i>Radical thought in Italy (editors: Michael</i> <i>Hardt, Paolo Virno)</i> , University of Minnesota Press, side 13- 33	1996
Virno	Paolo	“ <i>Virtuosity and Revolution: The</i> <i>Political Theory of Exodus</i> ”	Trykt i: <i>Radical thought in Italy (editors: Michael</i> <i>Hardt, Paolo Virno)</i> , University of Minnesota Press, side 189-208	1996